

NAMANGAN DAVLAT UNVERSITETI

**“SALOHIYAT
MEZONI”**

12

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
IJTIMOIY-IQTISODIY FAKULTETI
MILLIY G'OYA, MA'NAVIYAT
ASOSLARI VA HUQUQ TA'LIMI KAFEDRASI

ILMIY MAQOLALAR

TO'PLAMI

«SALOHIYAT MEZONI»

12-SON

NAMANGAN-2018

Mazkur maqolalar to'plami Namangan Davlat universiteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasining 2018 yil 6 yanvardagi yig'ilishida ko'rib chiqilgan va ma'qullangan.

Mas'ul muharrir: f. f. n. , dotsent O. Mamatov

Taqrizchilar: t.f.n., dotsent T. Qozoqov, t.f.n., dotsent Z. Haydarov

Ilmiy to'plam Namangan Davlat universiteti Ilmiy-texnikaviy kengashining 2018 yil 10 yanvar kungi 1-sonli yig'ilishida ko'rib chiqilgan va nashrga tavsiya qilingan.

© NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI, 2018 YIL

Milliy mafkurada tarixiy xotiraning o'rnini

Obidxon Mamatov,

*Milliy g'oya, ma'naviyat
asoslari va huquq ta'limi
kafedrasi mudiri, f.f.n.*

Milliy g'oyaning ma'naviyatning, aql-idrokning qudratiga tayangan uzoq o'tmishimiz Sharq va G'arbning buyuk mutaffakirlari ifodalagan g'oyalar bilan uyg'unlashuvi muhim ahamiyatga ega. Vatan, mustaqillik g'oyalari bir-biri bilan uzviy bog'liq. Milliy mafkurani shakllantirishda Turkiston xalqining tarixiy qadriyatlaridan, urf odatlaridan, an'analaridan unumli foydalanish kerak. Chunki, birinchidan, o'z milliy qadriyatlarini bilmagan xalq, ertasini ham bilmaydi. Ikkinchidan, Markaziy Osiyo fani, madaniyati butun insoniyat tarixida yirik o'rin tutadi. Masalan, O'rta asr Sharq falsafasi butun jahon madaniyati tarixida yirik o'rin tutadi. Shuning uchun ham G'arbda madaniyatning taraqqiy qilishiga katta ta'sir ko'rsatgan Sharq uyg'onish davri ma'naviy taraqqiyotda butun insoniyat uchun vorislikning yorqin namunasidir.

Sobiq Ittifoq davrida Sharq xalqlarining jahon taraqqiyotiga ta'siri kamsitilib ko'rsatildi. «Mutafakkirlarimiz yaratgan asarlarga, ta'limotlarga noxolisona baho berilib, ulardagi ijobiy, umuminsoniy mazmun to'la payqalmadi, ma'naviy milliy madaniyatimizning butun bir qatlamlari, yo'nalishlari diniylikda, bid'atchilikda ayblanib, xurofotda, idealizmga ayblanib, ularni jiddiy tarzda o'rganishga molik deb hisoblanmadi»¹. Lekin, undan jahon xalqlari hanuz foydalanib kelmoqdalar. Ulug' davlatchilik siyosati ostida milliy, ma'naviy omillarga umuman e'tibor berilmadi.

Shunday bo'lsada, milliy qadriyatlarning umuminsoniylik darajasiga ko'tarila olgan qismi bugungi kunda siyosiy mustaqillik tufayli milliy mazmun bilan yanada takomillashtirilmoqda. Hayotimizda umuminsoniy qadriyatlarga intilish bilan birga Sharq falsafasi shunday o'rin topayaptiki, oramizda yana qaytadan musulmonchilik, xalqimiz soddagina qilib o'zbekchilik deb aytadigan

¹ Jalolov A. Ma'naviy bisotimiz qalbi // Muloqot. 5/6. 1995.-B.17.

mehru oqibat, o'zaro yordam va hurmat. o'zgalarning dardiga hamdard bo'lish kabi olijanob fazilatlar qaror topmoqda.

Gap milliy mafkura xususida borar ekan bizning o'tmish ajdodlarimiz mafkurasiga qayta-qayta murojaat qilishimiz bejiz emas. Chunki mafkura shakllanishida avval ta'kidlab o'tkanimizdek, ijtimoiy ruhiyat muhim va hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ijtimoiy ruhiyatdan kelib chiqib, shakllantirilgan mafkura esa, inson qalbini tezroq va chukurroq egallaydi. O'zbekning ijtimoiy ruhiyati esa, bir yoki ikki asrda shakllanib qolgan emas. U o'zining jahon tsivilizatsiyasidan ortiq bo'lsa ortiqki, kam bo'lmagan tarixiga ega. Ijtimoiy ruhiyat o'zida xalqning tub maqsadlarini, nozik his-tuyg'ularini mujassamlashtiradi. Buyuk bobokalonlarimiz ta'limotlarida xalqning nozik his tuyg'ulari ruhiyati aks etgan.

Millatning ruhiy ma'naviy xususiyatlari tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllanadi. O'zbekistonning mustahkam davlatchilik siyosati yuksak vatanparvarlik ma'naviyati uzoq tarixga borib taqaladi. Shuning uchun ham milliy mafkuraning shakllanishi, uning yoshlar ongidan chuqur o'rin egallashida tarixiy xotira muhim ahamiyatga ega. Millatning uyushuvi uning jahon hamjamiyatidan munosib o'rin egallashi ham tarixiy xotira bilan uzviy bog'liq. Shuning uchun ham turkiyalik olim, prefessor Usmon Turon tarixiy xotirani millat rivojidadagi o'rniga, belgilovchi o'rinni ajaratadi. Jumladan: u shunday yozadi: «Bashariyat xofizasida mavjud bo'lgan tarix shuurda yashar ekan, millatlar shaxsiyatini o'stirishga, madaniyat va mafkuralarni quvvatlantirishga xizmat qiladi. O'z xalqi tarixini bilmagan millatlar xotira va idroklarini yo'qotib qo'ygan dovdirlarga o'xshaydi. Bu alpozda yashayotgan millatlarning yuksalishiga yoxud o'zligini muhofaza etishlariga, hatto ularning tarqalib ketmasligiga kafolat yo'q».²

Milliy mafkurani shakllantirishda hamda yoshlarda vatanparvarlik xissini uyg'otishda O'zbekiston tarixini haqqoniy yoritish, uni yoshlarning ongiga singdirish muhim. Har qanday milliy g'urur, vatanparvarlik tarixni o'rganishdan boshlanadi.

Inson qayerda bo'lmasin o'z tarixi bilan faxrlanishi, buyuk xalqning farzandi ekanligi, uning jahon madaniyati, insoniyat tarixida tutgan o'rni bilan g'ururlanishi, unda o'z Vataniga bo'lgan mehr-

² Usmon Turon. Turkiy xalqlar mafkurası . T.: 1995.-B.5.

muhabbatini yanada oshiradi, ruhiyatini ko'taradi. «... boshini baland ko'tarib yurishi uchun insonga, albatta tarixiy xotira kerak».³

Ma'lumki, sobiq Ittifoq davrida tarixni o'rganish hukmron mafkura, ya'ni kommunistik mafkura g'oyalari bo'ysundirilgan edi. O'zbek xalqining buyuk o'g'lonlarini butun dunyo e'tirof etgan holda, shu tarixning o'z o'g'lonlari ota-bobolarimiz haqida deyarli hech narsa bilmas edik. Ular yo idealizm, yo bosqinchilikda ayblanardi. Nari borsa ularning tarixdagi xizmatlari chetlab o'tilardi.

Chunki millatlar tarixini haqqoniy yaratish, ularga xolisona baho berish «millatlarning qo'shilib ketishi», «millatlarning yo'qolib borishi», «yagona sovet xalqi» to'g'risidagi bir qator mafkuraviy tamoyillarga zid kelardi.

Ana shunday bir davrning o'zida bu buyuk o'g'lonlarni butun jahon tan olib bo'lgan edi. Ularning buyukligini hattoki mafkuraviy dushmanlarimiz ham e'tirof etishgandi. Masalan: Yevropatsentrizm tarafdori Gegel ham o'rta asr falsafasining (xususan Farobiy, Ibn Sino, Beruniy- M.O.) G'arb uyg'onish davriga ta'sirini e'tirof etishga majbur bo'lgan edi.

Sovet davrida ham har qanday mafkuraviy tayziqqa qaramay, o'z hayotlarini xavf ostiga qo'yib bo'lsa ham, o'zbekning jasur, millat sevar o'g'lonlari I. Mo'minov, M. Xayrullaevlarga Sharq uyg'onish davri, xususan, A.Temur, Farobiy, Ibn Sino, Beruniy va boshqalarning fan tarixidagi, madaniyat va jahon xalqlari tarixidagi o'rinlarini yoritishda katta jasorat ko'rsatdilar. Albatta ularning asarlarida mafkuraviy ta'sirining izlarini ko'rsakda, millat va xalq dardi, vatanimiz tarixini xalqqa yetkazish dardi kuchli ekanini ularning asarlaridan sezilib turadi. Ularning asarlari buyuk millatimizga nisbatan mehr uyg'otadi.

Mafkurani shakllantirishda, vatanparvarlik harakatlari, ma'rifatparvarlik harakatlari, milliy ozodlik harakatlari bilan qo'shilib ketganligini e'tiborga olish kerak. qacda milliy ozodlik harakati bor ekan, o'sha yerda albatta ma'rifatparvarlik masalasi bo'ladi. Chunki, biror xalqni tutqinlikda ushlab turuvchi mafkura bu xalqning ongining rivojlanishi uchun yo'l bermaydi. Jamiyatning ilg'or kishilari hukmron mafkuraga qarshi ma'rifatni qo'yadilar. Qulligini anglagan qul - qul emas. Endi u – kurashchi.

³ O'sha joyda. 8-bet.

Asrimiz boshidagi milliy ozodlik harakatlari ham aynan ma'rifatparvarlikdan boshlangan edi. Ma'rifatparvarlik mafkurasining faol oqimlaridan biri bu - jadidchilik edi. «Jadidizmni o'rganishda unga aqidaparastlik bilan yondashish, materiallarini ilmiy tahlil qilish va nazariy umumlashtirish o'rniga oddiy izohlash, dalillarni partiya va davlat xujjatlarida berilgan oldindan ma'lum bo'lgan bahoga moslashtirish kabi xatolarga yo'l qo'yildi. Bu hol jadidlar harakatini millatchilik harakatidir, deb bir tomonlama buzib ko'rsatishga olib keldi.»⁴

Aslini olganda bu milliy vatanparvarlik harakati edi. Masalan, M.Behbudiy o'z maqolalarida xalq ommasiga murojaat qilib muhtoriyatni himoya qilishga chaqirdi. «Turkiston xalqi ittifoq etsa qon to'kilmas, yer va omlok ham taqsim bo'lmay qolur. Din ham rivoj topur... Butun Turkiston ittifoq etsa 15 millionlik bir quvvat imloga qolur-ki, bunga yer titraydur»⁵, – deb yozadi Behbudiy.

Jadidchilik O'zbekistonda ma'rifatning yoyilishiga ilm fanning ravnaqiga katta ta'sir o'tkazishi bilan bir qatorda, ijtimoiy taraqqiyotga ham katta ta'sir o'tkazdi. Shuningdek, «... milliy ozodlik mafkurasining vujudga kelishida muhim ahamiyat kasb etdi»⁶.

Namangan viloyati moddiy madaniy yodgorliklari

B.Ro'zinov,

Namangan shahar 66-maktab o'qituvchisi, viloyat “Ajdodlar merosi” jamoatchilik fondi a'zosi

O'tmishda Turon, Movarounnahr, Turkiston, hozir O'zbekiston deb ataluvchi hudud, ya'ni Ota makonimiz nafaqat Sharq, balki umumjahon tsivilizatsiyasi beshikla-ridan biri bo'lganligini butun jahon tan olgan. Bu qadimiy va tabarruk zamindan buyuk allomalar, fozilu fuzalolar, olimu ulamolar, siyosatchilar, sarkardalar yetishib chiqqan. Diniy va dunyoviy ilmlarning asoslari mana shu yurtda yaratilgan, sayqal topgan. Qadim-qadimdan Ota yurtimizda

⁴ Vohidov.X. Turkistonda ma'rifatparvarlik harakati. // O'zbekistonda ijtimoiy falsafiy fikrlar tarixidan. T.: 1993.-B.221.

⁵ O'sha joyda. –B.232.

⁶ Alimova. D. Haqiqatning tutash manzili // Tafakkur, 2000.-№ 2.-B.59.

dehqonchilik, hunarmandchilik, me'morchi-lik, shaharsozlik madaniyati yuksak bo'lga-nidan dalolat beruvchi misollarni sanab sanog'iga yetib bo'lmaydi.

Dunyoda o'zbekning qo'lidan kelmaydi-gan ish yo'q. Qozoqning buyuk oqini Abay e'tirofini hech kim inkor eta olmaydi: «O'zbeklar yetishtirmaydigan va mo'l hosil olmaydigan ekinning o'zi yo'q, yer yuzida o'zbek savdogarining oyog'i yetmagan joy yo'q, o'zbeklar uddalay olmaydigan ishning o'zi yo'q... O'tkir zehn, mahorat, abjirlik va tadbirkorlik – bularning hammasi o'zbek-larga xos xususiyatdir». Qalmiq adibi David Kugultinov aynan yuqoridagi fikrga tan berib, shunday yozgandi: «Xudo o'zbek-larga saxiy va tunganmas xazina misol za-min, ana shu zamin singari saxiy va mu-ruvvatli ma'naviyat, go'zal til va jahonga tatigulik buyuk madaniyat berdi. Bunchalik katta merosga egalik qilish yer yuzidagi hech bir xalqqa nasib etmagan».

Biz ma'naviy qadriyatlarni tiklashni milliy o'zlikni anglashning o'sishidan, xalqning ma'naviy sarchashmalariga, uning ildizlariga qaytishdan iborat uzviy, tabiiy jarayon deb hisoblaymiz». Bugun biz tarixiy bir davrda – xal-qimiz o'z oldiga ezgu va ulug' maqsadlar qo'yib, tinch-oso-yishta hayot kechirayotgan, av-valambor o'z kuch va imkoniyatlariga tayanib, huquqiy demokratik davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurish yo'lida ulkan natijalarni qo'lga kiritayotgan za-monda yashamoqdamiz.

Hozirgi Namangan viloyati hududida tavallud topib, ilm-fan, adabiyot va san'at taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan alloma ajdodlarimiz xususida gap ketganda, Asi-ruddin Axsikatiy, Bob Farg'oniy, Mavlono Poyanda Oxun Axsikatiy, Maxdumi A'zam Kosoniy, Mavlono Lutfulloh, Boborahim Mashrab, Ishoqxon Ibrat, Xilvatiy, Majzub Namangoniy, Munshiy Kosoniy, Nodim Namangoniy, Muhammadsharif So'fizoda, Rafiq Mo'min, Usmon Nosir, Chustiy, Turg'un Po'lat, Habib Sa'dulla singari ko'plab ulug' insonlar, ma'naviyat darg'alari nomlarini yodga olamiz.

Namangan viloyatida jami 250 dan ortiq moddiy madaniy meros ob'ektlari mavjud. Ana shu ulug' merosni jiddiy o'rganish, uni avaylab-asrash va kelajak avlodlarga benuqson yetkazish barchamizning sha-rafli va mas'uliyatli burchimizdir.

Namangan viloyat madaniy meros ob'ekt-larini muhofaza qilish va ulardan foydalanish davlat inspeksiyasi tomonidan qurilish

maydonidagi muntazam kuzatuvlar natijasida ayrim xulosalarga kelindi. Asrlar davomida yig'ilib qolgan madaniy qatlamlar chuqurligi 10 – 11 metr'larga yetadi. Hozirgi kundagi asosiy topilmalar Somoniylar va Qoraxoniylar davriga man-sub bo'lgan sopol buyumlar qoldiqlaridan iboratdir. Topilmalar orasida Namangan-dan Buyuk ipak yo'li o'tganligini tas-diqlovchi Vizantiya imperiyasining rangli shisha siniqlari va ko'fiy yozuvli sopol idish parchalari ham bor.

Shu bilan birga, ob'ektdan ko'hna Axsikentda tayyorlangan shisha idish parcha-lari, turli o'lchamdagi sopol quvurlar namunalari ham topildi. Bu arxeologik topilmalar Namangan shahrining yoshi kamida 1000 – 1100 yillarga yetkazadi.

Huquqiy munosabatlar tushunchasi

Akmaljon Sulonov,

Nam DU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasi magistranti.

Umumiy huquq nazariyasida huquqiy munosabatlar o'zaro huquq va majburiyatlar bilan bog'liq bo'lgan sub'ektlar o'rtasidagi huquq normalari va muayyan yuridik faktlar asosidagi aloqa sifatida ta'riflanadi. Darhaqiqat, hayotdagi mavjud ijtimoiy munosabatlar huquqiy normalar yordamida tartibga solinadi. Shunday ekan, ijtimoiy munosabatlar umumiy nazariya fani nuqtai nazaridan qaraganda doimo huquq normalari bilan bog'liq holda uchraydi. Zotan, ijtimoiy munosabatlarning huquq normalari yordamida tartibga solinadigan qismi huquqiy munosabatlarni tashkil qiladi. Huquq normalari esa o'z vazifalarini huquqiy munosabatlar orqali amalga oshiradi. Aniqroq aytsak, ularni ijtimoiy munosabatlar shakliga aylantirish, ya'ni ularni tartibga solish orqali hayotga tatbiq etiladi.

Darhaqiqat, qonun bilan o'rnatilgan holatlar ijtimoiy munosabatlarga, jamiyat hayotiga ta'sir etmasa, bu munosabatlar huquqiy munosabatlarga aylanmaydi. Demak, ijtimoiy munosabatlarga huquq normalari ta'sir etsagina, ular huquqiy munosabatlarga aylanadi.

Yuridik adabiyotda bu borada bildirilgan fikrlarning umumiy xulosasiga ko'ra, mehnat huquqi sohasidagi huquqiy munosabatlar— bu mehnat qonunchiligi normalari bilan tartibga solingan mehnatga

oid munosabatlar va ular bilan uzviy ravishda bog'liq bo'lgan xodimlarning mehnatga doir munosabatlaridan iborat. Boshqacha qilib aytganda, bu mehnat huquqi sub'ektlarining yuridik aloqasidir.

Mehnatga oid huquqiy munosabatlarning ishtirokchilari doimiy ravishda mehnat huquqi normalari asosida faoliyat yuritadi.

Ta'kidlash joizki, mehnat huquqining predmetini tashkil etuvchi barcha ijtimoiy munosabatlar mehnat qonunchiligi normalari bilan yo'g'rilgan bo'lib, ular doimo mehnatga oid huquqiy munosabatlarda namoyon bo'ladi.

Mehnatga oid huquqiy munosabatning har bir turkumi mazmuni jihatidan o'ziga xos huquqiy xususiyatga ega bo'lib, u davlatning normativ-huquqiy hujjatlari ta'siri natijasida kelib chiqadi.

Yuridik adabiyotda mehnat huquqining predmetini tashkil etuvchi munosabatlardan tashqari mehnat huquqi sohasidagi yana boshqa munosabat turlari xususida fikr mulohazalar ilgari surilmoqda.

Umumiy tarzda tan olingan va mehnat huquqi normalari bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlarning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

- 1) mehnatga oid huquqiy munosabatlar;
- 2) kasaba uyushmalari va xodimlarning boshqa vakillik organlari bilan ish beruvchilar o'rtasidagi tashkiliy boshqaruvga oid huquqiy munosabatlar;
- 3) ishga joylashtirishga doir huquqiy munosabatlar;
- 4) korxonada kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishga oid munosabatlar;
- 5) mehnat muhofazasini nazorat etishga oid huquqiy munosabatlar;
- 6) mehnat nizolarini ko'rishga oid protsessual huquqiy munosabatlar.

Bizning fikrimizcha, mehnat huquqi normalarining qo'llanilishi natijasida kelib chiqadigan munosabatlarning barchasini mehnatga oid huquqiy munosabatlar, deya ta'riflash maqsadga muvofiq.

Yuqorida ta'kidlanganidek, mehnat huquqining mazmun-moxiyati va asosiy o'zagini xodimlarning mehnatga oid munosabatlari tashkil etadi.

Ularning boshqa munosabatlardan asosiy farqi shundaki, mazkur munosabatlar xodim mehnatining ishlab chiqarishda qo'llanilishi natijasida vujudga keladigan huquqiy munosabatlar sifatida namoyon

bo'ladi, chunki mehnat jarayonida unga nisbatan huquq normalari qo'llanadi. Natijada xodim mehnat sohasida muayyan huquq va majburiyatlarga ega bo'ladi.

Mehnatga oid huquqiy munosabatlar uzluksiz davom etish xususiyatiga ega bo'lgani sababli harakat yoki topshiriq bajarilgach, yo'q bo'lib ketmaydi. Bu munosabatlar shu jihati bilan boshqa, masalan, fuqarolik huquqiy munosabatlaridan farq qiladi. Chunonchi, fuqarolik huquqiy munosabatlar topshiriq, pudrat shartnomasi, mualliflik haqidagi shartnoma bajarilgach, tugaydi. Mexnat munosabatlari esa uzluksiz ravishda va belgilangan tartibda davom etaveradi.

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqadigan xulosa shundan iboratki, barcha ijtimoiy munosabatlar sub'ektlarining yuridik aloqasi ularning tabiatini ifodalaydi. Bu esa ularning asosiy huquq va majburiyatlarini belgilaydi. Sub'ektlarning huquq va majburiyatlari mehnat qonunchiligi normalari, jamoa kelishuvi va shartnomalari hamda xodim bilan tuzilgan mehnat shartnomasida nazarda tutilganini ham ta'kidlab o'tish lozim.

Qolaversa, mehnatga oid huquqiy munosabatlarning o'ziga xos yana bir belgisi mavjud. Bu mehnatga oid huquqiy munosabatlarning ixtiyoriylik xususiyatiga ega ekani bilan izoxlanadi. Chunki, bunday ijtimoiy munosabatlar doimo sub'ektlarning xohish-irodasi tufayli vujudga keladi. Shunisi ham muhimki, barcha mehnatga oid huquqiy munosabatlar bir-biridan sub'ekti, uning mazmuni, mazkur munosabatlarni yuzaga keltirish, o'zgartirish va bekor qilish asoslari bilan farqlanadi. Bu haqda ushbu bobning keyingi sahifalarida ma'lumot beriladi.

Boburning ma'naviy dunyosi

Shohrux Kenjayev,

**Nam DU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi kafedrasi magistranti.**

Zahiriddin Muhammad Bobur inson va adib, madaniyat arbobi va sarkarda, e'tiqodi butun va taqvodor va shoh, rostguy adabiyotshunos va alamzada ota maqomida bag'oyat murakkab, ziddiyatlar to'liqini bilan yo'g'rilgan taqdir sohibi edi. Parvardigor unga saxiy qalb, ulkan yurak, sehrigar qalamu keskir qilich ato etdi. Ayni inoyatlar uning

hayot saxifalarini nurlantirdi, teran mohiyat va ma'no bag'ishladi. Asrlar to'foniyu bo'xronini pisand etmay, insoniyatning yangi – yangi avlodlariga yetib boruvchi mangulikni uning nasibasiga bitib qo'ydi. Bobur Mirzoning mangulik karvoni o'z qo'ng'irog'ini jaranglatib, itlar tajovvuzini nazariga ilmay, hamon olg'a intilmoqda. Yillar va yo'llar o'tad, bezavol karvon esa poyoni yo'q boqiylik manzili sari intilishda davom etadi

Bobur Mirzo shoir, adib, she'rshunos – adabiyotshunos, donishmand faqih, tilshunos, tabiatshunos, mantiq va riyoziyot ilmlaridan puxta xabardor jamoat arbobi sifatida o'zidane bebaho ma'naqviy meros qoldirdi. Boshqa odamlarnikidan deyarli farq qilmaydigan mo'jazzgina ko'ksida she'rning yuragi va jur'atini ko'tarib o'tgan bu mukrram zot aql bovar qilmaydigan kashfiyotlar Bilan yuzma – yuz yashab o'tdi, o'zidan sara ma'naviy xazina va nom qoldirish uchun ko'rashdi. U yaxshilik shaydosi edi. Oxirgi nafasigacha ezgalik yalovinit baland tutdi, farzandi Humoyun Mirzoga ham shu haqda vasiyat qildi

Kechiruvchanlik Bobur Mirzoga ato etilgan noyob ne'matlardan edi. U o'ziga jabr o'tkazgan, hatto xoinlik qilgan, ammo vaqti kelib o'sha ro'yi – rost tanolib, afv etishni utingan musohiblarining gunohini kechib yuborgan. O'lmas "Boburnoma" va Gulbadanbegimning "Humoyunnoma"sidagi behisob lavhalar shunday qat'iy mulohaza uchu nasos beradi.

Bobur Mirzo, hatto, o'shanday nokas bandalarini rag'batlantirgan, ularga ba'zan katta lavozimlarni ishonib topshirgan. Dune azoyualri suyak suyagidano'tib ketgan ulug' sarkarda qolgan umrini taxt tashvishlaridan holi, Agradagi o'zi barpo ettirgan bog'da badiiy ijod zavqi Bilan o'tkazmoqchi edi. Shu orzu ham ruyobga chiqmadi. Hind sarkarldasi Ibrohim Ludiyning onasi tashabbuskor bo'lib ichkazilgan zahar, Bobtsur Mirzoninig o'z o'g'li Humoyun Mirzoniing hasta jismi atrofida tkomil sidq bilan qilagn qasami kuchini ko'rchsatdi. Uning toimrida oqayotgan jon jo'shqinlikni yo'qota boshlaydi. Xazon yaprog'i umr g'unchalariga soya tashladi. Tongning qutbida shomning turganligi ravshanalasha boshaldi. Ziyrak va sinchkov Bobur Mirzo joni rishtalarini o'zmoqqa shaylangan ajalning serpangan qilichiga ham mardonea peshvoz chiqdi. Hushi borida toju-taxtni suyuqli to'ng'ich o'g'li Muhammad Humoyun Mirzoga topshirdi. Ulug' shoirning mahzun yuragi so'ngi damlarda ham yaxshilikni qo'msadi.

O'sha ezgu tuyg'u holsiz jismning umid bilan termulayotgan joau ko'zlariga oxirgi nigohi bo'lib ulashildi. Bor kuchini to'plagan sheryurak Bobur safdoshu mulozimlariga, Humoyun Mirzoga oxirgi so'zini – vasiyatini aytdi. Uning tarix qavatlarida muhrlanib qolgan sshngi nidoasi ham yaxshilik haqida edi. Boburona shavqu shiddatli yurakda birbiriga ikki tuyg'uning baqam'ati kelishi, yonma – yon amal qilishi erkning hamisha yaxshilik tarafida bo'lib kelganligi mu'jiza.

Avvolam bor, Zahiriddin Muhammad Bobur o'z davrining farzandi, murakkab davrdagi ijtimoiy- iqtisodiy sharoitlarning, ziddiyatlarning g'oyaviy mafkuraviy qarashlar hukmron bo'lgan zamonning mahsuli. Binobarin, Bobur adabiy merosini, uning faoliyatini Ayni mezon bilvan ko'zatish, baholash zarur.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, Zahiriddin Muhammad Bobur hurfikrli inson, ilog'or g'oyali ijodakor sifatida madaniyatning, ma'rifat va ma'naviyatning taraqqiyoti uchun, ezgu maqsadlarining tantanasi uchun kurashdi. Shu maqsadda umr bo'yi ibratli ishlarni amalga oshirdi, El ulusga naf, davlat – saltanatga foyda kltirdi. Uning birdan bir maqsadiinqirozga yuz tutgan temuriylar davlatini parchalanib ketishidan saqlab qolish va mustahkamlash, markziy Osiyoda markazlashgan yinrik davlat barpo etish edi. Ushbu niyati yo'lida u o'zoq va shiddatli kurashlar olib bordi, ammo muhit bunga imkon bermadi. O'zaro jangu jadallar, omonsiz to'qnashuvlar tufayli, yuz bergan omadsizliklar, ketma- ket mag'lubiyatlar uning o'z ona diyorida bosh olib ketishga sabab bo'ldi. Endi u janub sari yurish byuoshladi. Afg'oniston va Hindistonni egallab, katta imperiya vujudga keltirdi. Bu tarixdagi Yangi bir saltanat – boburiylar satanati edi. Ta'kidlash joizki, u asos solgan imperiya Afg'oniston va Hindistonning madaniyati, iqtisodiy – mafkuraviy hayotida, umuman bumamlkatlarning tarixiy taraqqiyotida o'chmas iz qoldirdi. Bugina emas, Zahiriddin Muhammad Bobur ha tomonlama yetuk barkamol shaxs sifatida dunyo xalqlari ma'naviy olamida ham sezilarli iz qoldirgan siymolardan biridir. Alhol, umumbashariy fazilatlar sohibi va ezgu g'0oyalar targ'ibotchisi bo'logan vatandoshimiz Zahiriddin Muhammad Boburni, biz, haqli ravishda jahoniy siymo deymiz. Va bunda aminmanki, hech qanday milliy mahdudlik yo'q. Buning Yana bir dalili shuki, bobokolonimizning hayotiy chog'laridayoq boy adabiy meroslari va serqirra faoliyatlarini teran tadqiq etish, atroflicha

o'rganish uchun ko'plab mamlakatlarning atoqli olimlari ilmiy izlanishlar olib borganlar.¹

Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining favqulodda nodir iste'dodi, beqiyos insoniy salohiyati bilan haqli ravishda jahon ahlining hayrat va ehtiromiga musharraf bo'ldi. Ayni fazilatlar bilan u millatimizni, xalqimizni butun olamga tanitdi. Va shu bois u millatimizning, xalqimizning iftixor bayroqlaridan biriga aylandi.

Dunyodagi ne-ne fozil insonlar uning haqida to hanuz hayrat va e'tirofga to'la hikoyalar so'zlaydilar. Va, u tarixda kamdan kam uchraydigshan favqulodda hodisa deganlar. Erskin, Eduard Xalden kabi Yevropa olimlari Boburni tarixdagi o'sha vaqtlarga qadar bo'lgan lashkarboshi, diplomat, davlat arboblarning eng atoqlilaridan biri deb ataganlar. Ular Bobur tomonidan adabiyotga, fanga kiritilgan buyuk hissasini hayajon bilan qayd qiladilar.

Ma'naviy va huquqiy tarbiyada oilaning o'rni

Akmaljon Sultonov,

**Nam DU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi kafedrasida magistranti.**

O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritib, uni mustahkamlash va shuning asosida yangi huquqiy-demokratik jamiyat qurish yo'liga o'tdi. Mustaqillik tufayli respublikamiz ijtimoiy - siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy va siyosiy hayotida juda katta tub o'zgarishlar ro'y berdi. Istiqlol xalqimizning ma'naviy uyg'onishi uchun to'la imkoniyat yaratdi. Yurtimiz tarixi, qadimiy madaniyatimiz tiklanmoqda va oliy qadriyat nufuziga ega bo'lmoqda.

Ayniqsa, mustaqillik yillarida respublika hukumati tomonidan yosh avlod ta'lim tarbiyasi va ma'naviy kamolotiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada 1998 yilning oila yili deb, 1999 yilini – Ayollar yili deb, 2000 yilni – Sog'lom avlod yili deb, 2001 yilni Onalar va bolalar yili deb, 2008 yilni Yoshlar yili deb, 2010 yilni esa Barkamol avlod yili deb nomlanishi ham tahsinga sazovordir.

Yosh avlodning ma'nan barkamol bo'lib tarbiyalanishida shubhasiz oilaning o'rni beqiyosdir. Oilada bola ma'naviyatining shakllanishida onalarning alohida o'rinlari bor. Etuk bilimga ega onagina farzandiga etarli darajada bilim bera oladi. O'tmishimizda

o'tgan buyuk allomalarimizning tarixlariga nazar solsak avvalombor ularning onalari bilimlik bo'lganliklarining guvohi bo'lamiz.

Ma'naviy jihatdan etuk shaxs jamiyat hayotida o'z o'rniga ega bo'ladi. U oilada ota, ishxonada yaxshi mutaxassis, tengqurlar davrasida esa sadoqatli do'st bo'ladi.

Oilaning mustahkamligi ayni paytda farzandlarning barkamolligi omili hisoblanadi. Ayrim hollarda yosh oilalardagi qo'ydi-chiqdi holatlarini ham kuzatish mumkin. Bu o'rinda kimdir aybni qizga, kimdir yishitga qo'yadi. Fikrimcha bu o'rinda ko'proq yigitlarni aybdor deb hisoblash lozim. Chunki, yigit kishi o'z turmush o'rtog'ini ardoqlashi, u bilmagan narsalarni unga o'rgatishi, uning fikri bilan hisoblashishi lozim. Ana shu orqali oilaviy rishtalar yanada mustahkamlanadi. Bu esa ayni chog'da oilada tarbiya topayotgan farzandlarning ma'naviy barkamol bo'lib etishishlari uchun zamin bo'lib xizmat qiladi.

Shu bois oilalar mustahkamligini ta'minlash uchun biz tarixchilar o'tmishimizdagi buyuk allomalarimizning oilaviy hayotlaridagi ibratli voqealarni o'rganib, tahlil qilib, uni yosh avlodga etkazishimiz kerak. Bu kabi tadbirlar shubhasiz oilalar mustahkamligi ta'minlash va qo'ydi-chiqdilar sonining kamayishiga xizmat qiladi.

Shaxs ma'naviyati, uning dunyoqarashi, insonning tasavvur va e'tiqodiga aloqador ko'nikmalar majmui asosan oilada shakllanadi. Shu ma'noda, oila - haqiqiy ma'naviyat uchog'i, mafkuraviy tarbiya omili va muhitidir. Binobarin, milliy mafkuramizga xos ilk tushunchalar inson qalbi va ongiga avvalo o'sha muhitida singadi. Bu jarayon bobolar o'giti, ota ibratini, ona mehri orqali amalga oshiriladi.

Oilalar, uning asrlar mobaynida saqlanib kelayotgan muqaddas an'analarini orqali yoshlarda Vatanga muhabbat, iymon, e'tiqod, mas'uliyat, vatanparvarlik insonparvarlik ilmga ishtiyoq va madaniyat ko'nikma shakllanadi. Zero, har bir fuqaro oilaning jamiyatdagi o'rnini vazifasini, Vatanni ostonadan boshlanishini tushunmasdan turib, o'zini mukammal inson deb his qila olmaydi.

Bolalarda yoshlikdan xalq va yurt taqdiri uchun fidoiylik tuyg'usini shakllantirish mafkuraviy tarbiyada muhim o'rin tutadi. Buning uchun bola hayotining dastlabki yillaridan boshlab, uni narsalar olami bilan tanishtirishning milliy an'analarimizga xos shakllarini qO'llash lozim. Bu jarayonda milliy turmush tarzimizga yot bo'lgan «jangari» o'yinchoqlar, multfilmlar, kinofil'mlardan

imkon qadar foydalanmasliq Sharqona odob va bashariyatning ezgu intilishlarini aks ettiruvchi o'yinlar, o'yinchoqlar, rasmi kitobchalar, milliy ertaklar asosida yaratilgan mul'tfil'mlar bolalardagi ilk yoshlikdan mafkuraviy qarashlarning to'g'ri shakllanishida qo'l keladi.

Inson ma'naviyatining dastlabki kurtaklari oilada shakllanadi. Oila mustahkamligi ahloqiy, huquqiy barqarorligi komil insonni tarbiyalashning birinchi zaminidir.

Oila ijtimoiy tabiiy omillar asosida shakllangan kichik jamoa bo'lib, ikki jinsga mansub bo'lgan shaxslar o'rtasida munosabatlar natijasida nasl qoldirish extiyojidan kelib chiqqan shaklidir. Nasl qoldirish deganda faqat farzandni dunyoga keltirishgina emas, balki uni ma'naviy va jismoniy kamol toptirishdan ham iboratdir.

Oilani boshqarish jamiyat xayotini boshqarishning kurtagi xisoblanadi. Oila a'zolari O'rtasidagi yaqinliq bog'liliq ishonch, xurmat samimiqliq burch va mas'uliyatni xis qilish, talabchanliq muloyimliq bolalar ichki dunyosini shakllantirishga ta'sir etadigan ruxiy omildir⁷.

Jamiyat taraqqiy etgan sari ma'naviy omillarning o'rni va roli ham ortib boradi. Oiladagi tarbiyaga e'tibor ham kuchayadi. Bunday xolatda muhim vazifa oiladagi ma'naviy muhitni barqarorlashtirish, ota-onaning farzandlar oldidagi, farzandlarni ota-ona oldidagi burch va mas'uliyatini kuchaytirishdir. Bunday muhitni yaratishda jamiyat, davlat, jamoatchilikning o'rni katta. Agar ularning ta'siri etarli bo'lmasa oilaning farzand tarbiyasidagi o'rni ham zaiflashadi.

Oilaning jamiyat hayoti va taraqqiyotidagi ahamiyati to'g'risida A.Fitrat shunday degan edi: "Har bir oilaning saodati va izzati, albatta shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog'liq. Tinchlik va totuvlik esa shu millat oilalarining intizomiga tayanadi, mamlakat va millat ham shunga kuchli va tartibli bo'ladi. Oilaviy munosabatlar zaif bo'lsa intizomsizlikka yo'l qo'yilsa shunda bu millatning saodati va xayoti shubxa ostida qoladi"⁸.

Oilani mustahkamlash ota-onalar va bolalarning huquqini himoya qilishga jahondagi nufuzli tashkilotlar katta ham hissa qo'shmoqdalar.

⁷ Oila ma'naviyati. Ma'ruzalar matni.-Toshkent, 2008.-148 b.

⁸ Fitrat Abdurauf. Oila.-Toshkent: Ma'naviyat, 1998.-B.8.

Sog'lom avodni tarbiyalash va voyaga etkazishda milliy g'oyaning o'rnini va roli beqiyosdir. Tarbiya muammolari insoniyat tarixining barcha davrlaridagi g'oyalari va mafkuralar tizimidan ham katta o'rin olgan. Insonning va e'tiqodi uchun bo'lgan kurashlar yoshlar tarbiyaviy yo'llari bilan ta'sir etilgan.

Bobur ma'naviyati xorijliklar nigo'ida

Shohrux Kenjayev,

Nam DU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini magistranti.

Boburning "Boburnoma"ni ingliz tiliga tarjima qilgan Erskin Bobur haqida shunday deydi: "Bobur xarakterining eng mislsiz belgisi uning boshqa mulkdorlarinikiga mos kelmasligidadir". Bobur taxtga o'tirganiga qaramay oddiy turmushning eng yaxshi tuyg'ularini va ishtiyoqini o'zida saqlab qolgan... Uning bevafo taqdirning nayranglariga qaramay, ruhining tetikligi, pordshohlar orasida kamdan-kam uchraydig'ishan saxiyliqi, mardliqi, talantliliqi, fanga, san'atga muhabbati va ular bilan muvofaqqiyatli shug'ullanishi jihatidan olib qaralg'anda, Osiyodagi podshohlar ichidan Boburga teng keladigan bironta ham podshoh topolmaymiz".⁹

Harbiy san'at jihatidan Boburni g'arblik sharqshunos olimlar Yuliy Tsezar bilan taqqoslaydilar, hatto uni Yuliy Tsezardan ham yuqori qo'yib, 19 asrgacha lashkarboshilik san'atining mo'jizasi deb hisoblaydilar.

Boshqa bir olim Eduard Xolden shunday degan edi: "Bobur sof jentelmen va jangchi bo'lgan. U oliyanobdlikda qanday xosiyatlar bor bo'lsa, ularning barchasini egallagan, uning manglayiga yuksak fazilat bitib qo'yilgan".¹⁰

Zero, Bobur Mirzoning o'zi: "Donishmandlar sharaflini bo'lishni ikkinchi hayot deb bilganlar", - degan edi. Atoqli olim va yozuvchi Zahiriddin Muhammad Boburning ham ikkinchi hayoti besh yuz yigirma yildan ortiqroq vaqtdan beri davom etib kelmoqda.

⁹ W.Erskine "Babur Zaxiriddin Muxammad" 1921y.

¹⁰ Istoriya Vostoka, Lektzii Kurs III 1888-89 un.god.

Javoharlal Neru Bobur haqida o'zining "Hindistonning kashf etilishi" kitobida bahoni keltiradi: "Bobur dilbar shaxs, uyg'onish davrining tipik hukmdori, mard va tadbirkor odam bo'lgan. U san'atni adabiyotni sevardi, hayotdan huzur qilishni yaxshi ko'rardi".¹¹

Boburning fikr doirasi, nihoyatda keng, eruditsiyasi juda chuqur, xotirasi esa, "Boburnoma"da ko'zga tashlanishicha, g'oyatda kuchli, haqiqatdan ham kishinihg'ayratda qoldiradigan darajada o'tkir bo'lgan. Uni nafaqat tabiat, balki, uning barcha siru sinoatlari, bemisl guzalliklari va ularning asl mohiyati, ayni choqda, hayvonotlar dunyosi, yana muhimi, ularning o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, ijtimoiy – mafkuraviy hayot, harbiyat, demakki, olam – borliq, undagi jamiki katta – kichik masalalar, ularning manba va man'shalalari qiziqtirgan. Shu tariqa u hamisha yangilikka va kamolotga intilgan.

Boburning ahamiyati to'g'risida mashhur hind yozuvchisi Mulk Roj Onand shunday deydi: "Ulug' Bobur memuar yozganligi ma'lum. U poetik prozada yozgan edi. bu kitob biz bilan sizning merosimizdir. Bu O'zbekistondagi kabi bizda ham g'oyat qadrlanadi. Hindistonning ba'zi rassomlari, jumladan, Boburning chevarasi ushbu kitobga rasmlar chizgan. Bu ajoyib qulyozmaning bir nusxasi Moskvada saqlanmoqda. Uni butun dunyodagi ajoyib san'at asari desa bo'ladi. Biz dunyodagi eng go'zal asarlardan birini O'zbekiston va Hindiston6 o'rtasida baham ko'ramiz".

Rus yozuvchisi Nikolay Tixonov o'zining Boburga bag'ishlab yozgan "Bobur qabrida" asarida afg'on jamoatchiligining Boburga bo'lgan chuqur hurmatini ifodalab beradi.

Yuqoridagi kabi haroratli so'zlar Hindistondagi Bobur Mirzo va uning avlodlari faoliyatiga berilgan haqqoniy baho bo'lishi bilan birga, Boburiylarning mamlakat tarixida tutgan o'rni va rolini ham xolisona belgilab beradi.

Bobur Mirzo hayoti va ijodini o'rganar ekanmiz, albatta, uning buyuk shoh va shoirlikdagi tabiiy iste'dod, har tomonlama rivojlangan va qomusiy bilimlarni o'zida mujassamlashtirgan shaxsiyati, aql – zakovati, ochiq ko'ngiligi, nozik tabiatliligi bizni doimo hayratga solib keladi. Uning asosiy maqsadlaridan biri yagona marokazlashgan davlatni barpo etish, mamlakatni obod etib, ezgutniyatlarini amalga oshirish edi. Bobur shaxsiyatini, bizningcha uning ijodiyoti jilmidan

¹¹ Djavoharlal Neru.- Otkrytie Indii. Moskva: Inostrannaya literatura.-1984

“Boburnoma” asosida koʻrib chiqilsa va oʻrganilsa yanada maqsadga muvofiq boʻlardi. Hech shubha yoʻqki Bobur Mirzo va boshqa tarixiy shaxslarni boy merosidan davrimizning muhim vazifalarini bajarishda foydalanishimiz lozim, buni qilmoqdamiz ham. Bashariyatning mana shu birgina daho farzandi haqida bugunga qadar yuzlab kitoblar yozilgan. Va inshoolloh, hali yana yuzlab – minglab asarlar bitilgusidir.

Chunki uning tarixi va taqdiri xalqimiz tarixi va taqdiri bilan chambarchas bogʻliq. Xalqimiz tarixini yozmoq uchun esa shoir aytganidek, “Minglab Firdavsiy kerak.”

Nafaqat olis – yaqin kechmishlarimiz balki utayotgan umrimizning har lahzasi – tarix. Tarixning har lahzasi esa tadqiq va tahlilga munosib.

Axloqning vatanparvarlik tamoyili

Marhabo Irgasheva,

Nam DU Milliy gʻoya, maʼnaviyat asoslari va huquq taʼlimi kafedrasi magistranti.

Inson shaxsini ijodiy imkoniyatlari cheksiz lekin bu tabiiy imtiyoz uning oʻzini oʻzi yuzaga chiqarish muhitini yaratishga bogliq. Inson shaxsida boʻlgan yaratuvchanlik qobilyati uning erkinligi meʼyori bilan mutanosib ravishda sodir boʻladi. Ijtimoiy munosabatlar ruhi va darajasi doirasiga monand inson oʻzini - oʻzi belgilab va oʻzgartirib oʻz taqdirining sohibiga aylana boradi. Totalitarizm fojealaridan biri shundaki u tufayli inson “men” nini xarakatga keltiruvchi erkinlik va mustaqillikni kishanlovchi tizim yaratildi.

Inson shaxsizligini ilohiylashtirishga qaratilgan nazariy qoidalar individualizmni tanqid qilish zaylida yuzaga chiqdi. Xolbuki individualizm oʻz – oʻziga mahliyolik, hudbinlik emas balki oʻz-oʻzini qadrlash shahsiy kamolot sari intilish. Tashabbuskorlik oʻz mexnatini mustaqilligi salohiyatini oʻrnatishni taqazo etadi.

Ijtimoiy subektlar oila, elat, millat, sinf, tadbirkorlar, diniy uyushmalar, yoshlar va qariyalar, ayollar firqalarining harbiri oʻz manfaati va qadrini tiklash uchun faollik koʻrsatadi. Umumiy malkurasiz ular oʻz manfaatini boshqa manfaatlardan ustun qoʻyib, ijtimoiy muvozanatga putur yetkazishi tabiiy hol. Shuning uchun ham

totalitar tuzum mafkuraviy hukumronligiga qarshi umuminsoniy qadryatlar imtiyozi ko'tarilganda ijtimoiy ruhiyatda hursandchilik kayfiyati uyonadi. Lekin umuminsoniy qadryatlar inson manfaati inson erkinligisiz mavhum, muallaq qadryat bo'lib qolaveradi. Binobarin hamma qadryatlar tizimi mazmunida insonning aniq manfaati va uning qadr qimmatini yotadi. Faqat insonparvarlik mafkurasi bizning ichki va tashqi siyosatimizni shakillantiruvchi va amalga oshiruvchi goyaviy qudrat bo'lishi mumkin. Faqat shu mafkuragina tinchlik, mehnat, ozodlik, birodarlik, adolat, baxt kabi umuminsoniy qadryatlarni o'z ideali qilib olishi mumkin.

Vatanparvarlik – vatan – muqaddas qadryat taraqqiyot vatandan boshlanadi u insonni kindik qoni to'kilgan joy, insonni ijtimoiy yetimlikdan asrovchi manzil, har kimning birligini qadrllovchi o'ziga o'zi siyosiy bekligini ifodalovchi zamin, ma'naviy kamolot va fuqarolik maydoni, hayot maktabi. Farovonlik va baxt saodat o'chog'idir. Shuning uchun ham har bir odam o'z dard alaminini, orzu umidlarini Vatan taqdiri bilan bog'lab kelgan uning timsolida o'z xalqining aql idrokini, or nomusini va vijdonini ko'rib kelgan. Vatan'arvarlik tuyg'usi azaliy qadryatdir. Bu tuyg'u tug'ma qadryat siyosatida vujudga kelib, ijtimoiy mahnaviyat bag'rida kamolotga erishadi. Qizil imperiya davrida bizga sening vataning SSSR deb keldilar SSSR siyosiy haritasi chok chokidan so'kilib ketganda esa, biz vatan fojiasini deyarli sezmadik chunki haqiqiy vatanimiz O'zbekistonning ovozi endi jahon sivilizatsiyasi qavmida baralla yangray boshlagan edi. Endilikda bizning vatanparvarligimizga yangi qon, yangi jon kirdi.

Mustaqil o'zbekistonning ulug'ligiga endilikda shu respublikaga mansub o'z nomini bergan millatga mansub kishilarning uyushqoqligi va yuksak insoniy fazilatlarini, ularni kamolotga yetkazishning ijtimoiy muhiti adolatparvar, demokratik huquqiy va ahloqiy tartibi bilan o'lchanmoqda. Endilikda vatanparvarlik tuyg'ulari bilan chayqovchilik qilish vatanni moddiy va ma'naviy qadryatlarini kamsitish, "Shuncha odam bosmachi" "Shuncha odam xalq dushmani" deb ishdan olinganlar, qamalanganlar. Tazyiq qilganlar haqida Moskvaga hisobot beruvchi vatanfurushlar yo'q. Qizil im'eriya davrining keyingi yillarida ko''gina ehtiyojlarimiz muayyan darajada qondirilgan edi, uy joy, kiyim kechak, shahar va qishloqlar obodonchiligi, xilma hil jihozlarning ko''ayishi elektrlashtirish,

gazlashtirish turmush tarzining moddiy va mahnaviy jihatlarini ko'tarish va hokozolar lekin xalqimiz o'z vataniga ega bo'lmagani o'z taqdirini o'zi belgilay olmagani uchun o'zini baxtli xis eta olmas edi. Vatan mustaqilligining manbai o'zbekning mustaqilligidir. O'zbekning izzati, o'zbekning qadr qimmat, baxti o'zbekning qalbi Vatanidir. Afsonalar, ertaklar, rivoyatlar, hikoyalar va shu singarilardagi sevikli qahramonlarning badiiy obrazlari sovet kishisini ma'naviy dunyosiga bolalikdan o'mashib oladi va butun umri bo'yi esidan chiqmaydi.

Go'zallik, muhabbat, xursandchilik, zavq-shavq –xulas ijobiy xis-tuyg'ular va emotsiyalar yoki aksincha – jirkanish, g'azablanish, ko'ngil sovish va shu singari xis-tuyg'ular xar bir kishida xayot faktlariga duch kelganida, mehnat jarayonida va sanhat asarlari bilan tanishganida vujudga keladi.

Inson badiiy ijodining ilk davrida estetik go'zallik va foyda tushunchasi yonma-yon bo'lgan insonning sanhatkorlik faoliyati xamisha ishlab chiqarish bilan, xo'jalik faoliyati bog'langan. Masalan, qadim zamonlarda odamlarni yashashi uchun zarur bo'lgan juda ko' maxsulotlarni to'ib kelgan odam gozal hisoblangan. Xamma narsa ishlab chiqarish amaliy saviya nuqtai nazardan baholanib kelgan. Xalqlar va qabilalarni ertaklarida ijobiy persanaj albatta, bahodir, usta ovchi, Tolmas mehnatchi bo'lishi juda diqqatga sazovor. Ayollar esa zurriyodni ko'aytirish bilan bog'lab tasvirlangan. Jamiyatning dastlabki qadamlarini tasvirlovchi muzey va eksponantlarni ko'zdan kechiramiz.

Yurak mushagining xususiyatlari

N.R.Melanova, O.Z. Abdullayev

Yurakning asosiy vazifasi muntazam qaytarilib turadigan qisqarish tsikllari va bo'shshishlar ko'rinishidagi mexanik ishni bajarish hisoblanadi. Ishchi miokardning targ'il mushaklari qo'zg'aluvchan to'qimalarga mansubdir. Yurakning ritmik qisqarishlari uning o'zida yuzaga keladigan impulslar ta'siri ostida paydo bo'ladi. Agar, ajratib olingan yurakni o'ziga mos keladigan sharoitlarda saqlansa, u, ma'lum bir chastota bilan qisqarishni davom ettiraveradi. Ushbu xususiyatni avtomatizm deyiladi. Ritmik

impulslar yurakning o'tkazuvchi tizimini ixtisoslashgan hujayralari tomonidan elektr potentsiallar ko'rinishida generatsiyalanadi(uzatiladi). Ular miokard tolalariga o'tkaziladi va ularning qisqaruvchanlik faoliyatini ishga tushiradi.

Miokard hujayralarini elektrofiziologik hodisalarini tavsiflashda quyidagi: qo'zg'aluvchanlik, qo'zg'alish, qisqarish, o'tkazish atamalari ishlatiladi. Ular yurak mushagining xususiyatlari sifatida ko'riladi. Qo'zg'aluvchanlik atamasi ostida yurak mushagining qo'zg'atuvchilar ta'sirini qabul qilish va ularga nisbatan qo'zg'alish reaksiyasi bilan javob berish qobiliyati tushuniladi. Yurak mushagi elektr, mexanik, kimyoviy va termik qo'zg'atuvchilar ta'sirida qo'zg'alishga qodir.

Qo'zg'aluvchanlikning o'lchovi qo'zg'alish bo'sag'asi hisoblanadi, agar qo'zg'atuvchilarning ta'sir kuchi bo'sag'adan past bo'lsa, unda qo'zg'alish paydo bo'lmaydi. Amerikalik fiziolog G.P. Boudich 1871 yilda, asab va mushak to'qimalari uchun ta'sir qiluvchi qo'zg'atuvchining kuchi bilan javob reaksiyasining kattaligi o'rtasida bog'liqlik mavjudligini empirik ravishda aniqlagan. Buni u, "Bor yoki yo'q" qoidasi ko'rinishida ifodalab, unda „yo'q,, deganda bo'sag'aosti kuchining qo'zg'alishlariga reaksiyaning bo'lmasligi tushiniladi. Bo'sag'a, bo'sag'aosti ahamiyatiga ega rag'batlar yoki bo'sag'aosti ta'sirlarning summatsichsi maksimal kuchga ega qo'zg'alishni "bor"ni paydo bo'lishi ko'rinishidagi javob uchun sharoit yaratadilar. Bu hol, miokard tuzilishining alohida xususiyatlari bilan tushuntiriladi.

Qo'zg'alish atamasi, qo'zg'atuvchining ta'siriga javoban tirik hujayrada sodir bo'ladigan jarayonlarni ifodalash paytida ishlatiladi. Qo'zg'alish— hujayraning reaksiyasi bo'lib, u, fizikaviy —kimyoviy va funktsional o'zgarishlar majmuasidan iborat. Qo'zg'alish vaqtida, hujayra nisbatan tinch holatdan, unga xos bo'lgan faoliyat ko'rsatish holatiga o'tadi. Uning faoliyati paytida yurakning miokardida qo'zg'algan va qo'zg'almagan tolalar orasida potentsiallarning farqlanishi paydo bo'ladi. Yurak hujayralarining elektrofiziologik xususiyatlarini tushinishda hujayra ichidagi potentsial ajratishni mikroelektrodli usuldan foydalanish katta ahamiyatga ega bo'ldi. Hujayra membranalari zaryadining kattaligi, ularni turli shakllarga o'tishga bog'liqligini o'rganish Amerikalik fiziologlar Xodjkin A.L va Xakli A.F.larga 1963 yili, kal'marning asab tolalarida harakat

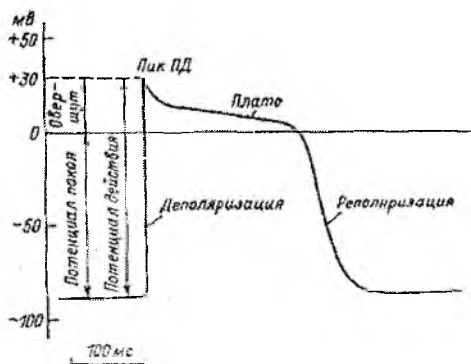
potentsialini paydo bo'lishini ionli mexanizmini tushuntirib berish imkonini berdi. Oxirgi yillarda, miokard hujayrasining xususiyatlarini elektrofiziologik tadqiqot qilish ko'p sonli nazariy va amaliy izlanishlarda namoyon bo'ldi. Bu ko'proq Xodjkin va Xakslining qo'zg'alishni ionli nazariyasini modifikatsiyasi hisoblanadi. Izotop va kuchlanishni belgilash usullarini qo'llash ham miokardning turli hosilalarining tolalarida tinchlik va harakat potentsiallarining ionli tabiatini real ko'rsatish imkonini berdi.

Normal sharoitda ishchi miokard hujayralari diastolani o'tish davrida membranani stabil potentsialini qo'llab turadi. Ulardan farqli o'laroq, O'tkazuvchi tizim miotsitlari diastola davrida sekin o'sib boruvchi depolyarizatsiyani bildiradi.

Membrananing tinchlik potentsialini (TP) va harakat potentsialini (HP) farqlashni mikroelektrodlil texnikasini qo'llash quyidagilarni aniqlash imkonini berdi (1-rasm).

Bu rasmda miokard hujayrasi tinchlik potentsiali va harakat potentsiallarining fazalari tasvirlangan bo'lib, tinchlik potentsiali -80 mV ni tashkil etgan. Harakat potentsialining davomiyligi 400 ms ni tashkil etgan. Harakat potentsialining amplitudasi 120 mV bo'lib, overshut qismi esa +40 mV ga yetgan.

Bu albatta sut emizuvchi (issiqqonli) hayvonlar miokard hujayrasining harakat potentsiali konfiguratsiyasi bo'lib, sovuqqonli hayvonlarda yurak miokard hujayrasining harakat potentsiali ko'rsatkichlari bundan tubdan farq qiladi.

1- rasm. Membraning tinchlik potentsialini (TP) va harakat potentsialini (HP) fazalardagi holatlarining tasviri (www.critical.ru).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Almatov K.T, Allamuratov Sh.I “Odam va hayvonlar fiziologiyasi” Toshkent, “Universitet” 2004 y.
2. Azimov I. G', Hamroqulov A.Q, Sobitov Sh.S. “ Umumiy va sport fiziologiyasidan amaliy mashg'ulotlar” Toshkent “O'qituvchi” 1992.
3. Klemesheva L.S, Almatov K.T, Matchanov A.T “Qon aylanish fiziologiyasi” (Yurak fiziologiyasi) Toshkent, 2006 .

Sharqona axloqiy tarbiyaning tarixiy ildizlari va manbalari

Marhabo Irgasheva,
**Nam DU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi kafedrasi magistranti.**

Turkiy xalqlarning mushtarak yodgorligi «Avesto», «O'rxun-Enasoy bitiklari»da, shuningdek, Aflotun, Arastu, Konfutsiy, Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Yusuf Xos Hojibdan tortib hozirgi zamon faylasuflarigacha o'ziga xos fikr-mulohazalar bildirgani diqqatga sazovordir.

Kaykovus, Nizomiy Aruziy, Abu-Lays Samarqandiy, Sa'diy Sheroziy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlarning ilmiy-nazariy asarlarida oila munosabatlaridagi tarbiya tarixiylik va vorisiylik nuqtayi nazaridan bayon etilganligi alohida ahamiyat kasb etadi. Respublikamizning yirik faylasuf olimlari ilmiy ishlarida madaniyat taraqqiyotidagi milliylik va umuminsoniylikning tarbiya jarayoniga o'tkazgan ta'siri, oila, ma'naviyati masalalari haqida ko'plab asarlarida to'xtalib o'tgan. Bolalar tarbiyasida mavjud bo'lgan oila muammolari, unda yuritiladigan ta'lim-tarbiya masalalari azal-azaldan ilmu - ijod ahli diqqat e'tiborini jalb etib kelgan. Oilaning turmushi va hayoti,

iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy, uning tabiiy asoslarini nima tashkil etadi. Oila tarbiyasi qanday qonuniyatlar asosida vujudga keladi degan savollarda kishilik tarixining barcha davrlarida dolzarb masala bo'lib kelgan. «Avesto»da zardushtiylikning oltin qoidalaridan biri - oilani muqaddas sanalgani bois, boshqa ayrim sabablarga ko'ra, masalan, ig'vo, tuhmat, er-xotinning o'zaro kelishmovchiligi, ota-ona bilan murosa-madora qila olmaslik kabi bahonalar bilan nikohning bekor qilinishiga yo'l qo'yilmagan. Zardushtiylikning axloq-odob qoidalariga ko'ra, ayollar masalasi «Avesto»da alohida o'rin tutadi. Jumladan, ayollar hayz ko'rgan va homiladorlik paytlarida marosimiy makruh hisoblanganlar va ular boshqa pok narsalar, ayniqsa, suv, olov, oziq-ovqatdan uzoqlashtirilganlar. Jumladan, bunday ayollar o'z oila a'zolari bilan bir dasturxon atrofida o'tqizilmagan, o'zaro munosabat va muloqotlarda cheklangan, ovqat pishirmagan, non yopmagan, hovli supurmagan, sigir sog'magan, marosimlarda qatnashmagan, ro'zg'or yumushlariga aralashtirilmagan. Odatda, bu kabi «cheklash-chegaralash davri» farzand tug'ilgandan yetti kundan to'qqiz kungacha, ba'zan esa kichik chillasi tugagunga qadar davom etgan.

Shuningdek, oilaning jamiyatda tutgan o'rni, oila tarbiyasi, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar hamda oilaning pokligi va mustahkam bo'lishiga oid qimmatli fikrlar hadislarida muhim o'rin egallaydi: «Xotin kishi qovurg'adan yaratilgan. Agar sen qovurg'ani to'g'rilayman desang sindirasan, murosa qilu u bilan yasha»; «Xotin kishiga eng haqqi ko'p kishi eridir, erkak kishiga eng haqqi ko'p kishi onasidir»; «Agar bir shaharda loaqal bir ayol bir marta buzuqlik ko'chasiga kirib haromi ortirsa, bu shahardan qirq yil fayzu barakat ko'tarilib ketadi»; «Ayollarni faqat ulug' odamlar hurnat qiladi. Ularni faqat pastkash odam xo'rlaydi».

Jumladan, Kaykovusning «Qobusnoma» asari ham turkiy xalqlar madaniyatining buyuk bir durdonasi sifatida qabul qilindi. Tarixiy dalillarning shohidlik berishicha, asar muallifi Kaykovus «Qobusnoma» ni o'z o'g'liga atab yozadi va kitobining nomini bobosi, Somoniylar davri hukmdorlaridan biri bo'lgan Shamsul Maoliy Qobus ibn Vushmagir nomi bilan ataydi. Otoning o'z o'g'li tarbiyasi va kelajagi uchun dasturilamal bo'luvchi maxsus pandnoma asar yozishi hamda uni bobosi nomi bilan atashida ham o'ziga xos sharqona oilaviy tarbiya tamoyili bor. «Ey farzand, umidim shuki, sen bu pandlarni qabul qilgaysan. Bu bilan men otalik vazifasini bajo keltirgan

bo'lmaman, - deydi ma'rifatparvar ota Kaykovus. bilgilki, xalqning rasmi, odati shundayki, yugurib-yelib, qidirib-axtarib dunyodan biron narsa hosil qiladilar va bu topgan narsalarini o'zlarining yaxshi ko'rgan kishisiga qoldirib ketadilar. Men dunyoda mana shu so'zlarni hosil qildim, sen mening uchun eng qimmatbahosan. Menga safar vaqti yaqinlashdi, dunyodan nima hosil qilgan bolsam, sening oldingga qo'ydim, toki o'zingga bino qo'ymagaysan va o'zingga nomunosib ishlarni qilmagaysan»¹².

Kaykovus o'z o'g'lining kelajagi haqida qayg'urib, uning kelgusida har jihatdan barkamol, to'kis inson bolib yetishishini istagan holda o'z o'g'it va pand nasihatlarini qoldirib ketgan. Kaykovus «Ota-onani hurmatlash haqida» nomli asarining V bobida oilaviy tarbiya xususida alohida to'xtaladi. Yoshlarni ota-onani hurmat qilishga chaqiradi, ularning o'z farzandlari uchun «o'linga ham tayyor» turishlarini ta'kidlaydi. Ota-ona ko'nglini ranjitmaslik, ularni izzat-ikrom qilish, hamisha shirin so'zlar bilan muomalada bo'lish zarurligini uqtiradi: «o'z farzanding seni hurmat qilishni istasang, sen ham ota-onangni hurmat qil, chunki ota-onang haqida nima ish qilsang, farzanding ham senga shunday ish qiladi».

Farzandning aqlli, dono, o'qimishli, ya'ni ma'rifatli bo'lishi shu bilan bir qatorda ota-onani hurmat qilishi bilan bog'laydi: «Har bir farzand aqlli va dono bo'lsa, ota-onaning mehr-muhabbatini ado qilishdan bosh tortmaydi».

Kaykovus farzand parvarishi haqida so'z yuritar ekan, hech narsani nazaridan qochirmaydi. Yangi tug'ilgan farzandga avvalo yaxshi ot qo'yish, so'ng uni aqlli, mehribon doyalarga berish, katta bolib, es-hushi kirgach, hunar va kasb o'rgatish, o'qitib ilimli qilish kabi vazifalar ota-onaning, birinchi navbatda otaning ezgu burchi ekanligini ta'kidlaydi. «Otalik shartin bajo keltirgilki, farzanding vujudga kelgandagidek hayot kechirsin, ya'ni har odam vujudga kelgan kundan boshlab xulqi, odati unga hamroh boladi, ammo kuchsizlikdan, yumshoqligidan va zaifligidan uni namoyon qila olmaydi. Katta bo'lgan sari, jismi va ruhi quvvat topadi, hamma fe'li-atvori namoyon boladi, kamolga yetgandan so'ng hamma yaxshilik va yomonligini zohir qiladi. Sen esa adab, hunar va bilimni unga

¹² Kaykovus. Qobusnoma. – Toshkent: Meros, 1992.- 86 b.

o'zingdan meros qilib qoldirgin, toki uning haqqini bajo keltirgan bo'lasan».

Forobiyning «Fozil odamlar shahri». «Baxt-saodatga erishish haqida ko'rsatmalar», «Baxt-saodatga erishish haqida», «Fuqarolik siyosati», «Davlat arbobining aforizmlari» kabi asarlarida jamiyatning kelib chiqishi, maqsad va vazifalari haqida falsafiy ta'limot yaratdi, inson jamoalarining jamiyatda tutgan roli, davlat va oila, ularni boshqarish haqidagi ilmiy bilimlar tizimini yaratdi.

Stafilokokk toksinlarining biologik membranaga ta'siri

N.R.Melanova, O.Z.Abdullayev

Rezulytaty issledovaniya pokazali, chto glutationpodavlyaet regulyatsiyu ob'ema timotsitovputem modulyatsiey regulyatornyx sistem (takix kak transportnyx sistem dlya kal'tsiya, kaliya i xlor), na ne blokiruet yee polnost'yu kajetsya. Eto nablyudenie ukazывaet na to, chtovnekletochnyy glutationmojet deystvovat' kak effektivnyy immunomodulyator.

Stafilokokklar butun sistemalarda kasallik chaqiradi va barcha organ to'qimalarni shikastlaydi. Ular pnevmoniyaga, yiringli plevritga, endokarditga, meningitga, miya abtsissiga, tug'ishdan so'nggi isitmali qaltirashga, flebitga, tsistitga va pielonefritga sabab bo'lishi mumkin. Stafilokokkli pnevmoniya epidemik grippning fotal asoratida yaqqol ko'rinadi. Stafilokokklar ayniqsa keng tarqalgan osteomielitga sabab bo'ladi. Stafilokokk bilan kasallanish kasalxonalarda, odatda bemorlarda, jiddiy kasallarda ba'zan paydo bo'lib qoladi. Masalan, stafilokokkli pnevmoniya – superinfektsiya bo'lib, bemorlarga katta dozada antibiotik qo'llaganda kelib chiqadi.

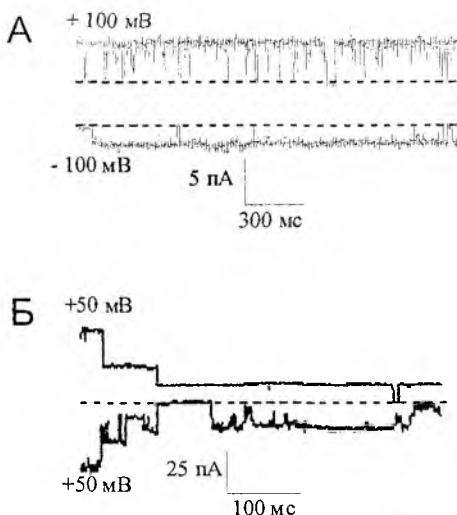
Stafilokokk juda ko'p zaharli hususiyatga ega bo'lgan mahsulotlarni ishlab chiqaradi. Ajablanarlisi, boshqa hech qanday mikroblar ularchalik ko'p miqdorda toksin ishlab chiqara olmaydi. Bular ichidan ekstratsellyulyar toksinlar, gemolizinlar (stafilolizinlar), fermentlar o'rin olgan. Ularning bari u yoki bu darajada kasallik kelib chiqishiga va mikroblar virulentligiga sharoit yaratadi. Lekin bitta shtamm birdaniga shuncha zaharli mahsulotni ishlab chiqara olmaydi.

Gemolizinar – bular ekzotoksinlar boʻlib, hujayra membranasiga taʼsir etgan holda, eritrotsitlar, leykotsitlar, trombosit makrofaglarni lizisga uchratadi va koʻpgina toʻqimalarni yemirilishiga olib keladi. Ajablanarlisi, gemolizin faoliyatini stafilokokkli infeksiyaning fatal kelib chiqishining koʻpgina holatlari bilan tushuntirish mumkin.

Stafilokokk kulturasini qonli agarda oʻstirganda gemoliz yaltiroq zona(beta-gemoliz)da namoyon boʻladi. Streptokokkdan farqli ularoq stafilokokk qisman gemoliz (alfa-gemoliz)ni chaqirmaydi. Aniqlanishicha, yunon harflari stafilokokkli gemolizinning immunologik tiplarga ajralishini belgilashda qoʻllaniladi va bu yerda harflar xuddi streptokokklarning gemoliz tipi kabi toʻliq yoki toʻliq boʻlmagan gemolizni bildiradi. Masalan, gemolizin xuddi alfa – gemolizin (alfa – lizin, alfa – toksin) kabi stafilokokklarning qonli agardagi koloniyalari atrofida yaltiroq zona hosil qiladi.

Mikroorganizilarni- zararlangan odam yoki hayvon organizmiga kursatadigan potologik taʼsiri, ularni organizmga oqsil tabiatli toksinlarni ajratib chiqishi bilan belgilanadi. Oʻtgan asrning oxirlaridayoq Staphylococcus aureus xujayrasiz filʼtratini tajriba xayvonlariga ineksiya qilinganda shamollash reaksiyasini yuzaga keltirish xususiyati aniqlangan. Keyinchalik S aureus ning turli shtamlari xujayralararo muxitga katta miqdorda turli tuman ferment va toksinlarni ajratib chiqarishi aniqlangan ulardan biri boʻlmish α -toksin stafilokokk infeksiyasi patologik jarayonlari rivojida muxim rol oʻynab, toʻqimalar shikastlanishini yuzaga keltiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan xolda biz iliy tadqiqot ishlarimizda stafilatoksinlarni suniy qoʻshqavatli membranalariga taʼsirini oʻrgandik. Qoʻshqavatli membrana Myuller usuli buyicha 25⁰S haroratda tashqi qavati teflon boʻlgan ikki kamerali yacheykalarda oktanning 1 %li eritmasidan hosil qilindi. Stafilokok shtampi peptonli ozuqa muhitida 37⁰S haroratli termostatda oʻstirildi va membrali filtirda filtirlandi. Filtiratda bakteriya hujayralari boʻlmaydi, stafilokok ajratgan toksinlar qoladi. Sunʼiy membrananing assosiy oʻtkazuvchanligi 2-3 rA ni tashkil qilib, bir soat mobaynida stabil xolatda turdi. Ekspremental yacheykalarining biriga 100 mkl filtirat qoʻshganimizda membrananing oʻtkazuvchanligi oshganligi kuzatildi. Oʻtkazuvchanlik bir tekisda koʻtarilmay sakrashlar bilan kutarildi bu ion kanali hosil boʻlganligi bildiradi (1 A va B rasm).

1-rasm. Stafilakok toksining QQLM birlamchi ion kanallarining qayd qilinishi.

100 mv fiksotsiyada ushbu kanalning o'rtacha ampilutuda o'tkazuvchanligi

86 ± 10 pA ni tashkil etdi. Kanalning volt-ampere xarakteristikasi tug'ri chiziqli xolatga ega. Olingan natijalarga asosalangan holda stafilakok toksinlari kanalafor xususiyatga ega. Bu esa abadiyotlarda keltirilgan ma'lumotlarni yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Krasilnikov O.V. Sabirov R.Z. Ternovskiy I.V. Belki, ionnie kanali i regulyatsiya transporta ionov cherez membrany. Toshkent Fan-1991-s102-159.
2. Ezepchuk Yu.V. Klassifikatsiya toksinov. Biomolekulyarnie osnovy patogennosti bakteriy.-M.Nauka.-1997.s.91-96.
3. Toshmuxeamedov B.O., Qosimov M.M. Elektrofiziologiya asoslari. Toshkent: Universitet,1997.

“Boburnoma”dagi toponimik ma’lumotlar

Tohirjon Qozoqov,

Nam DU dotsenti, tarix fanlari nomzodi

Buyuk vatandoshimiz Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarini turli fan sohalariga oid ma’lumotlarni beruvchi o’ziga xos qomusiy asar desak, xato qilmagan bo’lamiz. Mazkur asar o’lkamiz tarixi, etnografiyasi, geografiyasi, toponimikasini o’rganish uchun asos bo’la oladigan muhim manbalar sirasiga kiradi.

Ayniqsa, Farg’ona vodiysining geografiyasi va toponimikasi masalasi boshqa asarlarda uchramaydigan o’ziga xos uslubda tasvirlangan. Asarni o’qish jarayonida ko’z o’ngimizda bundan 500-600 yil muqaddam ro’y bergan tarixiy voqealar bilan birga yurtimizdagi makon va manzillarning o’ziga xos nomlanishi, joylashish o’rni ham namoyon bo’ladi.

Ba’zi o’rinlarda Bobur davridagi aholi manzilgohlari, qishloq va qal’alarning nomlari asl holda bugungi kunga qadar yetib kelganligining guvohi bo’lamiz. Ayrim holatlarda esa, muallif ko’rsatib o’tgan manzil va makonlar bugun boshqacha tarzda nomlanayotganligini, fonetik o’zgarishlarga uchraganligini, yoki butunlay boshqacha nomlanayotganligini shohidi bo’lamiz.

Joy nomlari haqida aniq tasavvurga ega bo’lish xalq o’tmishini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yetarli toponimik bilimga ega bo’lmasdan bildirilgan fikrlar, yaratilgan asarlar esa, keyinchalik tarix fani sohasida chalkashliklarning kelib chiqishiga sabab bo’lishi mumkin.

Akademik D. S. Lixachyov o’z vaqtida ta’kidlagan edi: “Toponimiyaning tarixiy-madaniy merosiyligini qayta tiklar ekanmiz, biz bu bilan xalqimizning madaniy qadriyatlarini qaytaramiz, bugundan o’tmishga va o’tmishdan bugun orqali kelajakka aloqa rishtalarini o’tkazamiz. Tarixiy nomlarni qaytarish va himoya qilish – oliyjanob ijtimoiy va madaniy vazifa”¹³.

Toponimikada shunday bir tushuncha ham borki, joy nomlari xususida fikr bildirganda, avvalo so’zlarning etimologiyasiga e’tibor qaratish lozim. Aholi o’zi yashab turgan joyga nom qo’yishda birinchi galda o’z ona tilida ishlatiladigan so’zlardan

¹³ <http://www.taraqqiv.uz/2016/02>

foydalandi. Aholi manzillari, daryo va ko'llar o'rnini aniqlashda gidronimlar va oykonimlarning ahamiyati kattadir. Toponimika tarixni haqqoniy tadqiq etishdagi muhim fan tarmog'i hisoblanadi. Ba'zi toponimlar ayniqsa, suv havzalarini, geografik hududlarni nomlanishi shu hudud etnografiyasi to'g'risida haqqoniy xulosa chiqarish imkoniyatini beradi.

Shu o'rinda buyuk bobomiz o'z asarlarida keltirib o'tgan ayrim toponimik va geografik ma'lumotlarga to'xtalib o'tamiz.

Masalan, Boburning Toshkentdan Axxi va Andijon sari, Kosondan Axxiga kelish chizmasi, Axxidan Xo'jandga tomon yurgan yo'llari chizmasi, u yerlardagi manzillarning nomlanishi masalasi ham g'oyat ahamiyatlidir.

Boburnomada tilga olingan Namangan hududidagi Namangan, Koson, G'ova, Karnon, Navkent, Pop aholi manzillari bugun ham shu nom bilan ataladi. Biroq, Kandirlik dovoni, Arxiyon qo'rg'oni, Bandi solor yo'li bugun qanday nom bilan ataladi? Ular asli qaerda joylashgan edi, degan savollarga javob berish toponimika fani oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Axloqiy va ma'naviy kamolot

*Nilufar Imomberdiyeva,
Namangan shahar 27-umumta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Bashariyat tarixiga nazar tashlasak, inson va uning hayoti, ma'naviyati, axloqi, barkamollik darajasi odamlar o'rtasidagi turli xildagi ijtimoiy munosabatlar majmuasidan iborat ekan. Ijtimoiy hayot va jamiyatning barqarorligi, go'zalligi, sermazmunliligi, insonning ijodiy mehnat faoliyati, odobi, xatti-harakati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan murakkab jarayondir. Shu jihatdan qarasa, insonni yuksak martabaga eltadigan vosita faqat mehnat va ijtimoiy faollikgina bo'lib qolmasdan, balki uning odobi, axloqi, barkamolligi, kishilar o'rtasidagi o'zaro muloqoti bilan bog'liq ijtimoiy muhit hamdir.

Hozirgi bizning yangilanish jarayonini o'tayotgan jamiyatimizda ham hayotning hamma sohalarida hukm surayotgan iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va axloqiy barqarorlikni ta'minlash muammosi hamda

uning yechimini topish zarurati yuqorida qayd etilgan muammolar asosida vujudga kelgan.

Yuksak madaniyatli, ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol insonni tarbiyalash muammosi insoniyat ma'naviy-axloqiy merosining eng ko'hna mavzularidan. U shaxs kamoloti va barkamol insonning ijtimoiy, siyosiy madaniy, ruhiy hamda axloqiy sohalari bilan bog'liq bo'lgan muammolar yechimini topish uchun harakat qilib kelgan.

Yangilanish davrini boshidan kechirayotgan mustaqil respublikamiz fuqarolari ongi va qalbida umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik g'oyasini singdirish eng muhim vazifalardan biri. Zero, umuminsoniy qadriyatlar barkamol inson tarbiyasi uchun barcha zamonlarda ham ahamiyati cheksiz bo'lgan. U jamiyat ma'naviy extiyojini qondirish uchun zaruriyat bo'lib kelgan. Hayotiy zaruriyat bo'lib kelgan qadriyat azal-azaldan xalq og'zaki ijodida, ertaklarida, pandnomalarida, dostonlarida asosiy mavzulardan biri hisoblangan. Shuning uchun bo'lsa kerak, uni nafaqat milliy, balki umuminsoniy qadriyatlar tushunchasiga kiritib, barkamol inson axloqiy tarbiyasi uchun muhim bo'lgan vosita deb bilganlar.

Qadriyatlar inson ma'naviy kamolotining muhim omili, inson ma'naviy faoliyatining mahsuli, uning moddiy dunyoga bo'lgan munosabatining ifodasi bo'lish bilan bir qatorda katta tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. U kishilar tomonidan yaratilib, o'zlashtirilib, fuqarolar ongi, qalbi va e'tiqodiga singib, faoliyatiga asos bo'lgandagina katta ijtimoiy kuchga aylanadigan hodisa. U jamiyat ijtimoiy va ma'naviy taraqqiyotining zaruriy maxsuli. Shunga ko'ra, qadriyat hamma zamonlarda ham dolzarb mavzu bo'lib kelgan. Bu mavzu, ayniqsa, jamiyat bir bosqichdan ikkinchisiga o'tayotgan, ijtimoiy-siyosiy tartiblarga kishilar "ko'nikib" qolgan zamonlar o'zgarib borayotgan davrda dolzarb muammoga aylanadi. Bunday davrlarda fuqarolarning qadriyatlarga munosabati, ular bilan bog'liq maqsad va ideallari o'zgaradi. Eski qadriyatlar fuqarolar ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirmay qo'yadi. Bunda yangi qadriyatlarga ehtiyoj tug'iladi va uni shakllantirish zaruriyatga aylanadi. Qadriyat - qadr-qimmat degan tushunchani anglatadi.

Milliy g'oya targ'ibotining ayrim jihatlari

Saida Ismoilova,

Namangan shahar 27-umumta'lim maktabi

Boshlang'ich ta'lim ilmiy bo'lim mudiri

Jonajon O'zbekistonimizda tobora qad ko'tarib borayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati masalalari bilan bevosita bog'liq. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashuvi va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish yosh avlodni, barkamol shaxsni tarbiyalamasdan tasavvur etib bo'lmaydi. Bu ulug'vor vazifani amalga oshirish, avvalo, yuksak malaka va ma'naviyatga, mustahkam milliy g'oyaga va tafakkurga ega bo'lgan, vatan mustaqilligi va ravnaqi, tinchligi va farovonligi yo'lida fidoiy kishilarni, yoshlarni tarbiyalash va voyaga yetkazishni asosiy vazifa qilib qo'yadi. Milliy g'oya va istiqloq mafkurasi haqida gap borar ekan, biz nihoyatda keng qamrovli, murakkab, serqirra, insoniyat tarixida aniq va mukammal ifodasi, tugal namunasi xali-hanuz yaratilmagan tushunchalarni o'zimizga tasavvur qilishimiz kerak, deb o'ylayman, deydi yurtboshimiz. Bu tushunchalar Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi kabi yuksak g'oyalarning ma'no-mazmunini teran anglab yetishga xizmat qiladi.

Bu o'rinda nazariya va amaliyotning, ta'lim va tarbiyaning yaxlit birinchi masalasiga alohida e'tibor qaratiladi. Shu jihatdan ham o'quvchi yoshlar orasida milliy g'oya targ'iboti omillarini yoritish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Xalqimizni buyuk kelajak va ulug'vor maqsadlari sari birlashtirish, har bir fuqaroning yagona Vatan baxt-saodati va ravnaqi uchun doimo ma'suliyat sezib yashashiga, ajdodlarimizning bebaho merosi, milliy qadriyat va an'alarimizga munosib bo'lishga erishish, yuksak fazilatli va komil insonlarni tarbiyalash, ularni bunyodkorlik ishlariga da'vat qilish, shu muqaddas tuproq uchun fidoyilikni hayot mezoniga aylantirish-milliy istiqloq g'oyasining asosiy maqsadidir. Milliy g'oyaning mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlashdagi ahamiyatini izohlashda qo'yidagi masalalarga jiddiy e'tibor berish zarur. O'zbekiston xalqaro terrorism, fundamentalizm va diniy ekstremizmning fojeaviy hurujlarini bir necha bor o'z boshidan o'tkazdi. Amalga oshirilgan har bir terrorchilik harakatining aniq maqsadga yo'naltirilganligi, oldindan puxta tayyorgarlik ko'rilgani ham kundek ravshan. Bunday

harakatlarning qatnashchilari yaxshi o'qitilgan, qurollantirilgan va o'z razil niyatlariga yetish uchun har qanday qurbonlardan, shu jumladan, tinch aholini qirg'in qilishdan qaytmaydilar. Bunday qabih maqsadlarning zamirida esa buyuk davlatchilik gegemonizmi, diniy mansublik, etnik birlik (etnotsentrizm), ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy monopolizm singari tarixiy asoslarga ko'ra dunyoni bo'lib olishga urinish yotganligi ham tobora oshkor bo'lib bormoqda.

O'zbekistonning jug'rofiy-siyosiy nuqtai nazardan qulay joylashgani, mintaqa va jahon siyosatiga ta'siri kuchli ekanligi, xalqimizning yuksak salohiyatligi va yurtimizning tabiiy resurslarga boyligi ham ko'pchilik yirik davlatlarning tinchini buzmoqda, razilona harakatlarga undamoqda. Adabiyot va san'at – o'z vositalari orqali odamlarning ongiga ta'sir o'tkazadi, xalqning boy madaniy-tarixiy va ma'naviy-axloqiy qadriyatlaridan, jahon sivilizatsiyasi xazinasidan bahramand etadi. Har tomonlama kamol topgan, ma'naviy boy shaxsni tarbiyalash adabiyot va san'atning asosiy yo'nalishi aylanishi zarur.

Alisher Navoiy ijodidagi asosiy g'oyalar

Rahimjon Karimov, Nam DU dotsenti, f.f.n.

Dilafuz Qodiraliyeva, Nam DU Ingliz tili yo'nalishi talabasi

Amir Temur va Temuriylar davri Vatanimiz xalqlarining hayotiy taqdirida, ularning ijtimoiy taraqqiyotning yuksak marralariga ko'tarilib borishlari davomida o'chmas iz qoldirgan alohida bir tarixiy bosqich bo'ldi. Eng muhimi, bu davr Amir Temurdek buyuk siymoni tarix maydoniga chiqardiki, bu zoti sharif va uning avlodlarining mislsiz sa'y-harakatlari, bunyodkorlik faoliyatlari tufayli Movarounnahr va Xuroson o'lkalari ulkan o'zgarishlarga yuz tutdi. Mug'ullarning bir yarim asrlik bosqini va zulm-asoratidan butunlay xalos bo'lgan ona yurtimiz qudratli salatanatga aylanibgina qolmay, ayni chog'da ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy ma'naviy jihatlardan yuksalib, jahonga dovrug' taratdi. Ulug' ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyatning yuksak namunalari, duru-javohirlari mana necha asrlardirki, jahon ahlini hayratga solib, minnatdor avlodlar ardog'ida e'zozlanib kelmoqda.

Temuriy hukmdorlar va shahzodalar adabiyot va san'atga, ilm-fanga yaqin kishilar edi. Ulardan 22 tasi ijodkor-shoir bo'lib, ular o'zlari she'r yozish bilan birga ijodkorlarga homiylik ham qilgan. Xalil Sulton, Husayn Boyqaro devon ham tuzganlar.

Xuroson va Movarounnahrda forsiy va turkiyda ijod qiluvchi shoirlar ko'p bo'lib, adabiy hayot yuksalgan. Sharq mumtoz adabiyoti tarjimalariga ham e'tibor kuchayadi. Badiiy ijodning g'azal, ruboiy, tuyuq kabi turlari rivoj topdi. Adabiy jarayonda shohlar ham, oddiy kosib va hunarmandlar ham, olim va fozillar ham qatnashgan.

XV asrning ikkinchi yarmi o'zbek adabiyotining eng rivojlangan davri bo'lib, bu yuksaklik temuriy Sulton Husayn Boyqaro va o'zbek adabiyotining porloq quyoshi Alisher Navoiy nomlari bilan bog'liqdir. Husayn Boyqaro Xuroson xukmdori bo'lgan davr (1469-1506)da adabiyot, san'at va fanning ko'p sohalari rivojiga katta ahamiyat berildi. «Husayniy» taxallusi bilan she'rlar yozgan Sulton Husayn o'z hukmronligi davomida Alisher Navoiyga "Amiri kabir", «Muqarrabi hazrati sultoniy», ("Sulton hazratlarining eng yaqin kishisi") mansablarini berib, u bilan birgalikda madaniyatning rivojlanishiga homiylik qildi. Alisher Navoiy ustози Abdurahmon Jomiy bilan hamkorlikda ma'naviyat taraqqiyotiga rahnamolik qildi. Ular timsolida badiiy adabiyot ulkan yutuqlarga erishdi. Alisher Navoiyning «Hamsa»si va «Xazoyin ul-maoniy» devoni, Jomiyning «Haft avrang» va she'riy to'plamlari shu davr adabiyotining eng buyuk namunalari bo'ldi. Sulton Husayn Boyqaro o'z «Risola»sida uning hukmronligi davrida shunday asarlar yaratilganidan cheksiz faxrlangani bejiz emas.

Alisher Navoiy ijodinig asl mazmun va mohiyatida asosan komil insonni tarbiyalash g'oyasi yotadi.

Navoiy:

El qochsa birovdin, el yomoni bil oni,

Ahvolidan idbor nishoni bil oni

Fe'l ichra ulus baloyi jon bil oni

Olam elining yomon-yomoni bil oni, deb bejiz yozmagan.

Umumlashtirib aytganda, komil inson tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin.

Komil inson shunday insondirki, u avvalo dinu-diyonatini mustahkam tutgan, muayyan g'oya va maslakni e'tiqod darajasiga ko'targan, o'zidagi qusurlarni ilm-ma'rifat ne'matlari asosida bartaraf

eta olgan, nafs va xoyu-havasni irodasiga tayanib boshqara olgan kishidir¹⁴.

Bizda qadimdan «Ma`rifatli inson tushunchasi ancha keng ma`noni anglatgan. Unutmasligimiz kerakki, ma`rifat xalqimiz, millatimiz qonidadir. An`anaviy sharqona qarashga ko`ra ma`rifatlilik –bilim, ma`naviyat va go`zal ahloq degani hamdir. Xalqimiz bilimli, komil inson deganda aynan shunday odamlarni ko`z oldiga keltiradi. Milliy meodelimizda komil inson g`oyasiga, uni tarbiyalash masalalasiga alohida e`tibor berilganligi ham ayni ana shu haqiqat bilan bog`liqdir.

Ertangi kunimiz, hayotimizning farovonligi, zamondan orqada qolmaslik, taraqqiy topgan davlatlardan va xalqlardan kam bo`lmaslik, bir so`z bilan aytganda, ertangi istiqbolimiz, barcha ezgu niyatlarimizning amalga oshirilishida, birinchi navbatda, bizning o`rnimizga kelayotgan yosh avlodimizni har tomonlama etuk insonlar qilib tarbiyalashga, voyaga etkazishga bog`liqdir.

Konstitutsiya — davlatning asosiy qonuni sifatida

*K. Boquboyev,
Milliy g`oya, ma`naviyat asoslari va
huquq ta`limi kafedrasida katta o`qituvchisi*

O'zbekiston Respublikasining demokratik va huquqiy davlat qurishdan maqsadi mamlakatda yashovchi har bir kishining huquq va erkinliklarini to'la kafolatlashdir. Buning uchun, avvalo, O'zbekistonda huquqiy asos yaratildi, ya'ni Respublika Konstitutsiyasi va qabul qilgan qonunlarda umum e'tirof qilingan xalqaro hujjatlar qoidalariga mos keluvchi inson huquq va erkinliklari, ularning kafolatlari belgilab qo'yildi.

Davlatimizning asosiy Qonuni - Konstitutsiyamiz vaqt sinovidan muvaffaqiyatli o'tdi va kundalik hayotimizning rivojlanishi, uning istiqbolini belgilashda xizmat qilmoqda. O'tgan davr mobaynida Konstitutsiya mamlakatimiz buyuk kelajagining asosiy huquqiy kafolati ekanligini to'la isbotladi. Konstitutsiya jamiyatning rivojlanishida va davlat qurilishida yangi bosqichga o'tishga dalolat

¹⁴ Milliy taraqqiyotning g`oyaviy-mafkuraviy asoslari.-Toshkent, 2008.-B.387.

beruvchi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarga asos soldi. Konstitutsiya qabul qilingandan buyon o'tgan davr ichida mamlakatimizda, xalqimiz hayotida asrlar mobaynida yuz berishi mumkin bo'lgan o'zgarishlarga erishildi. Yurtimiz sho'rolar davridan meros bo'lib qolgan chuqur iqtisodiy tanazzuldan qutuldi, olkazilayotgan keng ko'lamli siyosiy, iqtisodiy islohotlar tufayli bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyot qaror topdi, demokratiya tamoyillariga asoslangan milliy davlatchiligimiz va huquq tizimimiz shakllandi, ijtimoiy-madaniy soha barqaror rivojlanib bormoqda, kishilarimizning ma'naviy qiyofasi yangilanmoqda, ularning ongiga istiqloq g'oyasi tobora chuqurroq singib bormoqda, mustaqil yosh davlatimiz xalqaro jamiyatda o'z o'rnini topdi. Uning xalqaro miqyosda nufuzi oshib bormoqda, jahon siyosatini belgilashda roli kuchaymoqda¹⁵.

Konstitutsiya lotincha «constitution» so'zidan olingan bo'lib, «o'rnataman» degan ma'noni anglatadi. Bu atamaning lotinchadan olinganining sababi qadimgi Rim imperiyasi davrida davlat boshlig'i - imperatorlar tomonidan xuddi shu nom bilan ataladigan va qonunga teng bo'lgan normativ hujjatlar qabul qilingan.

Hozirgi «Konstitutsiya» tushunchasi XVIII asr oxirida paydo bo'lgan va dunyoda birinchi Konstitutsiya sifatida 1787-yilda qabul qilingan AQSH Konstitutsiyasi bilan bog'liq. Konstitutsiyaga hozirga qadar juda ko'plab olimlar tomonidan ta'rif berilgan.

Konstitutsiya - bu prinsipial ahamiyatga ega bo'lgan huquqiy normalarni o'zida mujassam etgan va davlat hokimiyatini amalga oshirish me'yorini belgilovchi davlatning asosiy qonuni bo'lib, unda davlatning qurilishi, huquqiy tizimi hamda eng asosiysi, davlat bilan aholi o'rtasidagi munosabatlar aks etgan yuridik hujjatdir.

Konstitutsiyaga ta'rif berishda ko'pchilik konstitutsiyashunos olimlar uning mohiyatidan kelib chiqadi. Konstitutsiya mohiyatiga turlicha yondashuvlar mavjud.

Birinchidan, Konstitutsiyalar shunday jamiyatda qabul qilinadiki, bu jamiyatlar ijtimoiy tuzumida inqilobiy o'zgarishlar ro'y berib, davlat hokimiyatiga egalik qiladigan bir ijtimoiy guruh

¹⁵ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19 yilligiga bag'ishlangan «O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatni shakllantirishning asosi» mavzusidagi ilmiy anjuman materiallari, TDYUI. — T.: 2011

vakillari o'rnini boshqa ijtimoiy guruh egallab olganda Konstitutsiya siyosiy muvozanatni, kuchlar nisbatini saqlab turadi (masalan, qirol hokimiyati cheklanib, parlamentning mavqei oshganda).

Ikkinchidan, ko'pincha Konstitutsiyalarda, ular qabul qilingan paytdagi davlat hokimiyatiga ta'siri katta bo'lgan siyosiy kuchlarning manfaatlari ko'proq aks etgan bo'ladi (masalan, Fransiyaning 1946-yilgi Konstitutsiyasida fashizm ustidan qozonilgan g'alaba, siyosiy maydonda millatchilik kayfiyatiga qarshi kuchlar, harakatlarning ta'siri oshgani o'z ifodasini topgan).

Uchinchidan, Konstitutsiyalar real hayotda davlat hokimiyatiga xalq egalik qiladigan jamiyatlardagina qabul qilinadi. Bunday jamiyatlar ko'pincha demokratik jamiyat sifatida e'tirof etiladi.

To'rtinchidan, Konstitutsiya davlatning o'z hokimiyatini amalga oshirishda ma'lum bir chegarani belgilaydigan, davlat va uning fuqarolari o'rtasidagi munosabatdan kelib chiqadigan shartlashilgan hujjatdir. Davlat fuqarolarning huquq va erkinliklarini amalga oshirishning kafili bo'lsa, o'z navbatida fuqarolar davlat oldidagi burchlarini bajarishlari shart.

Zamonaviy Konstitutsiyalarning mohiyati umuminsoniy, huquqiy qadriyatlarni va umumdemokratik asoslarni mustahkamlashda ifodalanadi. Ular har bir inson teng huquqli fuqaro bo'lib faoliyat yurita oladigan davlatda yashashini targ'ib qiladi. O'zbekiston Respublikasida amal qilayotgan Konstitutsiya o'z mohiyatiga ko'ra, demokratik huquqiy davlat qurish Konstitutsiyasi sifatida O'zbekiston xalqi irodasining ifodasidir va bu iroda umumdemokratik prinsiplarni o'zida mujassam etuvchi, insonni, uning huquq va erkinliklarini oliy qadriyat deb e'tirof etuvchi davlat va jamiyat hayoti asoslarini mustahkamlashga yo'naltirilgandir¹⁶.

Dunyo konstitutsionalizmi o'zining rivojlanishi mobaynida tarixdagi ko'plab ijtimoiy-siyosiy voqeliklar ta'siri ostida bo'lib keldi. Shuning uchun turli davrlarda ko'plab mamlakatlar tomonidan qabul qilingan Konstitutsiyalar, ularda mustahkamlangan normalar va tartibga solingan ijtimoiy munosabatlar ko'lamiga qarab, Konstitutsiyalar qabul qilingan davr talablaridan kelib chiqib, ularni mazmunan har xil rivojlanish bosqichlariga bo'lish mumkin.

¹⁶ Tadjixanov U., Odilqoriyev H., Saidov A. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy huquqi. — T.: «Sharq», 2001, IIV Akademiyasi, 85-86-betlar

Bunda Konstitutsiyalar yillar sayin mazmunan boyib, mukammallashib borgan. Hozirda aksariyat adabiyotlarda Konstitutsiyalarning rivojlanish bosqichlari to'rtga bo'lib o'rganiladi.

Huquqiy munosabatlar-inson ongli faoliyatining mahsuli

K. Boquboyev,

*Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va
huquq ta'limi kafedrası katta o'qituvchisi*

Huquqning ijtimoiy munosabatlarga ta'sir etishi masalasi davlat va huquqning umumnazariy muammolari uchun g'oyat muhim metodologik ahamiyat kasb etishini alohida ta'kidlab o'tishni maqsadga muvofiq deb hisoblayman. Chunki ijtimoiy munosabatlarning huquq normalari orqali tartibga solinadigan qismi huquqiy munosabatlarni tashkil etadi, boshqacha aytganda, uning yordamida huquq hayotga tatbiq qilinadi. Demak, mohiyatan olib qaraganda, huquqiy munosabatlar – bu huquqqa asoslangan barcha ijtimoiy o'zaro munosabatlardir. Bunday munosabatlar jamiyatning moddiy va ma'naviy hayotini qamrab oladi. Shunga ko'ra, aytish joizki, ekologik huquq tomonidan insonning tabiatga bo'lgan moddiy munosabatlari tartibga solinadi; itisodiy munosabatlar yuridik mulk huquqida mustahkamlanadi; siyosiy munosabatlar esa konstitutsiya tomonidan aniqlanadi. Ayni paytda milliy va diniy, oilaviy va davlatlararo munosabatlar ham huquq tomonidan tartibga solinadi. Umuman, huquq ham butun ijtimoiy hayot singari insonlarning bir-biriga, atrof muhitga bo'lgan munosabatlari orqali shakllanadi.

Shuni ham alohida qayd etish joizki, huquq normalashtirilgan qonunlar orqali iqtisodiy va texnologik munosabatlar – mulkiy, ishlab chiqarish, ayirboshlash, iste'mol va taqsimlashga doir faoliyat bilan chambarchas bog'liqdir. Albatta, bunda huquq iqtisodiy negizga faqat taqozo etilgan hollardagina bog'liq bo'lishini ham nazardan soqit qilmaslik lozim.

Huquqiy munosabatlarning muhim xususiyati – bu ularning *davlat siyosati* bilan bog'liqligidir. Bu o'rinda gap huquqiy munosabatlar kishilarning qonunlar bilan mustahkamlangan real manfaatlari ekanligi to'g'risida borishi tabiiy. Jumladan, mustaqillik yillari

mobaynida mamlakatimizda erkin fuqarolik jamiyati hamda bозor iqtisodiyoti talablariga mos demokratik qonunchilik tizimi yaratilganligi ham shundan dalolat beradi. Kishilar turli ijtimoiy birlashmalar (oilalar, millat)ga, siyosiy va jamoat tashkilotlariga uyushganlar. Ushbu birlashmalar va tashkilotlar orqali ular o'zlarining tub manfaatlariga ega bo'ladilar. Binobarin, bu manfaatlar huquqiy normalarning shakllanishi va singib ketishiga, pirovardida barcha ijtimoiy munosabatlarga ta'sir ko'rsatadigan muayyan g'oyalarda, qarashlarda, rasmiy hujjatlarda, dasturlarda, diniy ta'limotlarda o'z ifodasini topadi. Ayniqsa, hozirgi jamiyatda ijtimoiy va huquqiy munosabatlarning shakllanishi kishilar va ular birlashmalarining¹⁷ hokimiyat bilan bog'liq munosabatlarida siyosat muhim o'rin tutadi. Zero, davlat siyosiy institut sifatida huquqiy mexanizmlar orqali o'z siyosatini amalga oshiradi. Shu sababli huquqiy munosabatlar har doim siyosiy munosabatlardir, ular siyosat bilan bog'liq bo'lmagan holda mavjud bo'lmaydi. Ayni paytda huquqiy munosabatlar axloq bilan axloqiy munosabatlar bilan ham uzviy bog'liqdir.

Shunga ko'ra aytish mumkinki, davlat va huquqning umumnazar-riy muammolari orasida huquqiy munosabatlar eng muhim masalalardan sanaladi. Darxaqiqat, bu bejiz emas. Modomiki, huquqiy munosabatlar – huquq bilan bog'liq, huquq asosidagi munosabatlar ekan, demak, ular tabiiy huquqlar va majburiyatlar bilan birga paydo bo'ladi, davlatning paydo bo'lishi bilan esa ularning eng muhimlari qonuniy shaklga ega bo'ladi. Shu ma'noda huquqiy munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini yanada aniqroq va yaxshiroq anglab olish g'oyat muhim hisoblanadi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, huquqiy munosabatlar nafaqat ijtimoiy guruhlar faoliyatida, balki alohida shaxslar xulq-atvorida ham shakllanadi. Bu jihatdan ular huquqiy normalar bilan aniq belgilangan xulq-atvorda doimiy ravishda takrorlanadigan xatti-harakatlar sifatida amalga oshiriladi. Bunda huquqiy normalarning mazmuni hamda shaxsning maqsadlari, orzu-umidlari, intilishlari mazmuni muhim hisoblanadi. Bu omillarning o'zaro ta'siri huquqiy xatti-harakat va huquqiy xulq-atvorni vujudga keltiradi, uning xususiyati esa jamiyatda huquqiy munosabatlar rivojlanishining mazmuni va yo'nalishini bashorat qilish imkonini beradi.

¹⁷ «Xalq so'zi», 2004 yil 19 mart.

Milliy g'oya va milliy mafkuraning tarixiy zarurat ekanligi

Jumavoy Umarov,

*Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va
huquq ta'limi kafedrasi katta o'qituvchisi*

Tariximiz ildizlari necha-necha ming yillarga borib taqaladi. O'zbekiston xalqining boy va qadimiy davlatchilik tajribasi bor. Hozirgi O'zbekiston hududida dastlabki mustaqil davlat tuzilmalari miloddan avvalgi birinchi ming yillik boshlaridayoq paydo bo'lib, qariyb 3000 yil davomida takomillashib borgan va dunyo davlatchiligi rivojida eng yuksak darajaga ko'tarilgani jahonga malum. xalqimizning mustaqil taraqqiyot yo'liga kirishi, mustaqillik yillarida milliy, huquqiy davlatchilik qurilishi, demokratik, fuqarolik jamiyat qurish, erkin bozor iqtisodiyotini yaratish jabhalaridagi faoliyatini o'rganish g'oyat muhimdir.

Barcha dalili ashyolar miloddan avvalgi so'nggi ming yillik boshlarida, aniqrog'i VIII-VII asrlarda ajdodlarimizning Vatanimiz hududlarida Xorazm va Baqtriya nomi bilan mashhur bo'lgan dastlabki davlatlarni barpo etganidan, bu davlatlar o'ziga xos rivojlanish jarayonini bosib o'tganligidan guvohlik beradi.

Xorazm davlati egallagan hududlar hozirgi Xorazm erlari bilan chegaralanib qolmay, balki undan ancha janubga, yani Marv (Turkmaniston), Hirot (Afg'oniston shimoli) atroflariga qadar ham yoyilgan.

Miloddan avvalgi so'nggi ming yillikning boshlariga tegishli «Amirobod madaniyati», quyi Amudaryo havzasida yuzaga kelgan o'ziga xos suniy sug'orish inshooti tizimi hamda dastlabki shaharsozlik timsoli bo'lgan shahar-qalalar-Qalaliqir, Ko'zaliqir va boshqalar bular Xorazm vohasida davlat tuzilmalari mavjudligidan dalolat beradi. Xorazm va Baqtriya davlatlarida kechgan siyosiy, ijtimoiy iqtisodiy madaniy jarayonlar ajdodlarimizning ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot yo'lidan ilgarilab borib, o'z davlatchilik tuzilmalarini vujudga keltirib, boshqaruv usullarini takomillashtirib borganligidan guvohlik beradi. Dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik, shaharsozlik, mehnat taqsimoti, ishlab chiqarish qurollarining takomillashib borishi ulug' bobokalonlarimiz o'lmas dahosi, salohiyatining yorqin ifodasidir. Bular qadimgi o'zbek davlatchiligi tarixiy tajribasining muhim jihatlari, namunalari sifatida alohida qimmatga egadir. Mustaqillikning dastlabki kunlaridan

boshlab huquqiy davlatchilik asoslarini yaratish muhim vazifalardan biriga aylandi. Milliy davlatchilik rivojlanishining ming yillardagi ananalari mustamlakachilik yillarida batamom inkor etilgan edi. O'zbekiston rahbariyati tarixiy ananalarga, dunyo tajribalariga, ulkaning milliy -tarixiy rivojlanishiga, uning o'ziga xos tomonlariga tayangan holda jamiyatni tubdan isloh qilish yo'llarini ishlab chiqdi.

Istiqlol yillarida to'plangan tajriba va ijtimoiy hayot rivoji aslida inson, jamiyat g'oya va mafkurasiz yashay olmasligini ko'rsatdi. Zotan, odamzot o'zining ruhi va shuuridagi ko'pdan-ko'p savollarga javob bo'ladigan, uni doimiy faoliyatiga undab turadigan hayotbaxsh g'oyaga hamisha ehtiyoj sezib yashaydi. Chunki tabiatda, jamiyatda bo'shliq bo'lmagani kabi inson qalbi va ongida ham bo'shliq bo'lmaydi. Jamiyat hayotida sog'lom g'oya ustivor bo'lib turmasa, odamlarning qalbi va ongini yot, zararli g'oyalar egallab, halqning turmush tarzini izdan chiqaradi. Xuddi dunyoning boyligi turli kuchlar o'rtasida talash bo'lganidek, insonlarning qalbi va ongini egallab, ularni o'z qo'lidagi qurolga aylantirish maqsadi ham jahonda har xil tajovuzkor oqim va ta'limotlarni o'zaro kurashga undashi, ayniqsa, bugungi kunda yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Inson tafakkurini maxsuli sifatida g'oya tevarak olamni o'rganish, bilish jarayonida vujudga keladi. Ijtimoiy ongning barcha shakllari ilm-fan, din, falsafa, san'at va adabiyot, axloq, siyosat va xuquq-muayyan bir g'oyalarni yaratadi, ularga tayanadi va ularni rivojlantiradi. Mazmuni va namoyon bo'lish shakliga qarab, g'oyalarni bir qancha turlarga ajratish mumkin: Ilmiy g'oyalar, Falsafiy g'oyalar, Diniy g'oyalar, Badiiy g'oyalar, Ijtimoiy-siyosiy g'oyalar, Milliy g'oyalar, Umuminsoniy g'oyalar.

Bunyodkorlik g'oyalari yurtni obod, xalq hayotini farovon qilishdek olijanob maqsadlar bilan ajralib turadi. Ular insoniyat taraqqiyotga erishgan davrlardan buyon jamiyat hayotining eng ezgu g'oyalari sifatida yashab kelmoqda.

Har qanday nazariya yoki ta'limot bir tizimga solingan g'oyalar majmuidan iborat bo'ladi. Dunyoqarashning negizini va muayyan ishonch e'tiqodining asosini ham g'oya tashkil etadi.

Odamlar, ijtimoiy sinf va qatlamlarning millat va davlatlarning manfaatlari va maqsadlari ham g'oyalarda ifoda etiladi. O'z oldiga qo'ygan maqsadi, qanday jamiyat qurmoqchi ekani bunga qanday

yo'llar bilan erishmoqchi bo'layotgani haqidagi g'oyalar tizimi har bir millat, xalq va jamiyatning milliy mafkurasining asosini tashkil etadi.

Kompensatsiya to'lovlari tushunchasi va turlari

*Jumavoy Umarov,
Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va
huquq ta'limi kafedrasi katta o'qituvchisi*

O'zbekiston Respublikasi mehnat qonunchiligi har bir xodimning keng huquq va erkinliklarga ega ekanligini mustahkamlab qo'ygan hamda ularni ta'minlashning iqtisodiy va huquqiy vositalarini nazarda tutadi. Mazkur huquq va erkinliklarni amalga oshirishni ta'minlovchi iqtisodiy va yuridik vositalar huquqiy kafolatlar deb nomlanadi.

Inson va uning huquqi, erkinligi hozirgi zamonning eng dolzarb masalalaridan biridir. Inson huquqlari masalasi demokratik huquqiy davlatning muhim belgilaridan biri bo'lib, u davlatning qay darajada rivojlanganligini ko'rsatuvchi mezon sifatida namoyon bo'ladi. O'zbekistonning demokratik huquqiy davlat qurish yo'liga o'tishi ijtimoiy-iqtisodiy huquqlarga yangicha yondashish, eski andozalardan voz kechish hamda jahon tajribasini hisobga olishni ob'ektiv asosda talab qilmoqda.¹

Mamlakatimiz bozor iqtisodiyoti sharoitiga o'tgandan keyin amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning asosiy va pirovard maqsadi bu eng avvalo inson uchun munosib turmush va faoliyat sharoitlarini yaratishdir. Fuqarolarimiz asosiy tirikchilik manbai va turmush farovonligini oshirishning yetakchi vositasi bo'lib bugungi kunda mehnat shartnomasi asosida (yollanib) ishlovchi fuqarolar - xodimlarga to'lanadigan ish haqi hisoblanadi. Daromad olishning tarkibiy qismi hisoblangan mehnatning miqdori va sifatiga munosib ish haqi olish kishilarning eng muhim iqtisodiy huquqi hisoblanadi.

Korxonalar, tashkilot, muassasalarda yollanib ishlovchi xodimlarga nisbatan turli xil to'lov shakllari amalga oshiriladi. Jumladan, biz

¹ Inson huquqlari. O'quv qo'llanma. T., O'zbekiston, 1997 y. – B. 124

etirol etmoqchi bo'lgan to'lovlardan biri bu kafolatli va kompensatsion to'lovlardir.

Kafolatli va kompensatsiya to'lovlari – aniq huquqlarni rasmiy amalga oshirishga yo'naltirilgan kafolatlarning bir turi bo'lib hisoblanadi.

Kompensatsiya to'lovlari - xodimga o'z mehnat vazifalarini bajarishi munosabati bilan qo'shimcha qilinadigan xarajatlarni qoplashga yo'naltirilgan to'lovlar hisoblanadi¹⁸.

O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 171-moddasiga muvofiq, xodimga xizmat safari davrida va ko'chib yurish bilan bog'liq ishlarni bajarish vaqtida qilingan xarajatlar uchun kompensatsiya to'lanadi. Ma'lumki, xizmat safariga yuborish tartibi, safar muddatlari, xodimning safar davridagi xarajatlarini qoplash tartibi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi hamda Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirliklari tomonidan 1993 yil 19 aprelda tasdiqlangan (28-son, 497-i-1-01-son) "MDH mamlakatlari doirasidagi xizmat safarlari to'g'risidagi yo'riqnoma" bilan tartibga solinadi. Mazkur yo'riqnomaga binoan ish beruvchining topshirig'iga muvofiq xodimning xizmat topshirig'ini bajarish uchun muayyan muddatga doimiy ish joyidan boshqa joyga borishi xizmat safari deb ataladi.

Yuqorida qayd qilinganidek, kompensatsiya to'lovlari – bu pul summalaridir va ular ish beruvchining manfaatlari yo'lida o'z xizmat vazifalarini bajarishi munosabati bilan amalga oshirilgan pul yoki boshqa moddiy shakldagi xarajatlarni xodimga qoplab berilishidan iborat.

Mehnat qonunchiligi mehnat munosabatlari jarayonida xodim tomonidan qilingan xarajatlarni to'liq qoplash tamoyiliga asoslanadi.

O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksiga muvofiq kompensatsiya to'lovlarning quyidagi turlari ajratib ko'rsatiladi:

- 1) xizmat safari bilan bog'liq kompensatsiya to'lovlari;
- 2) boshqa hudud va boshqa joyga ishga o'tganda to'lanadigan kompensatsiya to'lovlari;
- 3) amortizatsiyaviy to'lovlar¹⁹.

¹⁸ Tursunov Y. Trudovoe pravo Respubliki Uzbekistan. T.: TDYuI, 2005 y. –B. 168

Bundan tashqari mehnat sharoitlari bilan bog'liq holda to'lanadigan kompensatsiyaviy ustama va qo'shimcha to'lovlar ham uchraydi.

Korxonaning boshqa yerda joylashgan filiali, uchastkasi va boshqa tarkibiy bo'linmasiga yuborilishi xizmat safari deb hisoblanadi. Chunki mehnat shartnomasida shartlashilgan korxonaning ish bajariladigan tarkibiy bo'linmasi xodimning doimiy ish joyi bo'lib hisoblanadi.

Doimiy ishi yo'lda o'tadigan, shuningdek sayyor, ko'chma tusda bo'lgan xodimlarning (masalan, yo'lovchilar tashiydigan poezdlar, fuqarolik havo transporti xodimlari va kabilar) xizmat taqozosi bilan yurishi xizmat safari deb hisoblanmaydi. Xodimlarni xizmat komandirovkasiga yuborish ish beruvchining buyrug'i (farmoyishi) bilan rasmiylashtiriladi hamda xodimga maxsus ravishda tasdiqlangan shakldagi xizmat safari guvohnomasi beriladi. Qoidaga ko'ra xizmat komandirovkasining muddati ish beruvchi tomonidan belgilanadi, lekin uning umumiy muddati 40 kundan oshib ketishi mumkin emas, bu muddatga yo'lda bo'lgan vaqt kirmaydi.

Montaj qilish, sozlash va qurilish ishlarini bajarish uchun yuborilgan xodimlar, rahbarlar va mutaxassislarining xizmat safari muddati 1 yilga qadar belgilanishi mumkin, ayrim hollarda esa bu muddat 2 yilga qadar uzaytirilishi mumkin.

Xizmat safarida bo'lgan vaqtda xodimga o'sha korxonadagi ish vaqti va dam olish vaqti rejimlari joriy qilinadi. Xizmat safari davrida xodimning ish joyi (lavozimi), o'rtacha ish haqi saqlanadi.

Yoshlar tarbiyasi masalalari

Sayida Minamatova,

Uychi tumani 18-umumta'lim maktabi

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri yoshlar va ularning ma'naviy tarbiyasidir. Ma'lumki yurtimiz aholisining 64 foizini yoshlar tashkil etadi. demografik jihatdan olib qaraydigan

¹⁹ Tursunov Y. Trudovoe pravo Respubliki Uzbekistan. T.: TDYuL, 2005 y. –B. 171.

bo'lsak O'zbekiston Respublikasi yoshlar mamlakati deyishga ilmiy asoslar bor.

Bizning bugungidek dorilomon kunlarda istiqlol bergan barcha imkoniyatlar zahirida komilikka yetishayotgan yoshlarimizning ijtimoiy xayoti qaysi orzu intilishlar tomon yo'nalganligi va uni maqsadli amalga oshirishda turli vositalar jumladan, madaniy ma'rifiy muassasalar faoliyatini xam o'rni beqiyosdir.

Inson xazin ko'yning sexriga maxliyo bo'lib, qalbidagi barcha razilliklarni o'chirib, dilni allanechuk xis chulg'ab oladi. Qadimda tabiblar musiqa bilan ham bemorlarning dardini davolaganlar. Madaniy ma'rifiy muassasalar o'z faoliyatini amalga oshirishda musiqani asosiy omillardan biri deb xisoblaganlarida bu faoliyatning ta'sir kuchini oshirib, insoniyatni tarbiya vositasiga aylanishini ko'zlaganlari ham ayni haqiqatdir.

Xozirgi kunda madaniy ma'rifiy muassasalar respublikamiz Madaniyat va sport ishlari vazirligi tarmog'ida bo'lib, viloyatlar, tuman qolaversa chekka chekka qishloq hayotiga kirib borish, ularning ijtimoiy turmush darajasini yaxshilash, madaniylashuvni amalga oshirish, shuningdek, insonparlik, qalban poklik, mehru – muruvat, hayri-sahovat, dinlararo bag'rikenglik, millatlararo totuvlik, eng asosiysi yosh avlodni miliy ma'naviyatimiz, urf- odatlarimizga sodiq qilib tarbiyalash, jamiyat kishilari ko'z o'ngida tinch va osuda xayotga intilish va uning qadriga yetish, jaxolatga qarshi ma'naviyat bilan kurashmoq, yosh avlod ong shuurida yot g'oyalar paydo bo'lishi, mafkuraviy bo'shliq vujudga kelishini oldini olishga qaratilgan amaliy faoliyatni amalga oshiradi.

Xalq ijodi – tarixiy taraqqiyot davomida xalqning idealariga badiiy munosabat va intilishdan iborat bo'lib kelgan. SHuningdek, madaniy ma'rifiy muassasalar faoliyatini rivojlantirish, yoshlar ma'naviyati borasidagi amaliy harakatlarni amalga oshirishgda kasaba uyushmalari xamkorligiga tayanish, jamoalardagi yosh kadrlar kasbiy maxorati bilan bir qatorda ma'naviy salohiyatini oshirishga qaratilgan yangicha ish uslubini ishlab chiqishdan iborat bo'ladi.

Ayni kunlarda Respublikamizning barcha hududlarida faoliyat yuritayotgan madaniy ma'rifiy muassasalarning yoshlar tarbiyasiga ta'siri katta albatta. Madaniy ma'rifiy muassasalarda o'tkaziladigan ommaviy tadbirlarning asosiy ishtirokchilari yoshlar ekani, eng

asosiysi esa tashkilotchilar tarkibida yoshlarning mavjudligi bu tadbirning maqsadi yoshlar masalalarini ham qamrab olishini beihitoyor ta'minlaydi. Shu narsani alohida ta'kidlash kerakki, yoshlar hayoti, muammolari va yutuqlari haqida yoshlar o'zigina haqiqiy ta'surotni beradi,eng ta'sirli ifoda vositasi bo'ladi.

Mustaqilligimiz sharofati bilan yillar davomida pok nomlariga "xalq dushmani" deya nomaqbul tamg'a bosilgan yurt fidoiylari nomlari oqlanib, elimiz, qalbidan chuqur joy egallamoqda. Ularning boy ilmiy va ma'naviy merosini yosh avlod ongiga yetkazishda teatr, kino, muzey va kutubxonalarining xizmatlari beqiyosdir. Bu harakatlar natijasi o'laroq yosh avlod ongida tarixiy tasavvur boyimoqda, o'zbek milliy ma'naviyatining davrlar osha shakllanishi, taraqqiyoti va tanazzullarini ochiq-oydin, aniq misollar bilan obrazlar vositasida namoyish etilib, ulardan ibrat olish milliy mentalitetimizga xos sifatlarni yana bir karra yoshlar ruhiyatiga singdirilmoqda.

Xulosa qilib aytganda vatan taraqqiyoti ,yurt farovonligi kelajak avlod-yoshlar qo'lida ekan, bu taraqqiyotning mustahsamligi yo'lida madaniy ma'rifiy muassasalar xodimlari ham o'z ma'suliyatlarini his qilmoqlari, buyuk kelajakning poydevorini milliy madaniyatimiz sarchashmalari bilan bezamoqlari kerak bo'ladi.

Musobaqalarga tayyorgarlik va musobaqalar davrida sportchilarning ruhiyatiga stressning ta'siri

Z. Sarbarova,

**Nam DU Jismoniy madaniyat
fakulteti Sport faoliyati
yo'nalishi 2-kurs talabasi.**

Ilmiy rahbar: b.f.d., dotsent G'. Abdullayev

Kalit so'zlar: Gans Sele, emotsional stress, buyrak usti bezi, katexolaminlar, antigipoksant, katatsin, benzonol

Muammoning dolzarbligi: Bugungi kunda musobaqalarga tayyorgarlik va musobaqalar davrida sportchilar organizmdagi kehadigan fiziologik-biokimyoviy jarayonlarga emotsional stressning turli darajadagi ta'sir mexanizmlarini aniqlash va sportchilarning faoliyatiga stressning ta'sirini kamaytirish dunyo olimlarining oldida o'z yechimini kutib turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Jahon sportining barcha turlarida sportchilarning turli vaziyatlarda emotsional beqarorligi tufayli yaxshi natijalarni ko'rsata olmasligi, emotsional stressning shikastlovchi ta'sirlari natijasida musobaqalardan so'ng turli darajadagi ruxiy zarbalarni olishlari aynan bu masalani yanada chuqurroq o'rganish zaruriyati yuzaga keltiradi va mavzuni dolzarbliq belgilaydi.

Stress - organizmda kechadigan o'ziga xos ko'p qirrali fiziologik jarayondir. Stress atamasini fanga birinchi bo'lib kanadalik vrach-patofiziolog Gans Sele olib kirgan. G.Sele ta'limoti bo'yicha stressning quyidagi bosqichlari farqlanadi.

1. Xavotirlanish 2. Rezistentlik 3. Holdan toyish

Sportchilarda kuzatiladigan stress holatini katexolaminlar miqdoriga qarab baholash mumkin. Bu borada tadqiqot ishlarini olib borgan olimlarni fikricha musobaqalarni saviyasi qanchalik baland bo'lsa, sportchilarning organizmiga stressning ta'siri shunchalik yuqori bo'ladi. Aynan shuning uchun Olimpiada o'yinlarining rekordlari jahon rekordlaridan o'rtacha 3% ga past ekanligi kuzatilgan. Vaholanki Olimpiada o'yinlari ishtirokchilarining deyarli yarmi dunyo rekordsmenlari hisoblanadi.

Tadqiqotning o'rganilganlik darajasi: Sportchilarning faoliyatiga emotsional stressning ta'sirini bir qator olimlarning; O.A. Chernikova, A.TS. Puni A.V. Rodionov, A.D. Ganyushkin, V.L. Marevuk, B. A. Vyatkin, V. Goshek, B. Karolchak-Biernatska, Ch. D. Spilberger, A. V. Malchikov, V. L. Mariyuk, V. E. Milmanlarning ilmiy ishlarida uchratish mumkin. Jumladan dastlab Elmodyan, A.A.Viru, S.A. Razumovlar bu borada olib borgan tadqiqot ishlari shuni ko'rsatdiki, musobaqalarga tayyorgarlik davrida va asosan musobaqalar davrida sportchilarning ichki sekretsiya bezlarining faoliyatini kuchayishi, xususan buyrak usti bezining adrenalin va noradrenal sekretsiyasi ortadi. Shuningdek taniqli kanadalik sport psixologi S. Brent Rashell sportchilar va murabbiylar uchun ma'lum sharoitlarda olib borilgan mashg'ulotlar davrida shaxsiy stress-rektsiyalarini tezkor tashxis shkalasini taklif qildi. Bu shkala yordamida sportchilarning turli ruxiy va jismoniy zo'riqishlarga moslashuvchanlik dinamikasini aniqlash mumkin.

Donetsk shaxridagi sport meditsinasi markazi olimlari N.I. Sokolova, Ye.A.Melnikovalar bu boradagi ilmiy tadqiqot ishlari quyidagi natijalarni berdi.

Jami: 16-21 yoshli 43 ta sportchi

Ulardan: sport masteri -14 ta (32,6 %)

kandidat sport masteri -18 ta (41,8 %)

1-razryadli sportchilar - 11 ta (25,6 %)

Ularda kuzatilgan xolatlar;

Reaktiv bezovtalik:

5 ta sport masteri (35,7 %), 9 ta KMS (50 %), 11 ta 1 razryadli sportchilar (100%)

Diqqat e'tiborning pasayishi:

4 ta sport masteri (28,6 %), 2 ta KMS (11,1 %), 8 ta 1 razryadli sportchilar (72,7%)

Tahlilga tushish:

sport masterlarida kuzatilmaydi , 2 ta KMS (11,1 %), 5 ta 1 razryadli sportchilar (45,4%)

Bosh aylanishi:

1 ta sport masteri (7,1 %), 2 ta KMS (11,1 %), 3 ta 1 razryadli sportchilar (27,2%)

Charchash hissi:

1 ta sport masteri (7,1 %), 4 ta KMS (22,2 %), 7 ta 1 razryadli sportchilar (63,6%)

O'tkazilgan tadqiqot natijalari yuqori kvalifikatsiyali sportsmenlarda stressga chidamlilik darajasi sezilarli yuqori ekanligini ko'rsatdi.

Tadqiqotning maqsadi: Yuqorida bayon etilganlar asosida emotsional stressning sportchilarni natijalariga molekulyar, fiziologik ta'sir mexanizmini mavjud ilmiy adabiyotlar va ilmiy natijalar asosida o'rganish.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki sportchilarni organizmi jismoniy mashqlarga vaqt o'tishi bilan moslashib borsa, musobaqalarga tayyorgarlik va musobaqalar davridagi emotsional nagruzkalarga yosh sportchilarda ham, tajribali sportchilarda ham to'la moslanish kuzatilmaydi. Inson organizmida kechadigan barcha fiziologik jarayonlar kabi emotsional stressning ham o'z molekulyar mexanizmlari mavjud bo'lib, organlar sistemasidagi emotsional stress ta'siridagi bu o'zgarishlarni o'rganish sportchilarni stressor faktorlarga chidamliligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Tadqiqotning usullari. Tajribalarni o'tkazishda fiziologik, bioximik, biofizik va molekulyar biologik usullardan (differentsial tsentrifuga, polyarografiya, yupqa qatlamli xromatografiya, spektrofotometriya, fotokalometriya) foydalanildi.

Tadqiqot natijalarining taxlili:

Barcha fiziologik tajribalar kabi emotsional stressning organizm to'qima va organlariga, xujayra organellariga molekulyar ta'sir mexanizmlari o'rganish tana og'irligi 180-200 g bo'lgan zotsiz oq erkak kalamushlarda o'tkazilganda quyidagi ilmiy yangiliklar olindi;

Gaz-kislorod almashinuvi.

Surunkali emotsional-og'riq stressi dinamikasida hayvonlarda gaz-kislorod almashinuvi tajribaning davomiyligiga qarab o'zgaradi. Stressning xavotirlanish bosqichida tajriba hayvonlari organizmi tomonidan kislorod iste'molining oshishiga olib keladi. Bunda kislorodning maksimal iste'mol qilinish darajasi tajribaning 2-haftasida kuzatiladi. Bunday yuqori darajadagi metabolizmni ta'minlash uchun katta miqdordagi kislorod talab qilinadi. Tajribaning 1 oyidan keyin gaz-kislorod almashinuvi deyarli me'yorlashadi. G.Selening fikricha, organizm rezistentlik bosqichiga o'tadi. Bizning fikrimizcha, tajribaning bu muddatlarida holdan toyish bosqichi boshlanadi. Tajribaning 2 oyidan keyin gaz-kislorod almashinuvi nazoratga nisbatan 29,2% ga pasaysa, 3 oydan keyin 37,5% ga kamayadi. Gaz-kislorod almashinuvi 50% ga yetganda hujayra gomeostazi butunlay buzilib, organizm nobud bo'ladi.

Surunkali emotsional-og'riqli stressda hayvonlarda gaz-kislorod almashinuviga katatsin va benzonalning ta'sirini o'rganish mazkur preparatlar stressning organizmga salbiy ta'sirini qisman cheklab qo'yishini ko'rsatdi.

Buyrak usti bezlari katexolaminlari.

Stress holatining 1, 2 va 3 haftalarida buyrak usti bezlarida adrena-lingning miqdori me'yor darajasidan mutanosib ravishda 40,4; 44,5; va 40,8% larga, noradrenalinning miqdori esa atigi 8,9; 14,0 va 12,9 % larga oshadi.

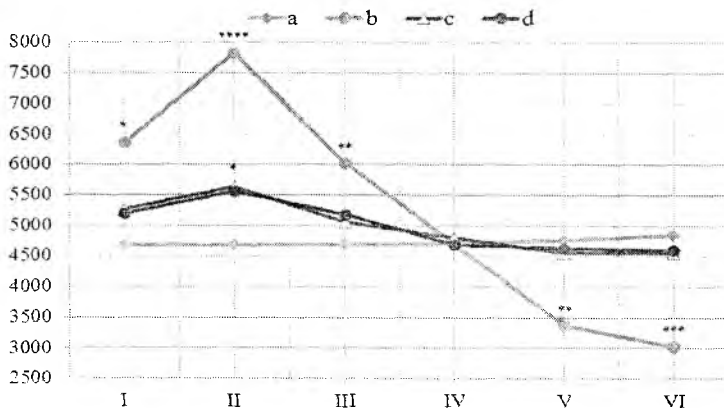
Rezistentlik bosqichida (stress boshlanganidan bir oy o'tib) yuqorida ko'rsatib o'tganimizdek, buyrak usti bezlarida adrenalini miqdori me'yor darajasidan 32,3% ga, noradrenalin miqdori esa 11,9% ga oshib ketdi. Holdan toyish bosqichida (2 va 3 oydagi stress) adrenalini miqdori 12,3 va 17,8% ga, noradrenalin miqdori esa 15,8 va

21,6% larga kamaydi. Ikki haftalik stressdan keyin adrenalini miqdori 44,4% ga oshsa, benzonal va katatsin kiritilganda atigi 11,4 va 14,0% larga oshdi. Agar tajribaning bu muddatlarida noradrenalin miqdori 14,0% ga oshgan bo'lsa, benzonal va katatsin ishtirokida uning miqdori deyarli me'yor darajasiga yetdi.

Stressning 2 oyida buyrak usti bezlarining to'qimasida adrenalini miqdori gipometaboliklarsiz birozgina kamaysa, benzonal va katatsin bilan deyarli me'yor ko'rsatkichlariga tenglashdi.

Yuqoridagi tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, emotsional stressning organizmdagi gaz-kislorod almashinuvi va buyrak usti bezlari katexolaminlari miqdorlarini keskin o'zgarishlariga antigipoksantlarning samarali ta'sirini ko'rishimiz mumkin.

1-grafik. Stressning rivojlanish dinamikasida gaz-kislorod almashinuviga antigipoksantlar ta'siri ($M \pm m$; $n = 8 - 10$).

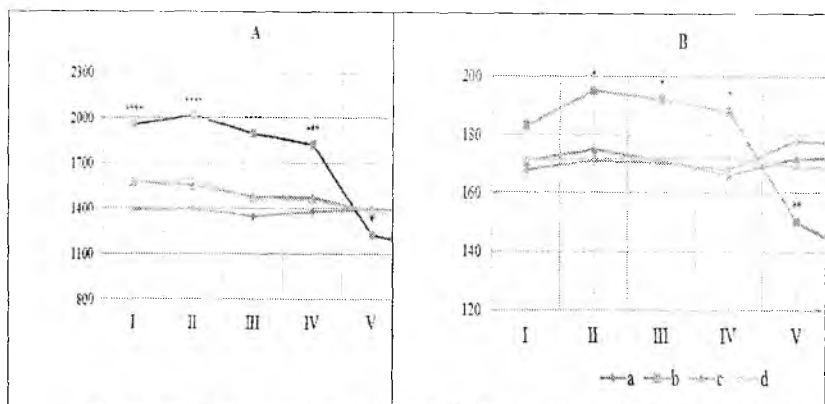

a – me'yor, b – nazorat, c – katatsin, d – benzonal.

Ordinatada – kislorod iste'moli tezligi, soatiga ml O₂/kg og'irlikga. Absissada –eksperiment muddati: I – 1 hafta, II – 2 hafta, III – 3 - hafta, IV – 1 oy, V – 2 oy, VI - 3 oy.

Bu yerda va boshqa rasm va jadvallarda ishonchlilik farqi:

R < 0,05; **R < 0,02; *R < 0,01; ****R < 0,001.*

2-grafik. Stressning rivojlanish dinamikasida kalamushlarning buyrak usti bezlaridagi katexolaminlar miqdoriga antigipoksantlarni ta'siri. ($M \pm m$; $n = 8-10$).

A – adrenalin, B – noradrenalin. Ordinadata – katexolaminlar miqdori, mkg/mg xom to'qimaga. Absissada –eksperiment muddati: I – 1 hafta, II – 2 hafta, III – 3 - hafta, IV – 1 oy, V – 2 oy, VI - 3 oy.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaev G.R., Almatov K.T., Irgasheva G.M., Klemesheva L.S. Izmenenie nekotorykh fiziologicheskix pokazateley organizma v dinamike emotsionalnogo stressa //Fizikaviy-kimyoviy biologiya va biotexnologiyaning istiqbollari. Xalqaro ilmiy amaliy anjumani. – Andijon, 2007. – S. 268-269.

2. Abdullaev G.R., Almatov K.T. Izmenenie sodержaniya katexolaminov nadpocheknikov krys v dinamike razvitiya xronicheskogo stressa //Materiali respublikanskoй nauchnoy konferentsii posvyayuyonnoy 75-letiyu akademika B.A. Toshmuxammedova. Aktualnyye problemi sovremennoy fiziologii i biofiziki – Tashkent, 2010. – S. 5-6

3. Abdullaev G.R., Almatov K.T. Vliyanie katatsina na gazokislorodnyy obmen krys v dinamike razvitiya xronicheskogo emotsionalno-bolevogo stressa //Infektsiya, immunitet i farmakologiya, 2014. – № 4 – S. 17-24. (№7. 03.00.00).

4. Bodrov V.A. Psixologicheskii stress: razvitie i preodolenie. – M: PER SE, 2006.

5. Grinberg Dj. Upravlenie stressom. 7-e izd. — SPb.: Piter, 2002. (Seriya «Mastera psixologii»).

6. Sandomirskiy M.E. Zashita ot stressa. M.- Izd-vo instituta psixoterapii, 2001.

7. Brayt D., Djons F. Stress. Teorii, issledovaniya, mify. SPb.: Praym-EVROZNAK, 2003.

8. Zankovskiy A. N. Professionalniy stress i funktsionalnie sostoyaniya //Psixologicheskie problemy professionalnoy deyatel'nosti. – M., Nauka, 1991.

Sharq mutafakkirlarining ma'naviy va jismoniy barkamollikdagi g'oyalarning mushtarakligi

Z. Sarbarova,

Nam DU Jismoniy madaniyat

fakulteti Sport faoliyati yo'nalishi 2-kurs talabasi

Bizning jamiyatimizda sportning o'rni va mohiyati tobora oshib bormoqda. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng Respublikamiz sporti dunyo sportida o'zining munosib o'rni uchun kurashmoqda. Hech bir narsa mamlakatni sport kabi dunyoga mashhur qila olmaydi.

Sport - o'zbek xalqiga qadimiy an'ana.

O'zbekistonimizda yuzlab xalq milliy sport o'yinlari bilan bir qatorda zamonaviy sport turlari ham rivoj topdi.

Biz yozgi va kishki olimpiada o'yinlari, jahon va Osiyo birinchiliklari, chempionatlarida eng yuksak g'alabalarga erishgan yurtdoshlarimiz bilan xaqli ravishda faxrlanamiz.

Sport - tinchlik elchisidir. Bizning maqsadimiz - tinchlik, osoyishtalik va shu asosda jahon ahli bilan hamkorlik qilish. "Sog'lom tonda, sog' aql" deydilar. Bizning yana bir maqsadimiz har tomonlama kamol topgan, yetuk sog'lom avlodni tarbiyalashdir. Shu tufayli mustaqil davlatimizning birinchi ordeni ham "Sog'lom avlod uchun" deb ataladi. Sog'lom avlodni esa sportsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Sport - sport uchun emas, eng avvalo odamlar uchun, ularni xam jismoniy xam ma'naviy jixatdan komil insonlar etib tarbiyalash uchun, yer yuzidagi barcha kishilarning - tinchlik - osoyishtaligi, do'stlik va xamkorligi, baxt-saodati uchun xizmat kilishi darkor.

Milliy istiqlol yillarida O'zbekistonni bugun dunyoning barcha yurtlarida, eng avvalo, uning davlat ramzlari bo'lmish bayrog'i va

gerbi, madhiyasi orqali tanib oladiganlar millionlar safiga yana millionlar qo'shilmoqda.

Turonzamin xalqlari qadim-qadimdan jismoniy tarbiya va sportni ma'naviy va jismoniy barkamollik mezoni sifatida qadrlaganlar. Bu masalaga Ota Makonimizdagi Ikkinchi Renessans (Uyg'onish) zamonida (XIV – XV asrlar) XX asr intihosidan boshlagan Uchinchi Renessans davridagidek alohida e'tibor qozongan. Amir Temur yuritgan oqilona siyosat jamiyat barcha sohalarida bo'lgani kabi jismoniy madaniyatning mohiyatini ham yuqori bosqichga ko'targan. Temuriylar davrida ham jismoniy tarbiyaga davlat ahamiyatiga molik tarbiya sifatida qaralgan. Kurash, kamondan otish, ot sporti o'yinlari bo'yicha, bemalol aytishimiz mumkin, xalqaro musobaqalar o'tkazilgan.

Jisminiy madaniyat, bevosita kishilar o'rtasidagi aloqani, shu bilan birga baynalminal aloqani rivojlantirishda katta o'rin egallaydi. Jisminiy madaniyat faoliyati bilan muomalada bo'lish, shaxslar, jamoalar va xalqlar o'rtasidagi aloqalar, million-milion xalqlarni birlashtirib, eng ko'p tarqalgan shakllardan biri bo'lib qoldi. Bu aloqalarning mazmuni, jismoniy madaniyatni o'ziga qaratilmasdan, balki bu jismoniy madaniyat harakatini g'oyaviy mazmuni bilan belgilanib, birinchi navbatda asosiy sotsial, tamoillarga asoslanib tuziladi. Jismoniy madaniyat harakatini o'sib boruvchi oqimida, xalqaro shakllarini ham hisobga olganida xalqlar o'rtasida, do'stlik va tinchlik orqali g'oyaviy birlashish va aloqa qilish turidir. Bu esa, jismoniy madaniyat faoliyatini hayotda tasdiqlash, harakteriga yordamlashib, unga erishilgan natijalarni umuminson boyligi deb qaraydi. "Sport tilini" universalligi, hamma kishilarni tarjimasiz tushunishi, haqqoniy kurasha olishi, odamlarni birlashtirishga olib keladi.

Jahon hamjamiyatida tobora mustahkam o'rin egallay boshlagan respublikamizda boshqa sohalar qatori olimpiada harakati, jismoniy madaniyat va sportga ham alohida e'tibor berilmoqda. Qadim-qadimdan mamlakatimiz jahonga mashhur polvonlari, barchani lol qoldirgan chavandozlari, sheryurak yigit-qizlari bilan dong taratib kelgan. Ular haqida ulug' bobomiz Alisher Navoiydan tortib, barcha adibu shoirlarimiz, olimu faylasuflarimiz ajoyib va o'lmas asarlar yaratganlar, she'ru dostonlar bitganlar, qo'shiqlar kuylaganlar. - Alisher Navoiyning jahon adabiyoti xazinasidan o'rin olgan beqiyos

kuch-qudratga ega Farhod timsolining o'zini eslash kifoya. Yana xalq og'zaki ijodi durdonalarining qaxramonlari Go'ro'g'li, Alpomish, Avazxon, Sheralilarni eslashning o'ziyoq Turonzamin qadimdan sherbilak va sheryuraklar mamlakati bo'lib kelganligini bildirib turadi.

Har tomonlama rivojlangan jismonan barkamol, jismoniy kuch va jismoniy sifatlarning namoyon bo'lishi shaxsiy ehtiyoji hisoblanadi.

Jamoatchilik ehtiyoji har tomonlama yetuk, jismonan sog'lom avlodini tarbiyalab, voyaga yetkazishdek ulug' vazifaga qaratilgandir.

Hozirgi kunda bu ehtiyojlar mahkama va idoralarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot rejalarida ko'zda tutilmoqda. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, jismoniy tarbiya vositalariga bo'lgan ehtiyoj asosiy hisoblanib, uning negizida jismoniy kamolotning taraqqiy etishi yotadi.

Forobiy inson kamolotga yolg'iz o'zi erisha olmaydi. U boshqalar bilan aloqada bo'lish, ularning ko'maklashuvchi yoki munosabatlariga muxtoj bo'ladi. Uning fikricha tarbiya jarayoni tajribali pedagog, o'qituvchi tomonidan tashkil etilishi muhimdir. Chunki har bir odam ham baxtni va narsa hodisalarni o'zicha bila olmaydi. Unga buning uchun o'qituvchi lozim.

Bunga Forobiy ta'lim – tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yish orqali erishish mumkin, deydi. Chunki maqsadga muvofiq amalga oshirilgan ta'lim – tarbiya insonni ham aqliy, ham axloqiy jihatdan kamolga yetkazadi, xususan, inson tabiat va jamiyat qonun-qoidalarini to'g'ri bilib oladi va hayotda to'g'ri yo'l tutadi, boshqalar bilan to'g'ri munosabatda bo'ladi, jamiyat tartib qoidalariga rioya etadi.

Forobiy ta'lim va tarbiyaga birinchi marta ta'rif bergan olim sanaladi. Ta'lim – degan so'z insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish; tarbiya – nazariy fazilatni, ma'lum hunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o'rgatishdir, deydi olim.

Abu nasr Forobiy yana aytadi: «Ta'lim – degan so'z xalqlar va shaharliklar o'rtasida nazariy fazilatni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o'rtasidagi tug'ma fazilat va amaliy kasb hunar fazilatlarini birlashtirish degan so'zdir.

Ta'lim faqat so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa, amaliy ish tajriba bilan, ya'ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalardan iborat bo'lgan ish - harakat, kasb - hunarga berilgan bo'lishi, o'rganishidir».

Demak, Forobiy ta'lim – tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi.

Abu Ali Ibn Sinoning fikrlariga ko'ra, yosh avlodni jismoniy mashqlar natijasida xosil qiladigan xarakat malakalari va o'z zamonasida axloqiy irodaviy sifatlarining qimmatini shundaki, ularni juda ko'p sohalarga ko'chirish xususiyatiga ega.

Ibn Sinoning ta'lim tarbiya to'g'risidagi g'oyalarida jismoniy tarbiya masalasi g'oyat muxim o'rin tutadi. Xalq og'zaki ijodida va buyuk mutafakkir, shoirlar asarlarida jismoniy mashg'ulot bilan shug'ullangan kishilar kuchli qo'rqmas, botir, sog'lom bo'lishlari xar qanday dushmani yenga bilishlari to'g'risida juda ko'p ma'lumotlar bor.

Amir Temur jangchilarning tayyorgarligi xaqida "Temur tuzuklari" kitobida shunday deydi: "...har bir spoh favjinch urish aslaxalaridan biri deb bilsin va o'q-yoy oybolta, qilich, gurza, pichoq va xanjar kabi har bir favji o'z o'rni kelganda ishlatilsin. Lashkarboshi o'zini va to'qqiz spohiy favjini bir tandek bo'lib, ularni qo'l-oyog'i, boshi ko'kragi va boshqa a'zolarini ishlatib kurashuvchi bir pahlavondek hisoblansin.

Bu shundan dalolat beradiki, Amir Temur o'z jangchilarini har tomonlama jismoniy chiniqtirish uchun otda, piyoda holda jang qilish san'atini o'rgatgan.

Temur va Temuriylar xukmronlik qilgan davrlarda Samarqand, Xiro, Movorounnahr, Xuroson yirik madaniyat markazlariga aylanadi. Xalq orasida turli marosimlar, to'ylar ko'p o'tkazilib, unda kurash, ot o'yinlari, darboz, qilichbozlik, kamonda o'q otish, xo'roz, qo'chqor urishtirish kabi ommoviy sayllar va tomoshalar o'tkazilgan. Soxibquron Amir Temur o'z davrida jismoniy tarbiyaga katta e'tibor bergan, navkar tanlab olishda uch qoidaga qattiq amal qilgan. Birinchidan yigitning kuch-quvvatiga, ikkinchidan-otda chopish, kamon otish, suvda suzish, qilichni o'ynata olishga. Uchinchidan-aql-zakovatiyu, kamolotiga e'tibor qilgan. Uning pedagogik dunyoqarashida bolaga juda yoshlikdan jismoniy tarbiya berish yetakchi o'rin egallagan.

Abdulla Avloniy o'z zamonasida yosh avlodning kamolotga erishishida badan tarbiyasiga katta e'tibor bilan qaragan. Uning fikricha, "badan tarbiyasi badanning salomat va quvvatli bo'lmog'i

insonga eng kerakli narsadir. Chunki o'qimoq, o'qitmoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz jasad lozimdir. Sog'badanga ega bo'lmagan insonlar amallarida, ishlarida, ibodatlarida kamchiliklidir. Maishatimizni rohatda bo'lmog'i jasadimizni sog'lom bo'lmog'iga bog'liqdir. Biz sihatimizni saqlamoq ila amr qilganmiz, shuning uchun vujudimizni xifzu-sihatga zid bo'lgan yomon odatlar ila churutmakdan saqlamog'imiz lozimdur. Badan tarbiyasining fikr tarbiyasiga xam yordami bordur. Jism ila ruh ikkisi bir choponning o'ng ila teskarisi kapidur.

Agar jism tozalik ila ziynatlanmasa, yomon xulqlardan saqlanmasa, choponning ustini qo'yib, astarini yuvib ovora bo'lmoq kapidurki, har vaqt ustidagi kiri ichiga uradi".

Jamiyatning ijtimoiy-iktisodiy rivojlanish va uning ijtimoiy tuzilishiga bog'liq. Shuning uchun bizning mamlakatda olimpida harakati, jismoniy madaniyat tizimi xar tomonlama barkamol insonlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan bo'lib, vatanimiz shuhratini ko'tarish, kadimiy urf-odatlar kadriyatlariga sodiq bo'lib, otabobolarimiz Amir Temur, Pahlavon Mahmud, Jaloliddin Manguberdi kabilardan ibrat olgan holda sog'lom avlodni tarbiyalashga yo'naltirilgan.

Temperamentga qarab kasb tanash

Z. Sarbarova,

Nam DU Jismoniy madaniyat

fakulteti Sport faoliyati yo'nalishi 2-kurs talabasi

Jamiyatimizning kelajagi bo'lgan yoshlar chuqur bilimga ega bo'lgan, fikrlash qobilyati yetarlicha o'sgan, hayotiy muommolarni mustaqil hal qila oladigan kishilar bo'lishi kerak. Kelajak avlod haqida qayg'urishi, sog'lom barkomol naslni tarbiyalab yetishtirishga intilish bizning milliy xususiyatimizdir. Shuning uchun ham yoshlarga ta'lim-tarbiya berish, ularni zamon talabiga javob beradigan, yuqori malakali ongli mutaxassislar qilib tayyorlash uchun mamlakatimizda yetarli shart-sharoitlar yaratilmoqda. Ta'lim sohasidagi islohotlarning dastlabki bosqichida lkkita asosiy qonuni O'zbekiston respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qonunlari qabul qilingan. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ta'lim

muassasalarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yaratish va ulardan amaliyotda keng foydalanishga erishish, "Ta'lim-fan-amaliyot" integratsiyasining ta'lim tizimidagi samarasiga alohida e'tibor qaratilgan. Qabul qilingan "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning milliy modelidagi bosh muddao ham barkamol avlod tarbiyasi, mustaqil va erkin fikirlovchi dunyoqarashi keng ijodkor shaxsni tarbiyalashdir. Insonning jamiyatda o'z o'rnini topishi, har tomonlama barkamol shaxs bo'lib shakllanishi uning ta'lim va tarbiyasi bilan bog'liq. Inson bolasining shaxs sifatida shakllanishida, psixik rivojlanishida temperament xususiyatlarini shakllantirish muhim ro'l o'ynaydi.

Bugungi yosh avlod tarbiyaning yetuk insonlarga amaliy jihatdan tarbiya oluvchilarga hamisha o'rnak boladigan murabbiylargagina shunday ish olib borishi mumkinki, zamonaviy ta'lim-tarbiya ishining asosiy tomonlaridan biri ham ana shundan iboratdir.

Ta'limning yangi modeli jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shaxsning shakllantirishiga olib keladi. O'zining qadr-qimmatini anglaydigan, irodasi baquvvat, iymoni butun, hayotda aniq maqsadga ega bo'lgan insonlarni tarbiyalash imkoniga ega bo'lamiz. Zotan, barkamol avlod, komil insonni tayyorlash bu jamiyatimiz uchun eng muhim muqaddas vazifadir.

Shu nuqtai-nazardan olib qaraydigan bo'lsak, yoshlarimizni qolaversa, o'quvchilarni har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalashimiz uchun avvalo ularning psixologik xususiyatlarini mukammal bilishimiz darkor. Chunki inson psixologiyasi juda murakkabdir.

Inson bolasining shaxs sifatida shakllanishi, psixik rivojlanishida, temperament va xarakter xususiyatlarini shakllantirish muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar davri o'zining serqirraligi bilan boshqa davrlardan farqlanadi. Maktab, kollej, litsey o'quvchilarini komil inson bo'lishi uchun ularning chinakam inson bo'lishi ta'lim va tarbiyaning eng muhim faoliyatidir. Temperament lotin tilidagi "temperamentum" so'zidan olingan bo'lib, "aralashma" degan ma'noni bildiradi. Temperament deganda biz, odatda kishining tabiiy tug'ma hususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan individual hususiyatlarni tushunamiz. Psixologiya tarixida temperament haqidagi dastlabki ta'limotni qadimgi Grek olimi Gippokrat yaratgan. Gippokrat ta'limotiga ko'ra odam tanasida to'rt xil xil suyuq modda bo'lib, ular safro

(grekcha xole), qon (grekcha sanguis). qora o't (grekcha melayna) va balg'am (grekcha flegma)dan iborat. Shu moddalardan biri odamda ko'proq bo'lsa u nisbatan ustun turib muayyan temperament tipini belgilaydi. Masalan safro g'olib bo'lsa xolerik tipi, qon g'olib bo'lsa sangvinik tipi kelib chiqadi. Shunday qilib Gippokrat ta'limotiga binoan tanadagi bu moddalarning bir-biriga mutanosibligi insonning qaysi temperamentga mansubligini belgilagan. Gippokrat bu jarayonni "krasis" deb atagan. Keyinchalik bu so'z lotin tiliga tarjima qilinib temperament so'zi kelib chiqqan. Lekin bu ikki so'z bir hil "aralashma" ma'nosini bildiradi. Gippokratning tarixiy xizmatlari shundan iboratki, u odamlarning temperamentlari to'g'risida birinchi tushunchani beradi va uning fiziologik asosini aniqlashga urunadi.

Gippokratdan so'ng temperament va uning fiziologik asoslari haqidagi mukammal ilmiy nazaryani akademik I.P. Pavlov yaratdi. Hamda bu soxada "Nerv sistemasining tiplari" nomli ta'limotni kashf etdi. Pavlov ta'limotiga ko'ra, temperamentlarning fiziologik negizi nerv sistemasi va uning faoliyatidir. I.P. Pavlov nerv sistemasining kuchli qo'zg'alish, tormozlanishdan ustun bo'lgan muvozanatsiz tur (xolerik), kuchli muvozanatlashgan harakatchan tur (sangvinik), kuchli muvozanatlashgan, kamharakat tur (flegmatik), kuchsiz muvozanatlashmagan tormozlanish qo'zgalishdan ustun bo'lgan tur (melanxolik) kabi to'rtta tipni aniqlaydi. Shu qilib temperament xususiyatlari kishilarning yuz ifodalari qanday qadam tashlab yurishi va nutqida aks etadi. Kishilar to'g'risida "Jo'shqin", "Sho'x", "Qizg'in", tabiatli yoki "Yuvosh", "Bosiq", "Dangasa" deb baxo berar ekanmiz bu so'zlarning hammasi temperament xususiyatlariga tegishlidir. Kishilarning psixologik sifatlari ularning faoliyatidan uzilgan bo'lmay aksincha ularning fikr yuritishida, diqqati va irodasida, barcha fe'l-atvorida o'z ifodasini topadi.

Xolerik tez shiddatkor, ishga nihoyat kuchli havas bilan beriladigan, qobiliyatli, ildam va chaqqon, lekin vazmin emas, hissiyotlari tez va kuchli qo'zg'aluvchan. Gap so'zida, harakat va imo ishoralarida mazmun juda aniq ifoda qilinadi. Kuch g'ayrati o'ziga sig'may ketadi, u o'tta shoshqoloq kam o'ylab tez ishga kirishadi, o'zini hamma vaqt haqli deb biladi. Ular o'z bilganidan qolmaydigan, yo'l qo'ygan xatolarini tan olishni istamaydigan shaxslardir. Ularning intilishlari, qiziqishlari barqaror, o'z qarorida qat'iy va mustaxkam turadi, tanbehlarini ko'tara olmaydi. Xolerikda yuqori darajadagi

faollik va tezkorlik sifatlari mavjud bo'lib, ularning nutqi tez va baland, his-tuyg'ulari, harakatlari ma'noli va mimikaga boy bo'ladi. Xoleriklar boshqa insonlar bilan muloqotda sabirsiz bo'lib, tez qizishib ketadilar, his-tuyg'ularini tutib tura olmaganlari sabab atrofdegilar bilan tez-tez janjalashib turadilar, bu ularni bir jamoada uzoq vaqt ishlay olmasliklariga sabab bo'ladi. Xolerikning Sangvinikdan farqli tomoni shundaki, nerv jarayonlarida muvozanatlashishning yo'qligidir. Pavlov xolerik temperamentli kishilar qiyofasini (Jangovor, jo'shqin, onson va tez ta'sirlanadigan tip)²⁰ deya ta'riflaydi. Mashhur pedagog A.S.Makarenko ham "Pedagogik poema" nomli kitobida kolonyada yashaydigan qizlardan biri haqida shunday deb yozadi. (U ichib mast bo'lardi-da, bir daqiyqaning ichida do'stlik, muvaffaqiyat, osoyishtalik, yaxshi kun, orzu-niyat, porloq umidlar kabi eng yaxshi narsalarni poymol qilib tashlar edi)²¹.

Yuqorida keltirilgan temperament hususiyatlaridan kelib chiqqan xolda insonlarni o'zlariga mos kasblarga yo'naltirish mumkin. Masalan: xolerik tipli kishilarda hissiyotlar kuchliligi, ularni ifoda etishdagi mimika va hatti harakatlarning o'ta aniqligini, hamda ulardagi ko'tarinki kayfiyatni inobatga olib bu toifadagi shahslardan aktyor va aktirisalar chiqishi mumkin deb ayta olamiz. Chunki ular ishga juda tezlik bilan kirishadi va qisqa vaqt ichida moslashadi. Ulardagi ko'tarinki kayfiyat tomoshabinlarni o'ziga tortadi. Mimikaga boy harakatlar esa ijro etilyotgan ro'lni mukammal chiqishi ta'minlaydi.

Sangvinik temperament - bu toifadagi kishilarga huzur-halovat ko'rishga intilishi kuchliligi, ildam, chaqqon, serxarakat bo'lish xosdir. Sangvinikdagi psixik jarayonlar xolerikdagi singari tez o'tadi. Ularning kayfiyati va mayli o'zgaruvchan bo'lib, bir kayfiyat bir zumda o'ziga teskari bo'lgan ikkinch bir kayfiyat bilan almashinib turadi. Sangviniklar tevarak atrofdegil voqealardan tez ta'sirlanishadi ammo muvafaqiyatsizliklar, ko'ngilsiz voqealar ularni uncha qattiq xafa qilmaydi, hissiyoti tez qo'zg'aladi lekin uzoqqa cho'zilmaydi. Bu kabi insonlar ko'ngliga yoqqan ishni qiladi. O'zini va o'zgalarni hurmat qilish, atrofdegilar bilan tezda do'stlashish ular uchun xos. Ular ishonuvchan, ularga tasalli berish oson, u ochiq, shirin so'z,

²⁰ Boymurodov N. "Amali psixologiya". "Yangi asr avlodi", 2008,236-b.

²¹ Boymurodov N. "Amali psixologiya". "Yangi asr avlodi", 2008,237-b.

raximdil ulfatchilikni sevadidan insonlardir. Ular ko'pincha jiddiy, ishga tez va g'ayrat bilan kirishishlariga qaramay undan tez soviydi, jahli tez chiqadi va tez qaytadi. Ular va'da beradishadiyu bazan bajarishni unitishadi, reja tuzadi lekin undan tez voz kechadi. Bu temperamentdagi insonlarni intizomga chaqirish oson, u diqqatini tez to'playdi, aqli tez ishlaydi. Malakalarni tez o'zlashtiradi, har qanday ishga qatnashish uchun doim tayyor turadi. Ko'pincha birqancha vaziyfalarni birdaniga bajarishni bo'yniga oladi. Lekin har bir ishga ishtiyoq bilan tez kirishgani singari, boshlagan ishidan tez qaytish extimoli ham mavjud. Sangvinikda qat'iy maqsad, chuqur fikir, ijodiy faoliyat bo'lmagan taqdirdagina unda, yuzakilik va beqarorlik paydo bo'ladi.

Yuqoridagilar sangivinikning murabbiylik jarayonida anchagina asqotadi. U o'zining barcha imkoniyatlarini ishga solib sportchiga teknik malakalarni sabr bilan o'rgatadi. Undagi kayfiyat va mayilni o'zgaruvchanligi juda kerakli chunki, murabbiy sportchiga tanbehni ham bergani kabi uni o'z vaqtida rag'batlantira oladi. Sportchining kayfiyati yo'q vaqtda tushkun vaziyatdan mohirlik bilan ko'tarinki kayfiyat orqali olib chiqishni yaxshi uddalaydi. Shu boisdan sangivinikdan oliy toifali murabbiy chiqishi mumkin.

Flegmatik temperamentli insonning harakatlari sust, o'zi og'ir vazmin, yuvosh bo'lib, hissiyotga tez berilmaydi, barcha harakatlari salmoqli, hissiyotlarini tashqi ifodasi juda kuhsiz, o'zlarini og'ir arzholini hadeb aytavermaydigan, azob-uqubatlarni sekin o'tkazadigan shaxslardir. Ular o'zlarini bemalol tuta oladi va buning uchun ulardan xech qanday jismoniy kuch sarf qilinmaydi. Flegmatiklar hamisha xotirjam, xatti-harakatlarida vazminlik, xulq-atvorida tirishqoqlik doimo ustun turadi. O'z faoliyatlatlri uchun darhol qaror qabul qila olmaydilar, shuning uchun ular yetti o'lchab bir kesadiganlar toifasidandir. Ularning sustligi o'rnini ishga bo'lgan serhafsalaligi bilan to'ldirish mumkin.

Shuning uchun ular sermahsul ishlashga qobiliyatli kishilar hisoblanadi. Bu tipdagi insonlardan ko'pchilik hollarda juda yaxshi Sudiyalar va Diplomantlar chiqadi. Flegmatikdagi og'ir vazminlik hissiy holatlarni tashqariga sezdirmaslik sezgirlik va sinchikovlik kabi hislatlar qonun sohasidagi shahslarga juda zarur. Chunki ular hissiyotlarga berilmasligi, barcha fuqarolarni qonun oldida tengligini inobatga olib adolatli hukum chiqarishi lozim.

Melanxolik temperament- hissiyotning sekin, lekin kuchli qo'zg'aluvchanligi va barqaror bo'lishi bilan farq qiladi. Melanxoliklar barqaror va davomli bir kayfiyatga moyil bo'ladilar, lekin hissiyotlarining tashqi ifodasi juda zaif bo'ladi. Melanxolik temperamentli odamlar sustkash bo'ladi. Ular ishga birdan kirishmasligi mumkin, lekin bir kirishsa, boshlagan ishini oxiriga yetkazmay qo'ymaydi.

Melanxoliklarga ulardagi noxush hislarni yoqimli hislarga nisbatan tez paydo bo'lishi va uzoq davom etishi va arazchilik tabiiati xos, kek saqlash ular uchun odat tussiga kirgan bo'lishiga qaramay o'zaro munosabatlarda ular samimiy. Melanxolik tipiga kiruvchi shahslar hamma ishlarini hayolan rejalashtirishga urunadilar ammo kamharakat, juratsiz bo'lganliklari sababli amalda bajarishmaydi. Melanxolikni tasavur olami juda keng, u hayolan xech kim bajara olmaydigan ishlarni bajaradi. Ko'pincha o'y hayollar og'ushida bo'lib, o'zini aynan shu muhitda yashayotganday ta'savvur qilqdi. Melanxolikni bir joyda o'tirib ijod qilishni xush ko'rishini, shovqin suronli, gavjum odamlar davrasiga toqati yo'qligini inobatga olib ulardan yaxshigina yozuvchi va rassomlar chiqishi mumkin.

Temperament insonni faollik, his-tuyg'u (emotsionalik), faoliyatining tempi va ritmi tomonidan xarakterlaydi. Yomon yoki yaxshi temp erament bo'lmaydi. Shuning uchun inson qanday temperamentga mansub bo'lishidan qat'iy nazar, turli faoliyat yo'nalishlari bilan shug'ullanib katta yutuqlarga erishishi mumkun. Ma'lumki, har bir inson tokrorlanmas shaxs hisoblanadi. Shuning uchun uni yuqoridagi temperament tiplaridan biriga kiritish hamisha ham to'g'ri bo'lavermaydi. Ikkkinchidan ayrim odamlarning shaxsi birgina tipdan tashqari ikki va undan ko'proq tipning belgilariga ega bo'ladi. Shunga muvofiq shaxsda xolerik va sangvinik, melanxolik va flegmatik tiplar xususiyati aralash tarzda uchraydi. Temperament turlari sof holda bo'lmaydi ya'ni sof xolerik, sof sangvinik, sof flegmatik, sof melanxolik holatda. Insonda qaysi xildagi temperamentning xususiyatlari ko'proq namoyon bo'lsa, shunga qarab uni u yoki bu tipga mansub, deb ataymiz. Masalan serharakat, serg'ayrat, tinib-tinchimas, hamma narsani biladigan shaxslarni xolerik temperamentli. Beg'am, beparvo , kamharakat shaxsni flegmatik temperament deb bilamiz. Shunday qilib, temperament sifati shaxsning ko'zga yaqqol tashlanib turadigan individual psixologik

xususiyati bo'lib, har bir odamning qaysi temperament tipiga mansubligini aniqlashning juda kata amaliy ahamiyati bor. Birinchidan temperamentni bilish shaxslararo munosabatlarda muhim ijobiy ro'l o'ynaydi, ikkinchidan, yosh avlod ta'lim, tarbiyasini davr talablari asosida tashkil etishda muvaffaqiyatga erishish garovi bo'lib xizmat qiladi. Shunday ekan qaysi temperament yaxshi, qaysisi yomon, degan masala qo'yib bo'lmaydi. Har bir shaxs o'z temperamentining yaxshi va yomon tomonlarini anglab yetishi va ularni o'z irodasiga bo'sundirib, idora qilishga o'rganishi kishining o'z xarakterlarini tarbiyalashga doir vaziyfalarining eng muhimi sanaladi. Albatta biz temperamentning barcha xususiyatlari qanday belgilangan bo'lsa, shundayligicha qolaveradi degan fikirdan yiroq bo'lishimiz kerak. Temperament ham mutloq o'zgarmaydigan narsa emas. Ko'pincha insonlarning yoshi ulg'aygan sari, turmush tajribasi oshgan sari temperament ham o'zgaradi. Lekin temperament kishining alohida psixik xususiyatlari jumlasidan bo'lib, har holda ancha barqaror bo'lgan sifatdir. Istalgan fiziologik funksiyani shakillantiradigan darajada takrorlash organizimning biologik adaptatsiyasini ta'minlagan holda qisman nerv jarayonlarining xususiyatlarini ham o'zgartirish mumkin. Inson o'zi istasa, temperamentga xos bo'lgan ba'zi xususiyatlarni o'zgartirishi o'z temperamentini qo'lga olishi mumkin. Bu narsa uning ongi va irodasiga bog'liq bo'ladi. Lekin albatta, har bir inson o'z temperamentini tamomila yo'qotib butunlay o'zgartira olmaydi, lekin uni idora qiladi va qisman o'zgartira oladi. Temperamentni yaxshi tomonlarini o'stirishda eng muhimi kishi irodasini mustahkamlashdir. Irodani mustahkamlash uchun eng muhimi kishiga g'oyaviy-siyosiy, manaviy tarbiya berish milliy istiqloq tushunchalarini ongiga singdirish muxtasar qilib aytganda, mustahkam va ijobiy xarakterni tarbiyalashdir. Ularning barchasi tarbiyaga, shaxsning xohshiga, uning g'oyalariga, qanday maqsad bilan yashashiga bog'liqdir.

Keltirilgan temperament tiplarini kasblarga bog'liqligini hisobga olgan holda, boshlang'ich kasbga yo'naltirishga quyidagi maqsadli ishlarni amalga oshirish orqali erishish mumkun.

-o'quvchilarni mavjud kasb turlari bilan tanishtirish.

-kasbning asosiy jihatlarini haqida aniq tasavvur shakillantirish.

-muvaffaqiyatga erishish uchun ma'suliyat va tartiblilik kabi fazilatlarining ahamiyatini tushuntirish, hozirgi zamon kasblari mazmunini va ahamiyatini tushunishlari uchun sharoitlar yaratish.

-o'quvchilarni kasb-hunarni mustaqil tanlashlari uchun kasbga bo'lgan qiziqish, qobiliyatini rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda avvalambor, har bir o'quvchining xoxish istaklaridan kelib chiqqan holda maktab, oila, va mahalla o'zaro hamkorlik asosida o'quvchilarga har bir kasbning mazmun mohiyatining to'g'ri tushuntirishimiz, ularga yoshlikdan boshlab, kasb-hunar haqida, har bir kasbning turlari, asosiy jihatlari haqida tasavvurlarni shakillantirish va har bir kasbning jamiyatda tutgan o'rnini tushuntirishimiz, hamda yoshlarning o'z kasblarini tanlashdagi qarorlarini qo'llab quvvatlashimiz kerak.

Donolarning bir gapi bor "Inson sevimli kasbi bilan shug'ullansa unda bir kun ham ish kuni bo'lmaydi" sevimli kasbi uning hayoti mazmuniga aylanadi. Zero tanlagan kasbimiz hayot yo'limiz bilan bog'liq ekan xar birimiz o'z temperamentimiz va qiziqishlarimizdan kelib chiqib kasb tanlashimiz maqsadga muvofiq.

Ma'naviyatning shakllanishida tarixiy xotiraning o'rni

*Nigora G'ofurjonova,
Uchqo'rg'on tumani 33-umumta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Bugungi kunda tobora rivojlanib, insoniyat ongi va qalbiga kirib borayotgan ommaviy madaniyat o'zining ijobiy ta'siri bilan bir qatorda salbiy ta'sirini ham namoyon etmoqda. Binobarin, global ahamiyat kasb etayotgan ushbu jarayon mamlakatlarning milliy chegaralarini yuvilib ketishiga, ularning tarixi, milliy madaniyati va qadriyatlarining yo'q bo'lib ketishiga sabab bo'lmoqda. Zero, "ommaviylashish" yoshlarga xos odatlardan bo'lib, bu jarayon ularning ruhiyati va dunyoqarashiga tez singadi, chunki yomon odatlar hamma vaqt yuqumli bo'lgan. Ularni yuqtirmaslik uchun esa kuchli mafkuraviy immunitet darkor bo'ladi. O'tganlarni xotirlamaydigan xalqning ertasi yorug' bo'lmaydi. Agar millat o'zining kelajagini porloq ko'rmoqchi bo'lsa, uning xotirasi uyg'oq bo'lmog'i shart.

Boisi har qanday xalq va millat kechagi hayotidan o'zining, o'zi bosib o'tgan og'ir va mashaqqatli kunlaridan, tarix sinovlaridan zarur xulosa va saboqlar chiqarmog'i lozim".

O'rta asrlardagi Sharqning buyuk mutafakkirlari al-Kindiy, Zakariyo ar-Roziy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy, Faxriddin Roziy, Jaloliddin Davoniy, Abu Ali ibn Sino va boshqa ko'plab mutafakkirlar fanning turli tarmoqlariga, shu jumladan, "ong" tushunchasining mazmunini, matkriya bilan ongning nisbatini xissiylik va ratsionallikning nisbatini tushunishga, ma'naviyat elementlarini rivojlantirishga, bilish nazariyasiga o'z davrlari fani rivojlanishi darajasida kelib chiqqan holda katta hissa qo'shdilar.

Ilk Sharq uyg'onish davrining qomusiy allomasi Abu Rayxon Beruniy (973-1048) o'z asarlarida ong va aql masalalariga katta e'tibor bergan. U odam miyasi va besh xissiy organini o'zaro bog'langan, deb hisoblab, ularga katta ahamiyat bergan. Beruniy fikricha, har bir tuyg'u muayyan qo'zg'atuvchilar turiga munosabat bildirishga mo'ljallangan. "Ko'rishni qo'zg'atuvchi yorug'likdir... Eshitishni qo'zg'atuvchi tovush bo'lib, uni havo unga yetkazadi... Hid bilishning qo'zg'atuvchisi hid bo'lib, uni burunga havo olib boradi... Ta'm bilish xissini qo'zg'atuvchi (har xil) ta'm taomdir. Beshinchi tuyg'u sezgi bo'lib butun tanani qamrab oladi. U barcha a'zolar va organlarga xos", - deydi alloma. Umuman olganda, Beruniy inson tomonidan ilmiy bilimlarga erishish yo'lini umumlashtirib: "Bu xissiy idrok qilish ma'lumotlardan foydalangan aqlning yutug'idir", - deb qayd etadi.

Darhaqiqat, mustaqilligimizning ilk kunlaridan boshlab o'zligimizni anglash, milliy qadriyatlarimizni tiklashga alohida e'tibor qaratildi. Bundan ko'zlangan yagona maqsad esa ertangi kunimizning egalari bo'lmish yoshlarni yuksak intellektual salohiyatli, barkamol shaxs qilib tarbiyalashdir. O'z navbatida yoshlarda vatanparvarlik ruxini uyg'otish, eng avvalo, ularning ma'naviy dunyosini shakllantirish masalalarining qanchalik samarali xal etilishiga bog'liq. Shuning uchun ham hozirda yoshlarda tarixiy ong va tarixiy xotirani shakllantirish muammosini o'rganish dolzarb bo'lib qolmoqda.

Ta'lim sohasidagi islohotlar taraqqiyoti omili

Sadoqat Qirg'izova, To'raqo'rg'on tumani 38-umumta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Istiqlolning ilk kunlaridanoq ilm-fan va madaniyatni rivojlantirish, o'sib kelayotgan yosh avlodga g'amxo'rlik ko'rsatishga katta e'tibor qaratildi. Ta'lim tizimida asrlarga tatigulik islohotlar amalga oshirildi. Birgina maktab ta'limini rivojlantirish davlat umummilliy dasturi asosida mamlakatimizdagi deyarli barcha maktablarda bunyodkorlik ishlari amalga oshirildi. Chekka hududlardagi ta'lim muassasalariga ham zamonaviy kompyuterlar, o'quv-laboratoriya jihozlari kirib bordi. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, madaniyat va ma'rifat maskanlari soni yildan-yilga ortib, ularda yoshlarning bilim olib, kasb-hunar egallashlari uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. Bu boradagi samarali ishlar natijasi o'laroq kelajakda mamlakatimizni rivojlangan mamlakatlar qatoridan munosib o'rin egallashining tayanchi bo'lishi ko'zda tutilgan zamonaviy fikrlaydigan, yuksak intellekt va salohiyat sohibi bo'lgan barkamol avlod kamol topib bormoqda. Ayni shu barkamol avlodning globallashuv jarayonlari bilan hamohang tarzda sodir bo'layotgan murakkab muammolarni ilmiy asoslangan, vatanimiz manfaatlariga mos, oqilona tarzda hal qilish ko'nikmalarini o'zlarida shakllantirishlari ham dolzarb ahamiyatga egadir. Ijodiy yaratuvchanlik va innovatorlik xususiyatlarini o'zida shakllantirgan va kamol toptirgan avlodning intellektual salohiyat sohibi bo'lishi esa ular faoliyati natijalarining yuksak ma'naviy va ahloqiy negizlar uyg'unligi asnosida vujudga kelishiga zamin hozirlaydi. Bu esa globallashuv jarayonlarida ham asl o'zlik va ma'naviy-ilmiy qadriyatlar asosida innovatsion faoliyat bilan shug'ullanuvchi avlodning kamol topishiga juda katta poydevor yaratib, umuminsoniy mezonlarni o'zida mujassamlashtirgan, insoniyat oldida yuksak mas'uliyatni his qiladigan innovatorlarning katta hamjamiyatini vujudga keltiradi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar ta'lim sohasiga ham tegishlidir. Bugungi kunda respublikamizda ta'lim sohasining huquqiy asoslari yaratilgan, ushbu sohadagi islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmokda. Qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"ga asosan oliy o'quv yurtlarida tub islohotlar amalga oshirilmokda. Xususan, Respublikamizda talabalikka qabul qilish, o'quv jarayonini tashkil qilish, talabalarning bilim darajasini baholash xalqaro andozalarga moslashtirilgan.

Oliy o'quv yurtlarida ta'lim islohotlarining muhim yo'nalishlaridan biri – bu iqtidorli talaba yoshlarni aniqlash va ularning har tomonlama kamolotga erishishlarini ta'minlashdan iborat. Mamlakatning intellektual salohiyati ham bevosita iqtidorli yoshlarga bog'liqdir. Darhaqiqat, yoshlarni tarbiyalash, ularga bilim berish, fan yutuqlaridan xabardor qilish, bozor iqtisodiyoti

munosabatlariga mos bo'lgan kasblarga o'rgatish natijasida ularning intellektual salohiyati shakllanadi. Sifatli oliy ta'lim orqali yoshlarning kasbkorlik qobiliyati ro'yobga chiqadi, rivojlanadi, yuksaladi va undan samarali foydalanish imkoniyatlari yaratiladi.

Mamlakatimizda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, mamlakatimiz yigit-qizlarini XXI asr talablariga to'liq javob beradigan har tomonlama yetuk shaxslar etib voyaga yetkazish uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlarni yaratish bo'yicha keng ko'lamlı chora-tadbirlarni amalga oshirish davr talabi bo'lib qolmoqda. Chunki, har qanday mamlakatning qudrati uning intellektual salohiyati bilan belgilanadi. Bu esa bevosita uzluksiz ta'lim sifatiga bog'liq. Kadrlar tayyorlashning milliy dasturi ijodkor, ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirishda va yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda muhim ilmiy, metodologik, nazariy asos bo'lib xizmat qildi.

Demokratik, huquqiy davlat qurish yillarida xalqimizning azaliy va abadiy qadriyatlari, betakror milliy urf-odatları va an'analarini, o'ziga xos odob-ahloqini tiklash, qaror toptirish hamda ularni zamonaviy mazmun-mohiyat bilan boyitish va takomillastirish uchun ko'plab ilmiy-amaliy ishlar qilindi. Mamlakat istiqboli va millatimiz kelajagi hisoblangan yoshlarni tarbiyalash, iqtidorli yoshlarni rag'batlantirish, ularning intellektual imkoniyatlarini yanada kengaytirish, ilm-fan, madaniyat va ma'naviyatga bo'lgan intilishlarini qo'llab-quvvatlash maqsadida tashkil etilgan iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armalarining amaliy faoliyati ham e'tiborga sazovordir.

Shaxs – kadrlar tayyorlash milliy modeli tizimini vujudga keltiruvchi asosiy tarkibiy qismi bo'lib, yoshlarning uzluksiz ta'lim tizimi, intellektual va ma'naviy-ahloqiy, siyosiy-huquqiy tarbiyasi bilan bog'liq barkamol shaxsni shakllantirishga davlat siyosati sifatida qaralmoqda. Bu yerda fuqaroning asosiy konstitutsiyaviy huquqi ilm olish, kasb-hunar egallash, ijodiy qobiliyatini namoyon etish, intellektual rivojlanishi, kasbiy mexnat huquqlarini amalga oshirishni har bir shaxs uchun yaratishni ko'zlagan davlatgina siyosiy-huquqiy jihatdan faol barkamol avlodlarni tarbiyalashga erisha oladi.

Milliy g'oyaning ijtimoiy funksiyalari

*Ogina Umarova,
To'raqo'rg'on tumani 23-umumta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Asosan har qanday mafkura muayyan g'oyaga ishonitirish, uyushtirish, safarbar etish, ma'naviy-ruhiy rag'batlantirish, g'oyaviy tarbiyalash, g'oyaviy immunitetni hosil qilish, harakat dasturi bo'lish

Labi asosiy vazifalarni bajara olsagina, amaliy samara berishi mumkin.

O'zbekiston davlati jahon hamjamiyatida o'zining munosib o'rnini topib bormoqda. Har qanday davlat yangi vazifalarni hal qilishga kirishar ekan, o'z tarixiy tajribasiga tayangan holda ish yuritadi, taraqqiyot yo'llarini belgilaydi. Bu sababli ham bugun qaytadan kashf etilgan XIX asr oxiri XX asr boshlari tarixi biz uchun g'oyat ahamiyatlidir. Chunki, aynan shu davrda o'lkamiz tarixida ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida keng islohatlar dasturini olg'a surgan jadidchilik harakati vujudga keldi. Kishilik jamiyati mafkurasiz yashay olmagani kabi, O'zbekistonda ham jamiyat o'z milliy mafkurasiga ega bo'lishi tabiiy bir holatdir.

Sovet tuzumi davridagi kommunistik mafkura xalqimiz tabiatiga sira mos tushmas edi. Maqsad-mohiyati bilan bu mafkura milliylikka xizmat qilmas, balki qandaydir mavhum «sovet xalqi» manfaatlarini o'zida ifoda ettirar edi. Sobiq SSSR qulashi bilan bu mafkura ham o'z-o'zidan mahv bo'lib, bu sohada hosil bo'lgan g'oyaviy bo'shliqni to'ldirish muammosi paydo bo'ldi. Bir so'z bilan aytganda, davr ziyolilarimiz oldiga milliy mafkurani yaratish kabi ulkan vazifalarni qo'ydi.

Bu o'rinda milliy mafkura nima? Uning asosini nima tashkil qilishi kerak? U nimaga tayanadi? kabi ko'plab savollar tug'ilishi tabiiy. Milliy g'oya hayotiy bo'lishi uchun u eng avvalo xalqning o'z tarixiy taraqqiyot tajribasiga asoslangan holda yaratilishi lozim. Aks holda u g'oya davriy-o'tkinchi bo'lishi mumkin. O'zbek xalqi o'z tarixida ko'plab davlatlar qurgan, juda ko'p dinlarni boshidan kechirgan xalq. Xalqimiz orasidan yetishib chiqqan buyuk allomalar jahon falsafiy g'oyalari rivojiga muhim hissa qo'shganlar. Bu bois ham biz bugun milliy mafkurasini yaratish haqida so'z yuritganimizda, avvalam bor xalqimizning boy o'tmish tajribasiga murojaat qilamiz.

Avvalam bor milliy mafkuramiz jamiyatimiz oddiy kishilari manfaatlarini o'zida ifoda etmog'i dorkor. Milliy mafkuramiz oldiga qo'ygan talablardan asosiysi, u O'zbekiston xalqini mustaqillikni mustahkamlash, jahonning ilg'or mamlakatlari qatoriga qo'shilish, o'zligini anglash kabi maqsad va vazifalarni qamrab olishi kerak. Mafkuramizning asosiy ahamiyatli tomoni yana shunda bo'lishi kerakki, jamiyatimizning turli ijtimoiy qatlamlari, guruhlari, turlicha

e'tiqod va dunyoqarashdagi kishilarni yagona buyuk maqsad sari yo'naltiruvchi g'oya bo'lmog'i lozim.

Sovet mafkurasiga ko'ra, kishilarning ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqod va dunyoqarashiga qarab ularga bo'lgan munosabat belgilanar edi. Bizning mafkuramiz bunday qusurlardan holi bo'lmog'i kerak.

Milliy g'oya va mafkuraning shakllanishi – fikr qaramligiga, tafakkur qulligiga barham beradi, erkin fikrlovchi shaxslarni tarbiyalashga olib keladi. Shu orqali jamiyatning har bir fuqarosi o'z huquqidan to'la foydalana oladi, burchlarini, mas'uliyatini to'la anglab, ongli ravishda bajaradi, natijada g'oya va mafkura bilan qurollangan shaxslarning harakati tufayli qonun milliy huquq ustuvorligiga erishadi. Milliy mafkuramizning mag'zi, u xalqni, millatni birlashtiruvchi, yo'naltiruvchi bayroq sifatida O'zbekiston xalqining ruhini, g'urur iftihorini, qudratini, orzu intilishlarini mujassamlantiradigan ulug' kuchdir. Chunki, hozirgi rivojlanish jarayonida biror-bir g'oyasiz maqsadga erishish qiyin. Bizda bu milliy g'oya va mafkura bo'lsa, uning mag'zi-maqsadimiz huquq bilan mustahkamlanishi esa unga erishish yo'lini ta'minlaydi. Yurtboshimiz ham «bu borada boshqa muhim yo'nalish va vazifalarni inkor etmagan holda, avvalo, aholimizning faolligi, siyosiy va huquqiy ongini oshirish bo'yicha qilayotgan ishlarimizning samarasini yanada kuchaytirish masalasi doimiy kun tartibida turishi zarur»ligini uqtiradi. Milliylik — bu cheklanish, o'z qobig'iga o'ralib qolish degani emas. Bu ilg'or g'oya va mafkuralar ideali, obro'si boshqa millatning ana shunday fazilatlar bilan to'ldirilishidir. Zero, g'oya va mafkura o'z mohiyatiga ko'ra bir xil bo'lsa-da, har bir millat o'sha g'oyani turlicha talqin etadi. Demak, g'oya qanchalik milliylashsa, uning yangi-yangi qirralari ochiladi va jamiyat milliy mafkurasi uchun huquqiy zamin yaratadi. Vaholanki, milliy mafkura – jamiyat miqyosidagi ishlarni tartib-intizomga solib turuvchi tuzuklardir.

Demak, g'oya bu kishining ichki kechinmalari asosida shakllanadi va u har bir shaxsda diniy g'oya, mehnatga muhabbat g'oyasi, vatanparvarlik g'oyasi va hokazo g'oyalar bir butun mafkuraga aylanib, o'sha shaxsning yo'lchi yulduzi bo'lib qoladi. Shuning uchun ham bu o'rinda, ayniqsa yoshlarda maqsadli g'oyaviy mafkurani, ya'ni shakl-shamoyillarini ishlab chiqib, tadbiiq etish zarurdir.

Markaziy Osiyoda ilm-fan taraqqiyoti

Boburjon Yodgoraliyev,

Nam DU Tarix yo'nalishi 4 kurs talabasi

Markaziy Osiyo mutafakkirlarining ilg'or ilmiy qarashlari va asarlari Yevropada ilm-fanning rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lgan. Yevropaliklar Albaron (Al-Beruniy), Avitsenna (Ibn Sino), Al-Ferganus (Al-Farg'oniy), Ulug'bek va boshqalarning ilmiy merosini chuqur o'rgandilar, ularning an'alarini davom ettirdilar. Buyuk italyan mutafakkiri Dante Alegeri o'zining «Ilohiy komediya» (XVI asr) asarida Markaziy Osiyodan yetishib chiqqan mutafakkirlarni jahonning buyuk allomalari qatoriga qo'ydi va ulug'ladi.

Markaziy Osiyo olimlarining jahon fani rivojiga qo'shgan hissaları matematika, algebra, astronomiya, mineralogiya, geodeziya, geografiya, meditsina, tarix, tilshunoslik, mantiq, falsafa rivojida yaqqol ko'zga tashlanadi. Muso al Xorazmiy matematikaning yangi sohasi bo'lgan algebraga asos soldi. Ibn Sino o'zining «Tib qonunlari» asari bilan meditsinani ilmiy asosga qo'ydi va uning asarlari Yevropada ko'p asrlar davomida muhim qo'llanma bo'lib keldi. Mirzo Ulug'bekning astronomiyaga oid «Ziji jadidi Ko'ragoniy» asari fanga qo'shilgan muhim hissa bo'ldi. U hozir ham o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda. Bu tadqiqotlarning barchasining zaminida inson aqli zakovati, jamiyat va davlat taxlili masalasi yotgan.

Mavjud adabiyotlarda ta'kidlanishicha, Yevropada fanning alohida faoliyati shakli sifatida rivojlanishi XVI- XVII asrlarga to'g'ri keladi. Bu davrda Iogann Kepler, Galileo Galiley, Jordano Bruno, Isaak Nbyuton asarlari vujudga keldi. Buyuk ingliz mutafakkiri Frensis Bekon, frantsuz olimi Rene Dekart ilmiy bilish metodlarini ishlab chiqdilar²².

Markaziy Osiyodan inson va tabiatga oid ijtimoiy falsafiy qarashlar «Avesto»da xikmat maqol va rivoyatlarda o'z ifodasini topgan. Qadimgi yunonlarning Sharq mamlakatlari bilan savdo aloqalari ilmiy-madaniy sohalardagi aloqalari uchun keng yo'l ochib bergan edi. Ayni paytda bu aloqalar qadimgi Yunonistondagi ijtimoiy falsafiy bilimlarning rivojlanishi uchun ham qulayliklar yaratgan. Eramizdan avvalgi VI-IV asrlarda Evilet, Suqrot, Aflotun, Protogar, Geraklit, Arastuning inson davlat, jamiyat, xaqidagi bilimlarning rivojiga oid ta'limotlarini alohida ta'kidlash lozim. Qadimgi yunonlarga xos izlanuvchanlik xurfiqlik, ko'plab ijtimoiy falsafiy oqimlarning, to'garak va maktablarning shakllanishiga olib kelgan. Antik dunyo yaratgan inson va jamiyat falsafasi Osiyo mutafakkirlarining ijodiy faoliyatida rivojlantirildi, ularning ilmiy qarashlari jamiyat inson xaqidagi fanining taraqqiyotida muxim

²² Mamatov O. Ijtimoiy falsafa.-Namangan, 2012.

rol o'ynagan. Rim imperiyasining qulashi faqat siyosiy soxadagi emas, balki ilmiy-madaniy soxalarda xam tanazzulini kuchaytirgan edi. Biroq, inson va jamiyat hayoti bilan bog'liq ta'limotlar, izlanishlar butunlay to'xtab qolmagan. Bu davrda yaratilgan ilg'or ijtimoiy falsafiy an'analar Markaziy Osiyoda yanada rivojlandi va bu sohada yangi kashfiyotlar qilindi. IX-XP asrlarda arab xalifalari Xorun ar-Rashid, uning o'g'li Ma'mun va xorazmshoh Ma'munning xomiyligida o'sha davrning o'ziga xos fanlar akademiyalari vujudga kelgan. Xususan, IX asr o'rtalarida Bag'dodda «Bayt al-hikma» (Donishmandlar uyi), Xorazmda «Ma'mun akademiyasi» vujudga keldi. Markaziy Osiyodan yetishib chiqqan Muso al Xorazmiy, Ahmad al Farg'oni, Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Marg'iloniy va boshqalar matematika, astronomiya, meditsina, jamiyatshunoslik, fikh va siyosatga oid fanlarni rivojlantirdilar. Sharqda ilmiy ijtimoiy falsafiy bilimlarning rivojlanishi diniy aqidalarni inkor etmagani holda insonni yanada kamol toptirishga, borliq mohiyatini aql va tafakkur vositasida bilishga asoslangan edi. Sharq olimlari qadimgi yunon mutafakkirlarining ilg'or an'analarini davom ettirganlar, ilmiy bilishning yangi usullarini taklif etganlar.

Sharq falsafiy tafakkuri barkamol inson shaxsini shakllantirish, ijtimoiy munosabatlarni yanada takomillashtirishga, tabiat va jamiyat, inson sirlarini bilish va undan oqilona foydalanishga qaratilgan edi.

Adabiyot va san'atning mutanosibligi

Doniyor Usmonov,

Nam DU Ingliz tili yo'nalishi talabasi.

Adabiyotimiz tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, hozirgi davrgacha adabiyot bilan yonma-yon ko'plab yondosh soxalarning ham rivoj topib kelayotganligini ko'rishimiz mumkin.

Quvonarlisi shundaki, tariximizdagi ko'plab ijodkorlarni ijod bilan birgalikda xattotlik, tarjimonlik, musiqa kabi soxalar bilan shug'ullanib kelganliklarini guvohi bo'lamiz. Serqirra ijodkorlarimizning ibratli tomonlaridan biri shuki, ular, albatta, musiqa ilmidan xabardor bo'lib, soz chalar, kuylar yaratar edilar. Xatto ular ijodida musiqashunoslikka oid asarlar ham borligi ularning nechog'lik sermahsul ijodkorlar bo'lganliklarini isbotidir.

Bevosita Navoiy davri adabiyotining ko'zdan kechiradigan bo'lsak, bu davrda fan, adabiyot, san'at, musiqa rivoj topganligiga guvoh bo'lamiz. Birgina Hirotda Abduqodir Noyi, Husayn Udiy, Shohquli G'ijjakiy, Najmidin Kavkabi kabi mashhur san'atkorlar etishib chiqdilar. Musiqa ilmi rivojida ham shoirlarimizning o'rni va

sizmatlari borligi quvonarli hol, albatta. Abdurahmon Jomiy, Lamoliddin Binoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabilar musiqa bilan shug'ullanib, musiqa ilmiga oid asarlar yozdilar. Zahiriddin Muhammad Bobur "Musiqa ilmi" nomli risola bitdi, musiqa bilan shug'ullandi. Bu haqda "Boburnoma"da shunday ma'lumotlar bor: "Yakshanba kuni oyning o'n oltisida sabuhiy qilib, xushyor bo'lib, ma'jun ehtiyor qilg'onda, Muxlo Yorak, panjgohda muhammas davrida bog'lag'on naqshini o'tkazdi. Yaxshi naqsh bog'labtur. Necha mahal edi, mundoq nimalarga mashg'ulluq qilmaydur edim. Manga ham dag'dag'a bo'ldi, bir nima bog'lagaymen. Bu taqriba bila chorgoh sovtini bog'ladam" (Z. M. Bobur "Boburnoma", Toshkent, O'zFA nashryoti, 1960.).

Navoiyning "Hamsat – ul mutaqqoyyirin" asaridan ma'lumki, u musiqaga oid asar yozishni bu sahning mutaxasisi Ali Shohga topshirgan va u olim "Aslul usun" nomli kitob bitgan. Bu asarni ma'qul ko'rmagan hazrat Mir Murtoz, Hoja Abdulloh Marvarid Binoiy kabilarga aytib, musiqa sohasida kitob yozdirgan. Biroq ularning hech biridan ko'ngli to'lmagach, uning da'vati bilan Jomiyning "Advor" nomli musiqa risolasi maydonga kelgan (Jalilov B. Navoiy va Bobur. Andijon.2008)²³.

Bizning bugungidek dorilomon kunlarda istiqloq bergan barcha imkoniyatlar zamirida komilikka yetishayotgan yoshlarimizning ijtimoiy xayoti qaysi orzu intilishlar tomon yo'nalganligi va uni maqsadli amalga oshirishda turli vositalar jumladan, madaniy ma'rifiy muassasalar faoliyatini xam o'rni beqiyosdir.

Inson xazin ko'yinging sexriga maxliyo bo'lib, qalbidagi barcha razilliklarni o'chirib, dilni allanechuk xis chulg'ab oladi. Qadimda tabiblar musiqa bilan ham bemorlarning dardini davolaganlar. Madaniy ma'rifiy muassasalar o'z faoliyatini amalga oshirishda musiqani asosiy omillardan biri deb xisoblaganlarida bu faoliyatning ta'sir kuchini oshirib, insoniyatni tarbiya vositasiga aylanishini ko'zlaganlari ham ayni haqiqatdir.

Yirik ma'rifatparvar olim Maxmudxo'ja Behbudiy -"Teatr bu ibratxonadir"-deganlari ayni haqiqat ekanini ta'kidlash joiz.

Mustaqilligimiz sharofati bilan yillar davomida pok nomlariga "xalq dushmani" deya nomaqbul tamg'a bosilgan yurt fidoiylari

nomlari oqlanib, elimiz, qalbidan chuqur joy egallamoqda. Ularning boy ilmiy va ma'naviy merosini yosh avlod ongiga yetkazishda teatr, kino, muzey va kutubxonalarining xizmatlari beqiyosdir. Bu harakatlar natijasi o'laroq yosh avlod ongida tarixiy tasavvur boyimoqda, o'zbek milliy ma'naviyatining davrlar osha shakllanishi, taraqqiyoti va tanazzullarini ochiq-oydin, aniq misollar bilan obrazlar vositasida namoyish etilib, ulardan ibrat olish milliy mentalitetimizga xos sifatlarni yana bir karra yoshlar ruhiyatiga singdirilmoqda.

Oila va yoshlar tarbiyasi

Nigora Nabiyeva,

Nam DU Tarix yo'nalishi 3-kurs talabasi.

Yurtimizda shakllanayotgan Fuqarolik jamiyati muayyan ijtimoiy makon bo'lib, u shaxs manfaatlarini, uning huquq va erkinliklari mumkin qadar to'la darajada ro'yobga chiqarishga imkoniyat, shart-sharoitlar yaratadi. Unga monant tarzda qurilajak demokratik huquqiy dalatda qonun ustivor bo'lib, mazkur holat insonning o'z-o'zini kamol toptirishga hizmat qiladi. Bunday jamiyatdagi davlat qonunlari inson va fuqaro huquqlarini aslo kamsitmasligi, aksincha ularning hayotda amaliy qaror topishiga ko'maklashmog'i lozim.

Milliy tiklanish hamda milliy o'zlikni anglash haqida gap borganda mafkurachilar, eng avvalo, asosiysi oila deb hisoblanadigan qadriyatlarga tayanadilar. Oila jamiyatning eng barqaror instituti bo'lib, o'z mikroolamidan tashqarida bo'lgan barcha jarayonlarni hamda ziddiyatlarni aks ettiradi. Shunday qilib, mahalla nazarida ideal bo'lgan ayol zamonaviy inson va fuqaroni tarbiyalay oladimi yoki yo'qmi, degan masala ochiq qolmoqda.

Fuqarolik jamiyatini shakllantirish va uning qonun doiralari amal qilish har bir shaxsning huquqiy burchidir. Zero, shaxs oilada kamol topadi, ulg'ayadi, manna shu oilada olgan bilimlari orqali jamiyatda o'z o'rnini egallaydi. Shunday ekan, har bir oilada huquqiy savodxonlikni oshirish uchun bolalarga huquqiy savodxonlikni oshirish uchun bolalarga huquqiy tarbiyani ham ota-ona tomonidan o'rgatilishi fuqarolik jamiyatining rivojlanishiga katta hizmat qiladi. Buning uchun esa ota-onaning demokratik huquqiy savodxonligi bo'lishi shart.

Yuksak ma'naviyatimiz kamol topishida milliy kadriyatlar, an'analarimiz qatorida ilm ham muhim ahamiyatga ega. Shaxs va jamiyat ma'naviy kamolotini yanada yuksalishida ta'lim-tarbiyaning ahamiyati beqiyosdir. Ma'naviyat xalqning, shaxsning axloqi, odobi barcha va ma'suliyat tuyg'usi, ilmi, amaliy mehnati va ijod manbasi, iste'dod va qobiliyati, iymoni, e'tiqodi, vijdoni, dunyoqarashi, mafkuraviy qarashlari tizimining yahlit birligidir. Ma'naviy yuksalish shaxs uchun ham, jamiyat uchun ham havo, ham suvdek zarurdir.

Farzand tarbiyasida qo'ni-qo'shnilar ta'siri va mahalladagi muhitga bog'liqligi sababli o'zbeklar barcha davrlarda jamoatchilik fikriga tayanganlar. "Hovli olma, qo'shni ol", "Qo'shning tinch bo'lsa, sen ham tinchsan", "Qiyomat kuni qo'shnidan", degan maqollar ijtimoiy muhitning inson va jamiyat hayotidagi o'rnini, ahamiyatini yuksak darajada ifodalagan hikmatlardir.

Oilaviy tarbiya — bola rivojlanishi uchun eng qulay shart — sharoitlarni yaratishga yo'naltirilgan, uni ijtimoiy hayotga tayyorlashga, har tamonlama kamol topgan shaxsni shakllantirishga qaratilgan oila faoliyatidir. Oila tarbiyasi bolaning tug'ilgan kunidanoq boshlanadi va ularning to'la mustaqil, individual va o'ziga xos bo'lgunicha uzluksiz davom etadi. Ota — onalar va oilaning yoshi katta a'zolari tomonidan amalga oshiriladi. Oilaviy tarbiyada muvaffaqiyatga erishish ko'p jihatdan oilada ham ota, ham onaning bo'lishi, ularning oila tarbiyasida birdamlik va tenglikka erishishi, kuch — g'ayratlarini birlashtirishga bog'liq.

Jamiyat taraqqiy etgan sari ma'naviy omillarning o'zni va roli ham ortib boradi. Oiladagi tarbiyaga e'tibor ham kuchayadi. Bunday xolatda muhim vazifa oiladagi ma'naviy muhitni barqarorlashtirish, ota-onaning farzandlar oldidagi, farzandlarni ota-ona oldidagi burch va mas'uliyatini kuchaytirishdir. Bunday muhitni yaratishda jamiyat, davlat, jamoatchilikning o'zni katta. Agar ularning ta'siri yetarli bo'lmasa oilaning farzand tarbiyasidagi o'zni ham zaiflashadi.

Oilani boshqarish jamiyat xayotini boshqarishning kurtagi hisoblanadi. Oila a'zolari o'rtasidagi yaqinlik, bog'lilik, ishonch, xurmat samimiylilik, burch va mas'uliyatni xis qilish, talabchanlik, muloyimlik, bolalar ichki dunyosini shakllantirishga ta'sir etadigan ruhiy omildir.

Rivojlanishning qo'sh qanoti

Rustanjon Lutpiddinov,

Nam DU Iqtisodiyot yo'nalishi 1-kurs talabasi.

Ma'naviyat iqtisodiy jarayonlarni harakatga keltiruvchi, rivojlantiruvchi muhim omillardan hisoblanadi. Ikkinchi tomondan esa, ma'naviyat iqtisodiyot bilan uzviylikda rivojlanadi. Ba'zan u iqtisodiy tushkunlik davrida ham rivojlana olsa-da, uning haqiqiy yuksaklikka ko'tarilishi iqtisodiy o'sish, rivojlanish davrida yuz beradi. Bunga G'arb tarixi ham, Sharq tarixi ham guvohlik beradi. Ma'naviyat iqtisoddan uzoqlashar yoki uni unutar ekan, asta-sekin inqirozga yuz tutaydi. Iqtisod ham o'z navbatida ma'naviyatga zid yo'lga tushib qolsa, oxir-oqibar bo'hronga uchraydi. Buning sababi shundaki, jamiyat hayoti bir-biri bilan bog'liq ikki qism: iqtisodiy va ma'naviy hayotga bo'linadi. Ularni bir-biriga qarshi qo'yish, bir—biridan ajratish voqelikka zid bo'lib, oxiri muvaffaqiyatsizlik bilan tugaydigan mashg'ulotdir.

Ma'naviyat va iqtisod qushning ikki qanotiga qiyos qilinmoqda. Qanotlardan biri oldinroq, ikkinchisi keyinroqda bo'lsa, yoki biri uzunroq ikkinchisi qisqaroq bo'lsa, parvoz bir joyda aylanishdan iborat bo'ladi. Shu nuqtai nazardan qarasa, iqtisodiyotimizning barqaror sur'atlar bilan rivojlanayotgani ko'zga tashlanadi. Ma'naviy hayotimizning ba'zi jabhalarida esa, xususan, adabiyot va san'atimizda ba'zi oqsashlar ko'zga tashlanmoqda. Shoirlarimiz va yozuvchilarimiz, teatr san'ati vakillari, rassomlarimiz va haykaltaroshlarimiz hanuzgacha zamonamiz qahramonlarining yorqin obrazlarini yaratganlari yo'q. Ba'zi asarlarda esa tadbirkorlar va savdo xodimlariga mensimay qarash, hatto ularni masxaralash holatlari ko'zga tashlanmoqda. Sho'rolar tuzumidan qolgan bunday sarqitlardan qanchalik tez qutulsa, taraqqiyotimiz uchun shunchalik yaxshi bo'ladi.

Hozirgi zamon komil inson kontseptsiyasini shakllantirishda milliy ong-milliy birlik, birdamlik tuyg'usi shakllanishi va rivojlanishining asosi ekanligiga alohida e'tiborni qaratish lozim. Milliy ongning bu xususiyati mustaqillik sharoitida yoshlarni tarbiyalashda ham muhim ahamiyatga ega. Milliy birlik, birdamlik-

milliy ongning belgisi sifatida millatparvarlikni anglatadi. Milliy ongning ana shu xususiyati tufayli insonda mas'uliyat tuyg'usi shakllanadi. U o'zining ma'lum millat vakili ekanligini his etgan holda, uning manfaatlarini ongli ravishda himoya qiladi, va shu yo'lida fidoyilik namunalarini ko'rsatadi. Millatparvarlik va mas'uliyat tuyg'usi kuchli bo'lgan insongina millatning ravnaqi va istiqboli yo'lida olib borayotgan maqsadlariga erishadi. Xalq hayoti turli inqirozlarga, tanazzullarga uchramasligi uchun yoshlarda millatparvarlik va mas'uliyat tuyg'usini yanada kamol toptirishga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiqdir.

Yana bir ta'kidlash joizki, ma'naviyat bilan iqtisodning bir-birini inkor etmaydi, aksincha, bir-birini quvvatlab, o'zaro ta'sirlanib, rivojlanib boradi. Biz iqtisodiy o'nglanish, iqtisodiy tiklanish, iqtisodiy rivojlanishni ma'naviy poklanish, ma'naviy yuksalish harakatlari bilan tamomila uyg'un bo'lishini istaymiz. Siyosatimizni shunga quramiz va uni to'la tatbiq etamiz. Odamlarimiz omilkor, salohiyatli, oqibatli, halol va ijtimoiy maydonlarda sobit turadigan bo'lsinlar.

Odam ana shu ma'naviy-ma'rifiy bilim, ko'nikma, malaka va sifatlarga ega bo'lsagina ijtimoiy taraqqiyotning bugungi kun talablari darajasidagi milliy mentalitetga inson omiliga aylanadi. Befarq, beg'am, loqayd, tepsa-tebranmas odam taraqqiyotning inson omili bo'la olmaydi.

Iqtisodiyotning ma'naviyat bilan aloqadorligi

Soliyeva Nilufar,

Nam DU Iqtisodiyot yo'nalishi 2-kurs talabasi

Moddiy asossiz ma'naviy fikr yashay olmaydi. Ma'naviyatsiz moddiy asos ham rivojlana olmaydi. Ularning birini ikkinchisiga qarama-qarshi qo'yib bo'lmaydi.

Iqtisodiyotning ma'naviyat bilan aloqalari juda rang-barang va murakkabdir. Iqtisodiyot ma'naviyat rivojlanishi uchun moddiy shart-sharoitlar yaratadi. Iqtisodiyot ehtiyojlari, talablari ma'naviyatga nisbatan "buyurtmachi" vazifasini o'taydi. Iqtisodiyot va ma'naviyat real inson ehtiyojlaridan, jamiyatning aniq vazifalaridan ajralib

qolsalar, o'z maqsadlarini belgilashda adashib ketadilar. Bunday hollarda iqtisod iqtisod uchun, faqat foyda olish uchun bo'lib qoladi.

Ushbu maqsadga go'yoki butun jamiyat ham, alohida inson ham bo'ysunishi, ma'naviyat esa iqtisodiyotning mafkuraviy xizmatkoriga aylanishi lozim bo'lib qoladi. Boshqachasiga aytganda, inson kamolotidan, jamiyat taraqqiyotining aniq vazifalaridan, maqsadlaridan ajralgan iqtisodiyot ma'naviyatni inkor etadi. Iqtisodiy tafakkur davr talablaridan ortda qola boshlaydi.

Insonparvarlik, halollik yetarlicha hisobga olinmagan joyda ish beruvchi ish beruvchi va ishga yollanuvchi o'rtasida ijtimoiy hamkorlik emas, qarama-qarshilik, ziddiyat, antogonizm vujudga keladi. Agar inson iqtisodiy mustaqillik mas'uliyatini his qilmasa, halol rizq izlamasa, undagi boshqa barcha yaxshi xulqlar, go'zal odob o'z-o'zidan tarovatini, samimiyatini, qiymatini yo'qotadi. Ammo, odam topganini, uyiga tashigani, faqat bola-chaqasining qornini to'ydirish dardida yurgani b-n ham ma'naviy yuksaklik kasb etmasligi aniq.

Har qanday ishda ham me'yor bo'lgani ma'qul. Inson faqat yeb, ichish, qorin to'yg'azish, boyluk orttirish, yaxshi kiyinish tashvishi bilan yashamaydi. Ruhiiy qashshoq bo'lgan odam yuksak ma'naviyat sohibi ham bo'lolmaydi. Ma'naviy tuban kimsa to'q, farovon, madaniy turmush kechirish me'yorlarini ham bilmaydi, kelajakni oldindan ko'rolmaydi, undaylarning iymon va e'tiqodi sust, beqaror bo'ladi. Iqtisodiyot va ma'naviyatning birini oldin, ikkinchisini keyinroq emas, balki ularni bir paytning o'zida teng rivojlantirish zarurligini qayta-qayta ta'kidlandi, ana shu nazariy qoida va yo'l-yo'riqlarni amalga oshirishda payti allaqachon yetgan. Darhaqiqat, ma'naviyatga intilish inson uchun moddiy ne'matlarni o'zlashtirish, yeyish, ichish, kiyinishga nisbatan ham muhimroqdir. Chunki, ma'naviyat insonga muayyan maqsad, kelajak tomon ishonch bilan borish uchun katta umid, kuch va qudrat baxsh etadi.

Ko'plab asarlarda va inson hayotida aslida bir-biri bilan uzviy bog'langan aqliy, axloqiy, ilmiy, amaliy, mafkuraviy fazilatlarining, ya'ni ma'naviyatning yaxlit tizimi ekanli ham atrofficha tahlil qilib berilmoqda. Inson va jamiyat ma'naviyati mohiyat jihatdan yaqin bo'lib, o'zaro bir-birini boyitib to'ldirsa-da, lekin ular aynan teng emas.

Inson ma'naviyati millat, davlat va jamiyat ma'naviyatining tarkibiy qismidir. Insonning ma'naviyati, jamiyatdagi ko'p qirrali munosabatlar, shart-sharoit va imkoniyatlar asosida shakllanadi va namoyon bo'ladi. Binobarin, millat, davlat va jamiyat madaniy-ma'naviy taraqqiyoti inson ma'naviy kamolotiga asos bo'ladi.

Bozor iqtisodiyoti va ma'naviy hayot uyg'unligi

Rustamjon Lutpiddinov,

Nam DU Iqtisodiyot yo'nalishi 1-kurs talabasi.

Yuksak ma'naviyat sohibi bo'lgan inson milliy, umuminsoniy qadriyatlarga qat'iy rioya etadi, iymonli, insofli, vijdonli bo'ladi, halol yashaydi, nafaqat o'z manfaati uchun, balki davlat, millat, jamiyat manfaatlarini uchun ham mehnat qiladi, xayr-saxovatli, mehr-oqibatli, muruvvatli bo'ladi, o'zi mansub xalq va millatnigina emas, balki o'zga millatlarni ham hurmat qiladi. Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda, ijtimoiy himoya vositasini kuchaytirishda sifat jihatdan yangi bosqichga o'tish ob'ektiv ehtiyoj bo'lib qoldi. Shu munosabat bilan yalpi ijtimoiy himoyalash tizimidan ishonchli ijtimoiy kafolatlar va aholini aniq maqsadli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimiga izchillik bilan o'tish maqsadga muvofiq deb topildi. Ma'lumki, bozor iqtisodiyoti mohiyat e'tiboriga ko'ra odamlarning individuallashtirishini, xar bir insonning faollik darajasiga ko'ra baxolanishini taqozo etadi. Ayni chog'da bozor iqtisodiyoti inson imkoniyatlarini ro'yobga chiqazish asnosida uning ijtimoiy, siyosiy faolligiga ham yo'l ochadi. Bozordagi talab va taklif jarayonlarida mavqeni qo'ldan bermaslik ehtiyoji ham o'z navbatida odamlarning jo'shqinligi va xarakatchanligini doimiy ravishda taqozo etib turadi.

Ma'naviyati yuksak, odob-axloqli, ma'rifatli, madaniyatli kishilar elim-yurtim deb yonib yashaydi, birovlariga himmatu muruvvat qilishni, yordamga muhtoj kishilarga ko'mak berish va to'g'ri yo'l ko'rsatishni o'zi uchun baxt deb biladi.

Mamlakatni ijtimoiy – iqtisodiy rivojlantirish yo'li va andozasi yetuk bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarning boy tajribasiga va O'zbekiston xalqining milliy tarixiy merosi, turmush tarzi, an'analari va ruhiyati xususiyatlariga tayanishi lozim. Har qanday islohotlarning muvafaqqiyati uning asosiga qo'yilgan tamal toshlariga

bevosita bog'liq. Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng mamlakatning o'ziga xos xususiyatlarini qamrab olgan iqtisodiy siyosat shakllanib, uning istiqbol yo'nalishlari belgilab olindi. SHunisi diqqatga sazovorki, yalpi ichki mahsulotning yuqori sur'atlar bilan o'sishi an'anaviy xomashyo tarmoqlari hisobidan emas, jahon bozorida qulay kon'yunktura va ayrim xomashyo turlari hamda materiallar narxining yuqoriligi hisobidan emas, balki birinchi navbatda raqobatga bardoshli tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish hamda zamonaviy xizmat ko'rsatish sohaslarini jadal rivojlantirishni belgilab beradigan jiddiy tarkibiy o'zgarishlar va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish evaziga ta'minlanishi lozim.

Mamlakatimiz iqtisodiyotining barcha sohaslarida, birinchi navbatda, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, mamlakatimiz ishlab chiqaruvchilarini qo'llab-quvvatlash, kichik biznesni rivojlantirish, ichki talabni rag'batlantirish, aholining, ayniqsa, qishloq aholisining bandlik darajasi va daromadlarining o'sishini ta'minlashga qaratilgan Inqirozga qarshi choralar dasturini hayotga keng ko'lamda tatbiq etish kelgusida barqaror iqtisodiy o'sishning muhim omili bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, amalga oshirilayotgan islohotlarimizda xalqimizning bugungi va ertangi hayoti, uning ma'naviy olamiga zarar yetishiga, ijtimoiy adolat tamoyillarining buzulishiga yo'l qo'ymaslik masalasi ko'zda tutilganki, bu jarayonlar mamlakatimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradi.

Axloqiy madaniyat

Soliyeva Nilufar,

Nam DU Iqtisodiyot yo'nalishi 2-kurs talabasi

Jahon moddiy ishlab-chiqarish tajribasi texnologiyalarni muttasil yangilab, takomillashtirib borilmasa, ilmiy-texnik taraqqiyotda ulkan yutuqlarga erishib bo'lmasligini ko'rsatadi. Bu esa inson omili, uning yuksak nafaqat texnik, balki gumanitar texnologik madaniyati ta'minlanganligi bilan bog'lanadi. Bunda mamlakatda ishchi-xodimlarda o'z korxonasiga fidoyilikni shakllantirish texnologiyasini misol qilib keltirish mumkin. Fidoyilik g'oyasi qanday «ishlaydi»? Buni ishchi-xodimlarning ratsionalizatorlik takliflarida, kashfiyotlarida, korxonada iqtisodiyoti, xodimlar farovonligini oshirish,

ishlab-chiqarishda o'z-o'zini boshqarishdagi aniq hatti-harakatlar, yutuqlarda ko'rish mumkin.

Har qanday jamiyat va jamiyat a'zosining ma'naviy hayoti murakkab va ziddiyatlilik bilan ajralib turadi. Chunki u eng avvalo shaxs yashayotgan ijtimoiy muhitga bevosita bog'liqdir va ayni paytda shu ijtimoiy muhit kishilarning ma'naviy ehtiyojini, ma'naviy munosabatlarini va ma'naviy iste'molini belgilaydi. Bu jarayonda ham jamiyatning moddiy asosi qanchalik darajada taraqqiy qilgan bo'lsa, mazkur jamiyat kishisining ma'naviy hayoti ham shunchalik darajada boy va sermazmun bo'ladi, shaxs barkamolligiga keng imkoniyatlar ochib beradi. Ma'naviy ishlab chiqarishda o'ziga xos mehnat predmeti, mehnat jarayoni, mehnat mahsuloti kabi unsurlar mavjud bo'lib, ular inson faoliyatini muayyan maqsadga yo'naltiradi.

Ma'naviy ishlab chiqarishda mehnat predmeti hamma vaqt ham tabiat hodisalari va buyumlari bo'la olmasligini qayd etish kerak. Kishilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar, insonning fikrlash jarayoni kabi mavhum murakkab holatlar ham bu ishlab chiqarishda mehnat predmeti tarzini bajarishi mumkin. SHuningdek, ma'naviy ishlab chiqarishdagi mehnat jarayonining o'zi, tabiiyki, moddiy ishlab chiqarish protsessidan tubdan farq qiladi.

Inson kamoloti ko'p qirralidir. Uning buyukligi, donoligi ham, birinchi navbatda, ma'naviy kamoloti darajasi bilan belgilanadi. Yetuk ma'naviyatga ega bo'lgan insongina jamiyat taraqqiyoti, fan rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan yangi muammolarni aql – zakovat bilan taxlil etadi. Ularni xalq etishga o'z hissasini qo'shadi. Chunki inson o'z atrofidagi odamlar ta'sirida kamolotga erishadi. Zotan, inson jamiyatda yashab turib, undan chetda turolmaydi.

Bugungi kun kishisidagi odob, xulq – atvor qoidalari asrlar davomida tarkib topib, takomillashgan. Bu fazilatlar har bir insonning ichki va tashqi xislatlarida, o'zini tuta bilishida, xatti – harakatlarida, muomala munosabatida yani axloqiy madaniyatida o'z ifodasini topgan.

Axloqiy madaniyat shaxsning jamiyat axloqiy tajribalarini egallashi va bu tajribalardan boshqa odamlar bilan bo'lgan munosabatlarida foydalanishi, o'z-o'zini muntazam takomillashtirib borishi singari jihatlarni o'z ichiga oladi. Qisqasi, u shaxs axloqiy taraqqiyotining belgisi hisoblanadi. Zero axloqiy madaniyat axloqiy tafakkur madaniyatining qator unsurlarini o'z ichiga olgan tuzilmadir.

U shaxsning o'zgalar bilan o'zaro munosabatlarida namoyon bo'ladi. Soddarok qilib aytganda, insonning xatti – harakati, xulq – atvori va yurish – turishi va ularni doimo nazorat qila bilish darajasi, kishilar o'rtasidagi muomala munosabatidir.

MUNDARIJA

1. Milliy mafkurada tarixiy xotiraning o'rne. <i>Obidxon Mamatov.</i>	3
2. Namangan viloyati moddiy madaniy yodgorliklari. <i>Baxtiyor Ro'zinov.</i>	6
3. Huquqiy munosabatlar tushunchasi. <i>Akmaljon Sultonov.</i>	8
4. Boburning ma'naviy dunyosi. <i>Shohrux Kenjayev.</i>	10
5. Ma'naviy va huquqiy tarbiyada oilaning o'rne. <i>Akmaljon Sultonov.</i>	13
6. Bobur ma'naviyati xorijliklar nigohida. <i>Shohrux Kenjayev.</i>	16
7. Axloqning vatanparvarlik tamoyili. <i>Marhabo Irgasheva.</i>	18
8. Yurak mushagining xususiyatlari. <i>N.R.Melanova, O.Z. Abdullayev.</i>	20
9. Sharqona axloqiy tarbiyaning tarixiy ildizlari va manbalari. <i>Marhabo Irgasheva.</i>	23
10. Stafilokokk toksinlarining biologik membranaga ta'siri. <i>N.R. Melanova, O.Z. Abdullayev.</i>	26
11. "Boburnoma"dagi toponimik ma'lumotlar. <i>Tohirjon Qozoqov.</i>	29
12. Axloqiy va ma'naviy kamolot. <i>Nilufar Imomberdiyeva.</i>	30
13. Milliy g'oya targ'ibotining ayrim jihatlari. <i>Saida Ismoilova.</i>	32
14. Alisher Navoiy ijodidagi asosiy g'oyalar. <i>Rahinjon Karimov, Dilafruz Qodiraliyeva.</i>	33
15. Konstitutsiya davlatning asosiy qonuni sifatida. <i>Komiljon Boquboyev.</i>	35
16. Huquqiy munosabatlar-inson ongli faoliyatining mahsuli. <i>Komiljon Boquboyev</i>	38
17. Milliy g'oya va milliy mafkuraning tarixiy zarurat ekanligi. <i>Jumavoy Umarov.</i>	40
18. Kompensatsiya to'lovlari tushunchasi va turlari. <i>Jumavoy Umarov.</i>	42
19. Yoshlar tarbiyasi masalalari. <i>Sayida Minamatova</i>	44
20. Musobaqalarga tayyorgarlik va musobaqalar davrida sportchilarning ruhiyatiga stressning ta'siri. <i>Z. Sarbarova, G'. Abdullaev.</i>	46
21. Sharq mutafakkirlarining ma'naviy va jismoniy barkamollikdagi g'oyalarining mushtarakligi. <i>Z. Sarbarova</i>	52
22. Temperamentga qarab kasb tanash. <i>Z. Sarbarova</i>	56
23. Ma'naviyatning shakllanishida tarixiy xotiraning o'rne. <i>Nigora G'ofurjonova.</i>	63
24. Ta'lim sohasidagi islohotlar taraqqiyoti omili. <i>Sadoqat Qirg'izova.</i>	65

25. Milliy g'oyaning ijtimoiy funksiyalari. <i>Odina Umarova.</i>	66
26. Markaziy Osiyoda ilm-fan taraqqiyoti. <i>Boburjon Yodgoraliyev.</i>	69
27. Adabiyot va san'atning mutanosibliigi. <i>Doniyor Usmonov.</i>	70
28. Oila va yoshlar tarbiyasi. <i>Nigora Nabiyeva.</i>	72
29. Rivojlanishning qo'sh qanoti. <i>Rustamjon Lutpiddinov.</i>	74
30. Iqtisodiyotning ma'naviyat bilan aloqadorligi. <i>Soliyeva Nilufar.</i>	75
31. Bozor iqtisodiyoti va ma'naviy hayot uyg'unligi. <i>Rustamjon Lutpiddinov</i>	77
32. Axloqiy madaniyat. <i>Soliyeva Nilufar</i>	78

**“Fazilatorgtexservis” xususiy bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Namangan shahar, A.Navoiy ko'chasi, 72 uy.**

